

עלי ציון

ליקוט דברים שרשמתי על התפלות של סליחות וראש השנה ויום הכיפורים

כולל פירוש על הפייט האוחז ביד מדת משפט

גם על הפסוקים שאומרים לפני תקיעת שופר

ופירוש רחב על סדר מלכיות זכרונות ושופרות

בהודאה להשי"ת החונן לאדם דעת שסייעני להעלות על הכתב הערות אלו יהי רצון שיהי' זה לכבודו ית'

בן ציון יהודה ליב באאמו"ר הרה"ג
הר"ר אברהם יהושע העשיל טווערסקי זצוק"ל הכ"מ
מגזע צדיקי בית הורנסטייפאל

אלול תשפ"א

מאד נצטערנים מהעדר
אבי מורי מוה"ר רבי אברהם יהושע העשיל זצוק"ל
בן
כ"ק אא"ז מוה"ר רבי יעקב ישראל טווערסקי זצוק"ל
אדמו"ר מהורנסטייפאל - מילוואקי

צוה שלא להספידו ושלא לכתוב שום תוארים של כבוד על מצבתו

חסדיו הם מפורסמים, גאונותו וגדלותו בתורה וחסידות עלתה על שלחן
מלכים מאן מלכי רבנן

השפעתו על הציבור מפורסמת, ונמשכת היום ע"י הספרים שחיבר שנפוצו
בכל העולם

ואם שלא הסכים לדברי הספד, אבל להפיץ דברי תורה לעילוי נשמתו
בוודאי שיהיה לתועלת

נפטר בשם טוב י"ט שבט תשפ"א

תנצב"ה

וימליץ טוב בעדנו, בניו ובני בניו ומשפחותם
וכל כלל ישראל

הערות אפשר לשלוח ע"י אימיל
btwerski@gmail.com

אלול

חודש אלול – הוקבע לימי רחמים ורצון

ואולי זה מרומז בפסוק (שיר השירים ג' ב'ד') אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובות אבקשה את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתי...כמעט שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי וגו'. היינו בימי אלול עוברים ושבים לחפש את שאהבה נפשי היינו השי"ת אשר חלק אלוק ממעל נטע בתוכינו עד שהגענו ליוה"כ שאז קבלנו לוחות האחרונות אות אהבה בין השי"ת לכלל ישראל. והנה האהבה כבר היתה שהרי השי"ת צוה למשה פסל לך, אבל לא נתגלה עד יוה"כ.

חודש אלול – רמז אני לדודי ודודי לי

אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים. יפה את רעיתי כתרצה נאווה כירושלים איומה כנדגלות (שיר השירים ו' ג'-ד') יש לרמז כוונה בזה דהנה חודש אלול הוקבע לזמן תשובה והכנה דרבה לקראת ימי הדין, ותכלית התשובה היא להיות בעלי עבירה וחוטאים באים לתיקון ע"י מצות תשובה. ולכאורה מי שלא חטא כלל וכל מעשיו לרצון השי"ת צדיק הוא ויקר, והו"א שהוא קרוב יותר להשי"ת מבעל עבירה שעושה תשובה. אבל כאן בא הרמז הידוע אני לדודי ודודי לי ר"ת אלול שחודש זה מורה על קשרי האהבה בין השי"ת לכלל ישראל, והוא מתפרש בפסוק יפה את רעיתי כתרצה היינו שיופי של הבעל תשובה אצל השי"ת הוא אפילו רק אם הוא רוצה לשוב שגם הרהור תשובה חביב מאד אצל השי"ת, וזה נאווה כירושלים שהיו יושבים איש תחת גפנו ואיש תחת תחת תאינו בקירוב מקום לבית המקדש, איומה כנדגלות היינו כשהיו בני ישראל במדבר ונתאוו לדגלים (שיר השירים רבה ב' י"ג) היינו אפילו בריחוק משמים מעון המלאכים ורחוק מארץ ישראל, היה להם חשק גדול להיות מקורבים. ומבואר שם במדרש שזה נעשה אצל מתן תורה שירד השי"ת על הר סיני עם כ"ב רבבות של מלאכים והיו כולם עשויים דגלים דגלים, והנה המלאכים אינם כבני אדם שאין אצלם לא קנאה ולא שנאה וכולם אוהבים זה לזה ונותנים באהבה רשות זה לזה, והבינו שבדגלים נקבע היחס שכולם אהובים וכולם ברורים, והאחדות ביניהם הוא תמיד בחוזה, ולזה נתאוו ישראל. וי"ל שעששו שקיבלו התורה שנתאוו המלאכים שתנתן להם במרומים, אולי אפשר להם לאחוז בתורה באופן חוזק ולהדמות למלאכי מרום במעלה שבהם שבאחדות ישראל זכו לקבל התורה כמאמר הכתוב ויחן שם ישראל נגד ההר. וזה גם מרומז דאיתא בספרים איש לרעהו ומתנות לאביונים ר"ת אלול, להורות על ענין האחדות שיש לתמוך בו לקראת ימי הדין. וזה מורה על אהבה עזה, שמתאוים מרחוק להתקרב להשי"ת. וכן הוא

ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום (דברים ט' י"ח) ופירש"י בא"ד שהוא עלה בי"ח בתמוז בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל וא"ל למשה פסל לך שני לוחות, עשה עוד מ' יום נמצאו כלים ביום הכיפורים בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה וא"ל למשה סלחתי כדברך לכך הוקבע למחילה ולסליחה ומנין שנתרצה ברצון שלם שנאמר בארבעים של לוחות אחרונות ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים מה הראשונים ברצון אף אחרונים ברצון. יש לדייק מה שנראה כסתירה, שהרי כתב רש"י בי"ח בתמוז נתרצה הקב"ה לישראל, ואח"ז כתב שנתרצה הקב"ה ביוה"כ בשמחה (ברש"י דפוס זאמורה הנוסח בשמים). מתי מחל השי"ת לכלל ישראל על מעשה עגל. והמפרשים ובראשם הרא"ם טרחו בזה. ואולי יש לומר שהשי"ת מחל בי"ח בתמוז, אבל לא הודיע לישראל עד יוה"כ. וא"כ הארבעים יום מר"ח אלול עד יוה"כ היו באמת ברצון, אך עוד לא ידעו כלל ישראל מזה, ועסקו בתשובה כל הזמן. וזה מה שכתב רש"י שנתרצה הקב"ה בשמחה, שהגיע להם בשורה טובה אז, אבל הזמן של הארבעים יום היה ברצון ולא בכעס.

ומה שתיקנו רז"ל שחודש אלול הוא זמן תשובה י"ל שהוא כצורת הזמן שה' משה למעלה מ' יום שעסקו בתשובה ואף שכבר נמחלו, אבל עוד לא ידעו מזה, והוקבע לכך. וכיון שהוא ימי רצון, הרי קרובה ישועתינו שהשי"ת עוזר ומסייע לנו להגיע לתשובה שלימה, וכמשל רבותינו למלך בשדה, שכביכול השי"ת מטייל בתוכינו ומוכן לקבל אותנו שנשוב אליו ית'. ובאמת אנו יודעים כי יבוא יום הכיפורים שהוא יום מחילה וסליחה, והייתי אומר שאין התשובה של חודש אלול כ"כ חשוב. אבל לדברינו הכל הוקבע ע"פ המקור, בין התשובה של אותם המ' יום בין המחילה וסליחה.

וכדאי להדגיש ענין זה של מלך בשדה, כי מלך בשדה ודם אינו רואה או דשומע רק מה שלפניו, ואם רצונו לשמוע מאנשי מדינתו, אז או שיביאו דיבורם אצלו או שטייל ביניהם לשמוע. אבל מלך מלכי המלכים הוא מקומו שלח עולם ואין העולם מקומו, אינו צריך לטייל ברחוב המדינה לשמוע מהם. אך אין טיול זה לצורך השי"ת, אלא חסד גדול הוא שאנו בני אדם נרגיש התקרבות יותר, שלא רק מרשה לנו לשוב אליו, אלא שגם ית' כביכול רוצה שנרגיש כי קרוב הוא אצלנו ועל כן מטייל בתוכינו.

יאמר האדם שכבר עשה תשובה, אז יתחזק וימשיך בעבודה זו.

וקצת ע"ז צחות נאמר שאמרו רז"ל (ברכות ו' ע"ב) כל הקובע מקום לתפלתו אלקי אברהם בעזרו, היינו מקום ולא זמן, שהתפלה מצוה תמידית. ואם תאמר שיש זמני תפילה כמבואר בשו"ע, י"ל שזה נוגע לתפילות הציבור לקבוע להם זמנים, אבל תפילת יחיד שמתפלל בעת הצורך (לא מדובר על התפילות שמחוייבים בהם מידי יום ביומו) אין לה זמן. ועל זה כתיב אל תעשה תפלתך קבע (אבות ב' י"ג). ואילו אברהם, כתיב ביה (יחזקאל ל"ג ד') אחד היה אברהם, שבתורת יחיד קבע רק ענין מקום לתפלה.

סליחות

פתיחה לסליחות

מקדימים תפלה קצרה לך ה' הצדקה וכו' בה אנו מדגישים שזה שאנו מתפללים אינו כלל בגדר שמבקשים מה שמגיע לנו, לא בשכר כל שהוא ולא בצדקתינו, והכוונה אך ורק להתחנן לפני השי"ת במדת רחום וחנון.

לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים.

י"ל ע"ד שפירש הרה"ק מוה"ר מענדל מקאסוב זיע"א (אהבת שלום פ' ואתחנן) וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלקינו כאשר צונו, כי החוטא צריך ליתן צדקה כדי לפדות בו חטאיו, כמו שאמר דניאל (דניאל ד' כ"ד) וחטאך בצדקה פרוק. וא"כ לא יחשב לו לקיום מצות צדקה, רק כל זמן שנותן צריך להיות בשביל כופר נפשו לסליחת עון ולכפרת פשע. אבל כאשר נשמור את כל המצוה הזאת ולא נחטא כלל, אז אפשר לקיים מצות צדקה. ע"פ דרכו מבואר לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים כי כל הצדקה מצדנו הוא לכופר נפש וא"כ הוא לך צדקה אבל לא לנו, ומתביישים בזה.

ולהרחיב הדברים קצת, משל למה"ד לאב שמביא בנו לבית המדרש שיש שם קופת צדקה גם מצויים עניים הגובים צדקה. ומחנך בנו הקטן במצוה יקרה זו, אך הבן אין לו כסף כלל. והאב נותן לו כמה פרוטות מכיסו שיתן להעניים או להשים בקופת הצדקה. וזה ראוי ונכון בבן קטן. ואנו צריכים להכיר שכל צדקה שאנו נותנים הוא בבחי' זו, שאבינו שבשמים נותן לנו הפרוטות כדי שאנו נשים אותן בידי העניים או בקופת הצדקה. וזה שחסר לנו הכרה זו הוא לבושת ולכלימה, כי באמת לך ה' הצדקה,

הבעל תשובה שנתלכלך בחטאים ובא להחלט לשוב להשי"ת. ועל זה מצפה השי"ת הרועה בשושנים.

ואולי ראוי להוסיף ביאור מה שנתאוו לדגלים, ומה היא השייכות לחודש אלול. והוא כי המאורעות שהם פלאים מחייבים התעוררות והתרגשות, וזה יפה לרגע ובשעת מעשה. אבל אח"כ כשהולכים מן המעמד ההוא, בין רגע חוזרים להמצב שהי' בתחלה. ואף שהזמן מועט של התפעלות הוא דבר טוב, אבל אין לזה קיום. ואין תכלית לבכות באמירת ונתנה תוקף בתפילות ר"ה ויוה"כ וא"כ לחזור כבתחלה, רק שיהא רישומו ניכר. ולזה חייב להכין את עצמו לפני הימים הנוראים כדי שיחול ההתפעלות על כלי שמוכן לקבל. נמצא שנתאוו להעמיד מערכה שישארו בתוקף המדרגה של מתן תורה והוא ע"י הדגלים. וזה גם כוונת רז"ל שהתקינו חודש אלול להיות זמן מיוחד לתשובה.

קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'. (תהלים כ"ז י"ד)

בגמ' (ברכות ל"ב ע"ב) איתא א"ר חמא בר' חנינא אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנאמר קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'. לכאורה יש תמיד המציאות שלא נענה, שהרי מתפלל האדם בכל יום על הגאולה ועדיין לא באה הישועה, ובבחי' זה הוי לא נענה אף אם כן נענה על דברים אחרים. וא"כ עד"ו יתפרש הפסוק שיש להיות תמיד עסוקים בתפלה, ומצויים להתחזק ולהמשיך להתפלל, וזה חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'.

וזה י"ל מה שפרה אדומה מטהר טמאים ומטמא טהורים, היינו שביחוד עם הטהרה באה טומאה כדי שנעסוק תמיד בטהרות. ואף שהאדם הטמא בא לידי טהרה, אבל העבודה של טהרה אינה נפסקת. ולזה חייב לקרות פרשת פרה מידי שנה בשנה להדגיש את זה (שו"ע או"ח תרפ"ה ז'). ואפשר שזה ג"כ פירוש שאין לך רשות להרהר אחריה, היינו אחר הטהרה יש עוד לעסוק בטהרה, ולא להיות משוקע במחשבה עליה אלא עוסק בה. ובדומה לזה פירשו בספ"ה"ק שעל הצדיק להרגיש תמיד שעוד חסר הוא ועליו לעסוק בתשובה ולהתגבר בכל יום בעבודת השי"ת. וזה פירוש המדרש (ויקרא רבה ז' ג') יבואו טהורים ויתעסקו בטהורים.

ומה שהנהיגו הקדמונים לומר פסוק זה כל חודש אלול ועשי"ת טעם נוספת אפשר לומר להדגיש שעבודת התשובה היא מצוה תמידית ואינה פוסקת לעולם, ואם

אין בנו מעשים כלל וכדלים וכרשים דפקנו דלתיך. עוד אפשר לומר שהעני החוזר על הפתחים, אם יש לו משהו אבל לא מספיק כדי חייו, אזי יבוש מלדפוק על הדלת של הבעל הבית. אבל מי שאין לו כלום לא ימנע מלדפוק. ובוזה יתפרש בטוב טעם כדלים וכרשים היינו בלא כלום, דפקנו דלתיך.

כדלים וכרשים דפקנו דלתיך

אם אנו דלים ורשים, יכולים לומר כן, ואם לא, צריך להבין מהו הכ"ף הדמיון. אולי י"ל ע"פ המובא בשם הרה"ק מוה"ר משה מקוברין זיע"א במשל העני החוזר על הפתחים שלבושו קרוע, אינו צריך רק לעמוד לפני בעל הבית לבקש צדקה. אבל מי שבא לגבות ועומד שם בלבוש נקי ונאה, יש לו להראות תעודה שהוא שדר"ן. השי"ת יודע מצב האדם, גם העומדים לפניו המראים שהם מתנאים לפניו במצות, אין זה בטוח שכן הוא בקירות הלב. ולפני השי"ת לא נעלם ממנו מהותו של האדם. ועל כן אומרים שעומדים לבקש על נפשנו בבחינת דלים ורשים, שהרי השי"ת יודע שאנו מלאים חטאים וחרטות, ובאמת אנו רקים מן המצות, והכ"ף הדמיון הוא בשבילנו שצריכים להכיר שמה שחושבים על עצמנו שאנו לכל הפחות בינונים, אינו כן, אלא שדופקים על הדלת בתור דלים ורשים.

כדלים וכרשים דפקנו דלתיך

יש לומר שהוא המשך כי לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך, ופירושו הוא שיש מצות שאדם עושה אוכל פירותיהם בעולם הזה, והייתי אומר שאפשר להתחנן לפניו ית' בזכות מצות אלו. ויש להוסיף ביאור קצת, די"ל דזה שמקבל שכר בעולם הזה אף ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא הוא מפאת חביבותי' של הקב"ה למצוות הללו ועל כן הוספת השכר יש לאכלו בעולם הזה ג"כ, אך יש להבין דזה מעין הכרת הטוב שיש להשי"ת על שאנו מדבקים במידותיו, וא"כ כמים פנים אל פנים עובדים אנו לו ית' ג"כ בבחינת הכרת הטוב ומבקשים שיקובלו תפילותינו בזכות מצוות אלו. אך עבודתנו זו היא בבחינת קטנות, שהרי יש לנו להרגיש נועם זיו כבוד שכינתו, ולא להיות כפויי טובה ח"ו אך לא להרגיש אלו הטובות שאינם חשובים אצלנו שבטלים ומבוטלים הם כלפי זיו שכינת הודו ית'. על כן אנו באים להתחנן לפניו לא בחסד ולא במעשים, שבאמת צריכים להיות לנו לעזר ולסמך, אך משתדלים לבא בבחינת גדלות, וזה כוונת התפלה שבאים כדלים וכרשים בלי זכות הפירות שאוכלים בעולם הזה.

ואם היינו בבחי' קטן, הרי זה חינוך לנו, אבל היום זה לנו לבושת הפנים.

לך ה' הצדקה ולנו בשת הפנים

מאיזה בושא מדברים פה. גם לבאר ההמשך כדלים וכרשים דפקנו דלתיך. י"ל ע"פ מש"כ בעץ יוסף לפרש אל תזכר לנו עוונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלוננו מאד (תהלים ע"ט ח'), שהעניות מעביר את האדם על דעת קונו, שמחמת העוני יטעה ויחטא. אבל גם אמרו כי יש מקום למדת הדין לומר שבשביל שמעשיהם לא טובים לכן הם בעוני ובדלות. ולטענה זו לא יצורף העוני לזכות שהרי הם בעצמם גרמו העוני. נמצא שהאחד מחייב השני היינו החטא גורם הדלות והעוני, והעוני גורם החטא. וא"כ הדבר תלוי במי מקדים הדין. וע"כ מפילים תחנונינו לאמר אל תזכר לנו עוונות ראשונים כלומר אל תזכר לנו תחילה העונות כי מאז לא תועיל לנו אח"כ ההתנצלות, כי מהר יקדמונו רחמיך כי דלוננו מאד.

ולכאורה אין המצבים שווים, כי לכתחילה השי"ת נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו, ואם אינו זוכה לקבל ההשפעות אזי נעשה עני ודל. ואם אז יכשל ויפול ברשת היצר הרע כן אין לו התנצלות שהעוני בא לו ע"י חטאיו. וכן הוא שורת הדין. אבל למעשה אז יעביר העוני על דעת קונו, ולא יוכל להתגבר על יצרו, ושוב יש לו התנצלות, וחוזר חלילה. ואפשר שעל כן מקדימים לומר לך ה' הצדקה, היינו שבתחילה השפיע השי"ת עלינו בטובו וחסדו, ורק מעשינו היו לעיכוב, ולנו בשת הפנים. אבל עכשיו למעשה הדלות לא מרשה לנו להתגבר על יצרנו, ורצוננו לעשות רצונך ומפילים אנחנו בחרטה ותשובה. וזה נחפשה דרכנו ונחקרה היינו שנחקור איזה בא תחילה, העוני או החטא. ומוצאים אנחנו שחטאנו וגרמנו שתפסוק השפע ונשארנו דלים ורשים, אזי יש תיקון לזה שהוא התשובה, כי ימינך פשוטה לקבל שבים. וזה כדלים וכרשים דפקנו דלתיך, שאע"פ שהעוני בא מפני חטאינו, אבל עכשיו מתחילים מהעוני ובאים כדופקי בתשובה על העבירות. וזה רק מדת הרחמים שהוא לפנינו משורת הדין.

לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך כדלים וכרשים דפקנו דלתיך

מה אומרים בסוף שלא אמרנו בתחלה. אפשר לומר כוונה כשאומרים לא בחסד ולא במעשים היינו שאין מבקשים שכר כלל. אבל עדיין מתחשבים כצדיקים. אבל עוד יותר

וראשון שאומרים פסוקי תהלות ה' הוא מיוחד לנו. גם מדגישים שהעבודה השייכת לאומה"ע הוא מוגבלת, ושל כלל ישראל תמיד מרוצה ומקובלת. וזה מזכירים יבוא כל בשר להשתחוות, וגם הם ינסו לכבד לשמו ית'. אבל בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עשנו, הג' תפלות בכל יום ששייכות אך ורק לכלל ישראל. ואף שצריכים לקיים נשתחוה אל היכל קדשך ביראתך, אבל הודו לו ברכו שמו כי זכות זה ניתן רק לנו. וכן מבואר מהגה"ק מוה"ר חיים ויטאל זיע"א בפרי עץ חיים שעבודת כל התרי"ג מצות היא לברר ניצוצות של קדושה ופרט בעבודת התפילה, וכ"ז ניתן אך ורק לכלל ישראל ולא להאומות. וראיתי משל טוב ע"ז ממלך שנאבד לו אבן יקרה מטבעתו כשהיה ביחד עם שריו ועבדיו בבית מלכותו, וצוה רק לבנו לחפש ולמצוא האבן, והסביר שידע שבסוף יימצא האבן ויצטרך המלך להכיר טוב להמוצא, ורצה המלך שהכרת הטוב תהיה לבנו חביבו, וע"כ לא ביקש מאף אחד משריו ועבדיו כדי שהשכר ילך לבנו אהובו. וכן הוא בתפילה שבירור ניצוצות של קדושה יתקיים ע"י בניו ושייכת רק לכלל ישראל.

ובהמשך הפסוקים מאריכים בזה שאנו משבחים לו ית' מפאת קדושתו ומדת החסד שאינה פוסקת, אבל אומה"ע אינם בגדר זה, רק מתייראים מהעונש המגיע להם על מה שציערו לכלל ישראל מיום יציאתם ממצרים ועד הנה.

כי הגדלת על כל שמך אמרתך

פירשו רוב המפרשים שנכתבו התיבות שלא כסדר, וכאילו כתיב כי הגדלת על כל אמרתך שמך. גם פירשו שמך היינו שם העצם שהוא גדול על כל השמות שהם תוארים. ויש לומר כמו שפירשתי אמרינו האזינה ה' בינה הגיגנו, שאין אנו אומרים שם העצם כלל, רק בביטוי אומרים שם אדני". ושם אדנות הוא שם דין שאין לו המתקה. וא"כ מה שאומרים ה' בתפילה ובי"ג מידות מעורר דינים ח"ו. ע"כ מבקשים שהשי"ת יבין שרצונו להזכיר שם העצם שהוא של רחמים, וזה הגיגנו. וכן יש לפרש כאן שהשם הוי"ה הוא גדול על שאר השמות, ואמרתך היינו השם איך שאנו אומרים אותו, והשם העצם גדול מזה.

צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך

מי שמקיים האמת אינו חסד, ומי שמתחסד לאו דוקא שהוא אמת. כן דייקו כל המפרשים. ויש לבארו בתור פתיחה לאמירת הסליחות. מדת האמת כוללת כמה בחינות. הא' שאמת הוא ההיפך של שקר. והב' הוא קיום ההבטחה.

באופן אחר נראה לבאר כוונת הנוסח. והוא ע"פ מש"פ הגר"א במשלי (כ"ה ט"ו) וז"ל אך יש ב' מיני תפילות, א' שמבקש שהקב"ה יעשה למען רחמיו וחסדיו כמ"ש עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך ואל תטשנו ה' אלקינו לנצח, כלומר מה שאתה עד הנה עזרונו הוא רחמיך ולא למענינו, ומה שאתה לא עזבונו הוא חסדיך, ולכן אנו בטוחים שאל תטשנו ה' אלקינו לנצח, כי אם היה בשבילנו היינו מתייראים שמא יגרום החטא, אבל כאשר הוא למען חסדיך אין אנו מתייראין כלל כי חסדיך המה קיימים תמיד, וזהו כמ"ש בזוהר והאמין בה' ולא היה מתיירא אפילו שמא יגרום החטא והיינו משום ויחשביה לו צדקה, כלומר כל מה שנותן לו ה' הוא צדקה ואינו בשבילו כלל, וזהו הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כלומר אל שהוא מדת החסד כאשר בחסדו הוא ישועתי אבטח תמיד ולא אפחד אפילו שמא יגרום החטא וכמ"ש בישעי', והב' הוא שמבקש מהקב"ה שיעשה בשביל מצותיו וחסדיו אשר עשה כמ"ש קטונתי מכל החסדים וגו' ולכן וירא יעקב מאד שמא יגרום החטא וזהו שמבקש בשביל מצותיו המקטריגים מונעים, עכ"ל. עפ"ד זה שעומדים בסליחות לבקש מאת השי"ת שיקבלנו בתשובה, כבר מזכירים שאין אנו ראוים מצד מעשינו, אך לרחמיו וחסדיו אין סוף, וזהו לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים. וע' מש"כ עה"פ ויירא יעקב מאד.

אח"ז אומרים פסוקים של תהלות ה'. ולכאורה זה שייך רק לנו כלל ישראל בני אברהם יצחק ויעקב. ומתחילים שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו, יבוא כל בשר להשתחוות לפניך ה', היינו שגם אומות העולם מותרים להביא קרבנות בבית המקדש ולהשתחוות שם, וכדברי הנביא והיה מידי חדש בחדשו ומידי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחוות (ישעי' ס"ו כ"ג). אבל חילוקים גדולים יש בין העבודה השייכת לאומות העולם למה ששייכת לכלל ישראל. והוא שהאהבה בין השי"ת לעם ישראל הוא עזה כ"כ אשר ברא את כל העולם כולו בשביל ישראל, וקרא לנו בני בכורי ישראל, בחר בנו ונתן לנו את תורתו, והתקין לנו ענין התשובה מראש כדי שנוכל לשוב אליו אפילו אחר החטא, ולא נפסק האהבה כלל במשך כל השנים וכל המאורעות של כל הדורות, ועוד נמצא הוא ית' בינינו בפרט בחודש אלול שהמלך בנגלה יותר (לקוטי תורה לבעל התניא ראה ל"ב ב'), וידו פתוחה ופשוטה לנו לקבל שבים. ואינו כן אצל הגוים, שאף שמתר להם להביא קרבנות בבית המקדש, אבל שערי תפלה אינם שייכים להם, גם תשובה אינה שייכת להם, והוא מתנה יקרה אות אהבה בין השי"ת לכלל ישראל.

סלח לנו אבינו כי ברוב אולתנו שגיננו מחל לנו מלכנו כי רבו עוונינו

הפירוש נראה לומר ברוב אולתנו היינו איכות העבירה, וכי רבו עוונינו היינו הכמות והריבוי. ומזכירים אבינו אצל האיכות, שמתוך האהבה מהאב לבנו אפשר למחול על עבירה חמורה ג"כ, שאהבה מקלקלת את השורה. ואצל הריבוי אומרים מלכנו, ואפשר שאם יש הרבה חטאים רק המלך יכול לשלוט ע"ז ולמחול. אבל בבחינת אב אפשר שעל כל פשעים תכסה אהבה אבל מחילה גמורה אפשר לא. וכן מבואר בספר משלי (י' י"ב) שנהא תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה, שפירושו שאצל שונאים אפילו דבר קטן שלא חשוב יהיה לסיבת מחלוקת, אבל בין אוהבים תכסה אהבה אפילו על דברים גדולים. והיינו בחי' איכות. וא"כ פונים להשי"ת בתור אבינו לסלוח על עבירה גדולה. אבל אם יש ריבוי עוונות, יש לעורר לבחי' מלך ג"כ שרק בידו השליטה ע"ז.

תעבור על פשע ותמחה אשם כיום ויתיצב עמו שם

פירשו דקאי על מה שהשי"ת השרה שכינתו בין כלל ישראל אחר חטא העגל שהם אמרו לשמצה בקמיהם ומובא מדרש שאמרו שאין לנו תקנה מן אומות העולם, אבל כשירד הקב"ה בענן מיד ידעו שהוא ית' משרה שכינתו ביניהם אע"פ שחטאו. וביאר החידושי הרי"ם שבעידן ריתחא יש התגלות גדולה של השראת השכינה וזה מה שבקש משה רבינו ע"ה הראני נא את כבודך. ואי אפשר לפרש זה שהכעס מביא לידי התגלות שהרי החוטאים לא זוכים לשכר כזה. אבל הביאור היא שהשי"ת רוצה בתשובת רשעים, וכפי גודל החטא צריך הוא ית' להתגלות ביותר כדי שיעשו תשובה. וכל מה שגדול השראת השכינה כך יגדל רצון האדם להתקרב ביותר. וזה מה שמזכירים שהשי"ת הוא בעל הרחמים, שאף שאנו חוטאים ח"ו ואיננו ראויים לקבל השפעות של קדושה, אפ"ה הוא ית' מתגלה לנו כדי שנשוב, וכמו במעשה עגל דכתיב שם ויתיצב עמו שם שמחל הקב"ה על חטא גדול הזה. וזה מה שפירש בעל ההפלאה בספר המקנה (קידושין ל' ע"א) עה"פ חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה', שהיה צריך לומר חזק ואמץ לשון צווי. אך כוונת הפסוק שאם האדם יעשה שלו להתחזק אזי השי"ת יאמץ לו לשוב בתשובה שלימה, וזה באופן פתחו לי כפתחו של מחט ואני אפתח לך פתח כפתחו של אולם.

ואם הוא מבטיח לעשות חסד ומקיים אמונתו, הרי זה חסד ואמת.

בבריאת העולם נתקיימו חסד ואמת, שהרי עולם חסד יבנה (תהלים פ"ט ג'), גם נרמז בחינת אמת בס"ת בראשית ברא אלקים (בראשית א' א'), וכן ברא אלקים לעשות (בראשית ב' ג'). והרמח"ל ביאר שתכלית הבריאה שהשי"ת רוצה להתחסד עם ברואיו. אך בלי שיתוף של דין שהוא בחינת צמצום, לא יתקיים. וכן רצה השי"ת לברוא את העולם במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים ושיתוף עמו מדת הרחמים (בראשית רבה י"ב ט"ו). דברים אלו הם עמוקים מאד אבל הנצרך לנו שמדות אלו אין להן קיום בלי שיתוף ביניהם.

ענין זה מתנוצץ בסליחות שאומרים בהכנה לפני ימי הדין, כי כל בחי' תשובה הוא חסד גמור שהשי"ת הכין מראש שהאדם החוטא אפשר לשוב ולמחוק החטא. שמצד השכל איך אפשר שמה שנעשה נמחק לגמרי, וק"ו להיעשות זכיות ע"י תשובה מאהבה. אך חסד זה מושרש בעצם הבריאה שבלעדה לא יתקיים העולם. שהחטא פוגם בהאדם אבל גם פוגם בבריאה כולה. ולקיום העולם צריך להיות בחי' תשובה שאותו פגם יתוקן. אך החסד שגם האדם יכול לבוא לתיקון נפשו (ע' מה שביארתי בע"צ בפי' בראשית עשיתי תשובה ונתפשרתי עם קוני). הרי שמדת הדין כוללת חסד ג"כ, ואין האמת סתירה כלל רק חלק שוה עם החסד.

הנשמה לך והגוף פעלך חוסה על עמלך הנשמה לך והגוף שלך ה' עשה למען שמך

יש לבאר שקודם מדברים על האדם קודם החטא, והענין הוא בריאת האדם שנברא בראש השנה, והנשמה תמיד שייכת להשי"ת אך הגוף ניתן להאדם לעשות בו כבחירתו, ולזה נצטווה במצות כדי לחיות חיים כרצונו של השי"ת. ואחר החטא חוזרים ואומרים הנשמה לך והגוף שלך, שכבר נפגם הגוף ע"י מעשינו, אך עלינו להכיר כי מתייחס הגוף לבריאת השי"ת, ורצוננו לעשות רצונו אפילו כששואר בעיסה מעכב, ועל כן מתחננים ה' עשה למען שמך, היינו שאם אין לנו זכות רק הרצון אפ"ה יושיענו. וזה ע"ד שפירש הטור ומביא גואל לבני בניהם למען שמו היינו שלא נשתייר זכות של זוכר חסדי אבות, אפ"ה יגאל אותנו למען שמו.

באים בחינם בלי שום זכות לסעדם, אזי זועקים אל תעלם
אזנך, שאפילו תפילות אלו יעלו לרצון לפניו.

טנופם מחה נא ויודו פלאך

וכן להלן צדק צועקך מפליא פלאות, יש לפרש שמה
שהשי"ת מקבל תשובתנו ומוחל וסולח הוא למעלה
מהשגה, כי השי"ת מוכן לקבל תשובה מאהבה וזדונות
נעשים זכיות. וא"כ מחילה זו מפליאות השי"ת, והוא
מחסדי השי"ת. עד"ז אפשר לפרש טנופם מחה נא,
ובמחילה זו יודו פלאך, יתנו כנסת ישראל הודאה על הפלא
של מחילה. וזה ג"כ צדק צועקך מפליא פלאות.

**ישראל עמך תחנה עורכים, שהם מצרים ולהוושע
צריכים, צריהם עליהם עול מאריכים, כל זאת הגעתם
ושמך מברכים.** (סליחות ליום שלישי)

פשוט שכוונת הפייטן שאף שבני ישראל הם בצרה גדולה
של הגלות אעפ"כ הם מברכים להשי"ת. ואולי יש להוסיף
פורתא שישראל עורכים תחנה היינו הבקשה להוושע
מצרותיהם אבל עם כל זה מודים ומשבחים להשי"ת על
הטובה אשר יש להם. וזה היא סגולה ישנה כשבא על אדם
איזה צרה יש לנדור לומר תפלת נשמת כל חי כשיזכה
לישועה. ואף צו קדמונים לומר אז בעת צרתם, היינו
כשעדיין בתוך הצרה, תפלת נשמת שהיא כולה הודאה
להשי"ת. וזה גם מה שפי' בתרגום יונתן עה"פ ה' ילחם
לכם ואתם תחרישון (שמות י"ד י"ד) ואתון שתוקו והבו
יקרא ותושבחתא ורוממו לאלקכון, היינו להתפלל ע"י
הודאה שטמון בתוכו הבקשה. והשי"ת היודע מחשבות
הוא לישועתה לנו.

שחר קמתי להודות לך. (סליחות ליום חמישי)

הא הקימה הוא לחלות ולחנן ולא להודות, וכן **והביא איש
את זבחיו וחטאתו נמחה וכו' תודתי זביחתי שיחתי
מנחתי**, איך שייך לכאן קרבן תודה, הא מדברים על קרבן
חטאת, וכן להלן **בהתודות חטאתי תהא כקרבן תודתי**
קשה להולמו כנ"ל. אך הנה מבואר שיש אופנים של
תפלה בלי בקשה, וכמובא בתרגום המיוחס ליונתן בן
עוזיאל עה"פ ה' ילחם לכם ואתם תחרישון שפי' אמר להון
משה שתוקו והבו יקרא ותושבחתא ורוממו לאלהכון.
והיינו שאצל הים סוף לא הי' ראוי להתפלל ע"י בקשה
מפני הקטרוג, שהיו טוענים מלאכי השרת הללו עע"ז
והללו עע"ז, אך השי"ת יודע תעלומות מקבל הבקשות
הטמונים בתוך השירות ותשבחות, וע' מש"כ בעלי ציון.

קל מלך יושב על כסא רחמים ומתנהג בחסידות

לבאר הכוונה בחסידות. בתהלים (ע"ה ל"ח) כתוב והוא
רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר
כל חמתו. ונחלקו המפרשים איך לפרש כל חמתו, אם כל
חמתו לא יעיר אבל מעט מעט כן יעיר כדי להשאיר האדם
בחיותו, והיסורים יהיו לו לכפרה, וכן פירש רש"י. ויש
עוד מפרשים כל חמתו לשון כל שהוא, היינו שהשי"ת
יכפר עד שלא יבא שום עונש על האדם.

באמרות טהורות (לבעל נועם מגדים) ביאר בזה דברים
נפלאים וכדאי להעתיקם. וביאר שיש ג' חילוקים, והכל
תלוי איך מחשבים בעון ראשון. יש רשעים שמלאים
עוונות, ומה שחטאו כ"כ נמשך משכר עבירה עבירה ומן
עבירה גוררת עבירה. וא"כ חוץ מן העון הראשון יש
אמתלא שלא חטא ביצרו כ"כ, ומה שעבר היה קצת בהכרח
של העבירה הראשונה. וא"כ אם מעבירים החטא הראשון,
יקל על האדם. אך יש בזה חילוק גדול, שברשע גמור
שרובו עוונות, אף אם מעבירים ראשון ראשון, אבל החטא
נשאר רק שלא יענש עליו. וא"כ מדת הדין מתוחה. אבל
אם הוא אז מחצה על מחצה, לא יצטרף עם שאר העוונות,
וזה כי מדת הרחמים גובר. גם יש צדיקים שבין כך הם
רובם זכיות, והרחמים גובר שמעביר ראשון ראשון.

ע"ד זה נבוא לבאר נוסח שאומרים בהקדמה ל"ג מדות
הרחמים. קל מלך יושב על כסא רחמים, שמוכן הוא ית'
במשפט ע"י מדת הרחמים שגובר. אבל זה יעזור רק
לצדיקים שרובם זכיות וגם לרשעים שהם מחצה על מחצה
שיטה הדין לזכות ע"י מעביר ראשון ראשון, אבל הרשעים
שרובם עוונות לא יעזור הרחמים כי לא זכו לזה. אבל
מתנהג השי"ת בחסידות שהוא הרבה לפנים משורת הדין,
וכיון שהוא מעביר ראשון ראשון, עוד הוא ית' מרבה
מחילה לחטאים וסליחה לפושעים שנשאר חטאים
ופושעים אף בהעברת עון הראשון. וזה מתנהג בחסידות
שהוא הוספה גדולה על מדת כסא רחמים.

**דרוש נא דורשיך בדרשם פניך, הדרש למו משמי
מעונך, ולשועת חנונם אל תעלם אזנך.** (סליחות ליום
ראשון)

יש מפרשים שהשי"ת יענה לישראל בשעה שמבקשים
פניו. ואני אומר שהכוונה שהשי"ת יקבל תפילותינו אפילו
אם אין לנו שום זכות אלא זה שמתפללים עכשיו. וזה
סיום הקטע ולשעות חנונם אל תעלם אזנך, שאם התפילות

המקריב עם השי"ת. ועכשיו חסר לנו עבודות אלו, ונשאר לנו רק עבודת התפילה שפועלת הכל.

ובכל זאת אנו לי-ה ועינינו לי-ה

י"ל הכוונה כשרואים מצב כלל ישראל שהמקדש בחורבנה מדגישים מה ששכינתא בגלותא. וזה שאין השם שלם ואין הכסא שלם, ואותיות ו"ה חסרים, ונשאר רק השם י-ה. וזה אומרים אנו לי-ה שמכירים שבעוונותינו גרמנו החורבן והגלות ונשאר רק י-ה ומתדבקים במה שנשאר. אבל עינינו לי-ה היינו שיתמלא השם ביום ההוא יהי-ה ה' אחד ושמו אחד, היינו כשפירש האריז"ל ששם הוי' יתמלא להיות יהי-ה, והיינו ועינינו לי-ה שיהיה לנו לעתיד לבוא במהרה בימינו.

תמכתי יתדותי בשלש עשרה תיבות ובשערי דמעות כי לא נשלבות לכן שפכתי שיה פני בוחן לבות בטוח אני באלה ובזכות שלשת אבות

יש עוררין על הנוסח בטוח אני באלה, שהרי זה מעורר מעשה עגל שנאמר בו אלה אלהיך ישראל שהוא קטרוג ח"ו ורוצים לשנות ולתקן הנוסח לומר בטוח אני בזאת (וכן מצאתי בשם סידור היעב"ץ בשם הגר"א – בהגה בספר ההתאחדות בקונטרס בית רבי – מנהגי הרה"ג הר"ר יוסף צבי דושינסקי זיע"א וכן הוא בהגה בסידור אוצר התפילות). ול"נ שאין לשנות כלל, והכוונה יש לומר דמרמז על מה שארז"ל במס' שבת (ל' ע"א) שכשחטאו ישראל במדבר עמד משה ואמר כמה תפלות ותחנונים ולא נענה וכשאמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך מיד נענה, והביאור לזה שהזכרת זכות אבות מביאה לידי סליחה וכפרה אפילו בחטאה גדולה במעשה עגל, ומזכירים כאן גדולת הזכרת זכות שלשת אבות, ונכון הנוסח ואין לשנותו. וכבר העירו כמה שהגר"א הגיה הנוסח זכר זאת ליעקב שאומרים במוצאי שבת שנתקבל לאומרו כדעתו, ומעולם לא הגיה כן בנוסח הסליחות, ובזה טעו המדפיסים.

לזכות את חטאתי כמו בן שנה נער

י"ל לבאר ע"פ המשל של האוהה"ק עה"פ הבן יקיר לי אפרים עם ילד שעשועים, שאם פוגעים באדם שיש לו ריח רע מתרחקים ממנו אבל אם זה בנו הקטן שטינף את עצמו אוחזים אותו ומקנחים אותו. וזה ילד שעשועים. וכן יש לפרש לזכות את חטאתי היינו הטינוף כמו בן שנה נער שמנקים אותו ולא פורשים ממנו. וזה לזכות את חטאתי היינו לזכך, והיינו שעושה כן מתוך אהבה ולא מתוך הכרח.

עפ"ז אולי יש לפרש כוונת הפייטן שמחכמים להתוודות ע"י הודאה והוא ביסוד האמונה שהשי"ת יקבל תשובתנו וימחול על כל פשעינו, והיינו שקמים להודות ולרנן ובתוך זה מודיעים חטאתינו, וא"כ תודתי הוא במקום קרבן חטאת ואף שאין זה שייך לקרבנות שמביאים בבית המקדש, אבל בתפלה כן יכולים להחכים כזה, והיינו תודתי זביחתי מטעם שיחתי מנחתי שהתפלה היא במקום קרבן והשי"ת יודע תעלומות וכלול בתוך ההודאה בקשה ג"כ. וזה מש"כ בהתוודות חטאתי תהא כקרבן תודתי, היינו שסיפור הוידוי יתקבל כהודאה שהשי"ת יקבל התשובה והוידוי ויכפר על הכל, וא"כ תהא כקרבן תודה להשי"ת שהוא מלך מוחל וסולח.

נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי

נוסח הפייט לקוח מפסוק במגילת אסתר. שם שאל אחשורוש מה שאלתך ומה בקשתך, וע"ז ענתה על שניהם. ודייקן המפרשים על הכפילות מהו שאלה ומהו בקשה. אך לא ראיתי מדייקים מה שבא קודם נפשי בשאלתי ואח"כ עמי בבקשתי, הא צריך שליח ציבור המתפלל בעד הכלל להקדים הרבים ואח"כ לבקש על עצמו. אצל אסתר י"ל בפשטות שיותר צריכה אסתר להראות רעת גורת המן שהיא נכללת בה, שהמן גזר להרוג אותה, ועל זה וודאי יכעס המלך ולא יניח שהגזרה תבוא לידי קיום, ורק אח"ז אפשר לבקש על עמה. אבל בפיוט א"א לומר כן, ולמה מקדימים להתפלל בעד עצמו במוקדם ואח"כ על הציבור.

ואולי הפירוש הוא פשוט שהמתפלל צריך להיות ראוי שתקובל תפלתו. ואם באים להתפלל בעד הכלל, צריך לבקש קודם שהוא עצמו יבוא לידי תיקון ומחילת עוונות, ואז ראוי הוא לבקש בעד העם. וא"כ נפשי בשאלתי הכוונה על תיקון נפשו ובזה ועמי בבקשתי.

הן בהיות העבודה כהנים על משמרת, הלא חטאת מכפרת והעולה מכשרת

ראיתי מפרשים שהעולה מכשרת לאכול בקדשים, ע"ד התנא דבי רבי ישמעאל נאמר מכשיר ומכפר בפנים (חולין ק"מ ע"א) ופירש"י מכשיר בפנים אשם מצורע, חטאות מחוסרי כפרה דזבין ויולדות, שאינן באין אלא להכשירן בקדשים. וא"כ מכשרת פירוש מתירה מלשון היתר. ואולי אפשר לפרש ע"ד שפירשו הרד"ק והאבן עזרא עה"פ (תהלים ס"ח ז') מוציא אסירים בכושרות, שהוא לשון קשר ושלשלאות. והפייטן מדגיש עבודת הקרבנות שחטאות מכפרות שמבטלות העבירות, והעולה בא לקשר

ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. (ישעי' א' כ"ז)

כה דיבר ישעי' הנביא דברי מוסר והוראה אך גם דברי נבואה על העתיד, והם דברי תנחומין שעוד תיפדה ציון. רישא של פסוק זה הוא כולו מקשה, שאם יש משפט, אפשר הוא שלא נזכה בדין ח"ו, ואין לה מנחם. וכדי להשיב נפש בדברי תנחומין צריך להבטיח על החסד ועל הרחמים שהשי"ת ישפיע עלינו שפע רב ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ, ולמה ניבא לנו על הדין והמשפט. אך אולי זה גופא התנחומין, שיש לנו ימי הדין בכל שנה ושנה הלא המה ראש השנה ויוה"כ, ולפניהם ימי הרחמים שאנו מכינים את עצמנו כל חודש אלול וימי הסליחות, ומרבים בתפלה ובתחנונים להיות מזומנים ומזויינים לעבור כבני מרון לפני המלך המשפט ולזכות בדין. והנביא מבשר לנו על כלל ישראל המכונה ציון שניפדה בעמדנו במשפט. והיינו אף שקבלנו עונש נורא בחורבן בית המקדש, הרי שפך חרונו על העצים והאבנים, ולא נדע עוד עונש בדין בכל שנה ושנה רק עת פדיון. וכבר הבאתי שבעת צרה נתגלה טובו של השי"ת, וכמו שבקש משה רבינו ע"ה תיכף ומיד אחר חטא העגל הראני נא את כבודך ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך, שאז מסוגל לראות מדה זו. גם ראוי לציין מה שפירשתי בחתימת הברכה של אהבה רבה הבוחר בעמו ישראל באהבה ע"פ מה שהביא המג"א לכוון בתיבת באהבה זכירת מעשה עגל, וא"כ הוי חתימה זו הודאה עצומה שאף במעשה עגל בעידן ריתחא אהב אותנו השי"ת ובחר בנו מכל העמים. ובעת צרה נראית ונתגלה האהבה שאינה תלויה בדבר. וא"כ הוי משפט השי"ת עת פדיון, ובזה הם דברי נחמה.

כנראה שהתקינו חז"ל איך לעשות לה' לגשת אל הקודש בימי הדין, והוא להכין בחודש אלול הכנה דרבה לעסוק בדברי תשובה, והוא ע"י התחזקות בתיקון המדות בין אדם למקום ובין אדם לחבירו, להרבות בתורה ותפלה. גם התקינו ימי הסליחות הריבוי תפילות ותחנונים לעורר רחמי שמים, וביותר בערב ראש השנה. עד שמגיעים לראש השנה בתפילות ארוכות פיוטים ונוסחאות, וממשיכים בזה כל עשי"ת ועוד יותר ביוה"כ. וראיתי מובא בשם האמרי אמת לפרש הוי זהיר במצוה קלה כחמורה שאי אתה יודע מתן שכרן של מצות (אבות ב' ב'), ודייק שאם השכר צריך להיות שוה בעינינו, אז במה יש קלה וחמורה. וביאר שמצוה קלה היא שנזדמן לפנינו איזה מצוה שצריך לקיימה מיד ואין לו זמן להכין, וחמורה היינו היכא שיש הכנה. ואף שיש לפלפל הרבה בזה, אך הנראה

מיוסד על פסוק בתהלים (ה' ב') שאמרו דוד המלך ע"ה בלשון יחיד. אם הקב"ה מאזין לאמירת ישראל לאיזה צורך מבקשים בינה הגיגנו, ובמה מדויק לשון בינה ולשון הגיגנו. אולי יש לבאר ע"פ מאמר הזוה"ק (ב' קי"ח) ששם אדנות הוא דין, אותיות דינ"א, וביארו ששם אלקים שהוא דין יש לו המתקה, אך שם אדנות לא כן, וזה מה שביאר בזוה"ק דינ"א דמלכותא דינ"א. ואנן אומרים שם הוי' ב"ה הרבה פעמים בתפילה וב' פעמים באמירת הי"ג מדות הרחמים בביטוי שם אדנ"י, וא"כ אמרינו הוא שם של דין שאין לו המתקה, אך כוונתנו לומר שם הוי'. ולזה מתפללים שהשי"ת יבין דבר מתוך דבר היינו הכוונה לומר שם הוי' שהוא רחמים. ומצאתי קצת מעין זה מה שפירש הצה"ק מוה"ר משה מסאמבור זיע"א (מובא בספה"ק ערוגת הבשם) שמחשבה הקודמת לתפילה חשובה מאד, אך בבא מחשבה זו לתפילה ע"י ה' מוצאות הפה אולי נתמעט בכמות ואיכות, וע"כ בקש דוד המלך ע"ה שעם אמירתו שיישמע גם מחשבתו והגיון הלב.

משיח צדקך אמר לפניך שגיאות מי יבין מנסתרות נקני. (תהלים י"ט י"ג)

פירש רש"י ובדומה בשאר מפרשים אני נזהרתי בהם אבל אי אפשר להזהר שלא אשגה בהם ואתה נקני מנסתרות שנסתרו ממני ולא ידעתי בחטאי בשגגה. ואם אינו יודע כלל שחטא בשוגג, אי אפשר שיהיה זה לאשמה לו, ולמה לבקש על זה, ממ"נ לא יענש ע"ז. ואפשר לומר שאינו דואג על עונש על עבירה שלא ידע ממנו כלל. אבל דוד המלך ע"ה לפני זה שר שבחים גדולים על מתיקות התורה ומצוות והעיד על עצמו גם עבדך נזהר בהם. והיצר הרע לא יהיה לו עצה להכשילו כי זהיר הוא בכל מצות התורה. וע"ז התפלל דוד שאם לא יפול ברשתו של היצר ע"י פיתוי, יחתור היצר במחלתת ויכשילו בדבר שאינו ידוע לו כלל, ולא ייענש עליו ולא יידע להתוודות עליו. אך הסכנה בזה שעבירה גוררת עבירה ומוליד בו כח טומאה והכוונה על להבא שיכשילו בדבר גדול. וזה המשיך לומר גם מזדים חשך עבדיך וגו' ונקיתי מפשע רב, הא אם נזהר הוא למה להתפלל אל עבירות חמורות שאין לו שייכות להם כלל. אבל לדברינו מבואר שזה המטרה של היצר הרע להכשילו בזדונות ופשעים, ויגיע לזה ע"י השגיאות כנ"ל.

בלידתו ובמיתתו. ויש גם אנשים שעושים דברים גדולים בעולם, נעשים מפורסמים תלמידי חכמים ומעמידים תלמידים הרבה, מפיצים חידושי תורה, עולים לגדולה להיות מנהיגי ישראל ופרנסי הציבור, גם אלו שמחדשים דברים אשר העולם ניזון מהם, וכדומה. ובהילוכם מן העולם נשאר רושם חזק ממה שהם פעלו בעולם. כך היינו סוברים, אשר רק אנשים גדולים הם עיקר הבריאה, ושאר מין אנושי הוא רק שצריכים מי שיקבל השפע ממעשיהם של הגדולים. אבל אין זה כי אם רעות רוח, שכל הנבראים הם יציר כפיו של הקב"ה, וכל אחד נולד בתפקיד לקיים מצות השי"ת, וכולנו בניים למקום, והשי"ת מקיים דברי רז"ל אל ישנה אדם בנו בין הבנים (שבת י' ע"ב). ונמצא שכל יהודי הוא בן אהוב להשי"ת, בין שעושים רצונו של מקום או אם לא.

ומה שחושבים שרק הגדולים עושים רושם בעולם בגדלותם, זה טעות גמור, שזה רק לפי קוטן השגת האדם. אבל אצל השי"ת כל אדם הוא חשוב אצלו, כל אחד נברא ממנו ית', וכל אחד נולד עם תפקידו לקיים רצון השי"ת כל אחד כפי כוחו. ומה שמקיים רצונו ית' הרי הוא דבק בהשי"ת כמאמר הפסוק (דברים ד' ד') ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כלכם היום, כלומר חיות האדם נובעת מדבקותו בה', וכלכם היינו שהכל שווין בזה. וזה החיים אשר ניתן לנו נשמת רוח חיים, וחיבה יתירה נודעת לנו בכלי חמדה היינו התורה והמצוה שהוא מקור החיים.

עפ"ז מבואר התפלה זכרנו לחיים, היינו שמבקשים סייעתא דשמיא שנוכל להיות דבקים בו ית' מלך חפץ בחיים אשר ברא אותנו בתפקיד להיות דבקים בו ונתן לנו התורה הקדושה אשר בקיום ללמוד וללמד לשמור ולעשות אנו מתדבקים בו ית'. וא"כ כתבנו בספר החיים מבואר כמ"ש הבעלי מוסר דקאי על לוח הלב כמאמר הפסוק (משלי ג' ג') כתבם על לוח לבך, ששם נרשמים התורה והמצות היינו ספר החיים, וזה למענך אלקים חיים היינו שזה קיום תכלית הבריאה שנפח באפינו נשמת חיים.

וא"כ מרומז פה שכל מה שהאדם עושה להידבק בהשי"ת הוא חשוב מאד לאין קץ, וחלק מקיום העולם. ואף האדם הבינוני שלא חידש כלום בעולם, לא חיבר ספרים ולא פעל במסחר, ולא המציא מכונות חדשות, גם לא העמיד תלמידים, רק קיים תורה ומצות כפי יכלתו, הוא חשוב בהסטוריה של העולם אצל השי"ת. וזקננו בעל התניא זיע"א אמר שהשי"ת יש לו נחת גדולה ממה שבעלי עבירה באים לבית המדרש, ובשעה שנמצאים שם נמנעים הם מעבירה. וזה למענך אלקים חיים.

לומר שהכנה למצוה יש בה הרבה, שנסיונות קבועות בה בין דברים המפריעים למחשבה ולמעשה, גם פניות ומחשבות זרות. ואפשר שמשום זה פירש הבעש"ט זיע"א ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אך ההכנה להמצוה יש בה שכר הרבה מאד, שהנסיון גדול מאד לעשותו לשמה וחלק גדול מעשיית המצוה לשמה תלוי בהכנה.

ע"פ דברים אלו, י"ל שהתפלות של ר"ה ויוה"כ הם מצוה חמורה, שהרי ההכנה נתקנה בריבוי, בין בזמן שחודש אלול כולו נקרא ימי הרחמים וזמן קבוע לתשובה, גם בתפלות נוספות. מן הראוי לסדר התפלות לכל הפחות שלשים יום קודם החג, וכנפסק בשו"ע (או"ה ק'), והעיר במשנה ברורה בשם הטו"ז שהיום שיש סידורים ומחזורים נדפסים ביד כל אחד, הרי עיקר החיוב הוא הפיוטים שאין אנו רגילים בהם, וכדי שנתפלל ונאמר אותם בהכנה קצת, צריכים לסדרם תחלה ולא מהני ספר בזה. ע"כ לקחתי על עצמי לעסוק בדברי תפלה להבין כמה נוסחאות ופיוטים בדרך פשוט. חייב אני לומר בשער בת רבים שרוב הדברים מצאתי כתובים כבר, זעיר שם וזעיר שם, ואינם חידושים. ואם שגיתי אני תפלה שה' הטוב יכפר.

ויש להעתיק מדרש נפלא על חשיבות התפילות של ראש השנה ויום הכיפורים. פנה אל תפלת הערער (תהלים ק"ב י"ח) אמר רבי יצחק כלפי דורות אמרו שאין להם לא נביא ולא כהן ולא בית המקדש שיכפר עליהם אלא עוד תפלה אחת שנשתייר להם שהם מתפללין בראש השנה ויום הכפורים ולא תבזה אותם מהם. הוי ולא בזה את תפלתם (מדרש תהלים ק"ב). הרי מתפללים כל השנה ומה נשתנה ר"ה ויוה"כ. ע"כ שיש חשיבות מיוחדת לתפילות אלו, והם במקום נביא וכהן ובית המקדש, ועבודה זו משפיעה על כל השנה. ואולי כוון הפייטן לזה (פיוט לקל עורך דין) לעונה לקוראיו ביום דין, שתפילות ביום דין הם מעולות ביותר.

תפילות ראש השנה

זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלקים חיים.

מה תפילה זו שמוסיפים בעשי"ת. יש לומר ביאור שהאדם בינוני רואה עצמו כטפל להבריאה כולה, ועליו לחיות החיים שלו, לפרנס את עצמו, לישא אשה ולהקים משפחה, ולקיים המצות הבאות לידו. אבל בהגיע זמנו לפטור מן העולם, יהיה איזה צער לבני משפחתו בהעדרו, אבל דור הולך ודור בא. ובתמונה הגדולה לא אירע דבר כ"כ גדול

ובכן תן פחדך

הרי זה מרמז על יראת ה' ופחד הדר עזו ית' וזה מביא לידי תשובה מיראה, ואח"ז אומרים **ובכן תן כבוד ה' לעמך תהלה ליראיך** וכו' הרי ג"ז קאי על תשובה מיראה, והיוצא מזה הוא **שמחה לארצך וששון לעירך** שזוכים לגאולה העתידה שאז ישמחו וישישו כולנו, וכל זה רק בתשובה מיראה. ואח"ז ממשיכים **ובכן צדיקים יראו וישמחו**, ויש לדקדק איזה שמחה שייך לצדיקים, הא בעת הגאולה שמחים כולנו. אך זה סיום הקטע כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ, היינו שהשמחה היותר גדולה אצל הצדיק היא כשיראו הפסקת חטא ואין מי שיעבור עבירות וכולם מבקשים רק לקיים רצון השי"ת, וא"כ הסיום כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ היינו הסיבה של שמחת הצדיקים.

ובכן תן פחדך

פסקא זו קאי על אומות העולם שגם הם ישיגו מעט מכבוד מלכותו עד שישתחוו לפניו. ובפסקא הבא **ובכן תן כבוד ה' לעמך תהלה ליראיך** ותקוה טובה לדורשיך. ויש להעיר שאצל הגוים אינם משיגים שום דבר מעצמם עד שהשי"ת נותן פחדו עליהם, ורק אז שייך אצלם השגה שיש בורא עולם ומנהיגו. אבל אצל כלל ישראל הם יראים ודורשים בלי שיתן עליהם פחד ומורא. וזה לימוד זכות גדול על כלל ישראל, גם הוא שבח והודאה לשמו שמתחסד עמנו ומשפיע עלינו הכח להשיג ע"י אתערותא דלתתא. וכן פירש אא"ז כ"ק אדמו"ר מצאנו זיע"א (דברי חיים פי' החודש) שאצל כלל ישראל הקב"ה מעורר עליהם ואצל הגרים הם צריכים להתעורר מעצמם, וכן פירש הגמ' (קידושין ע' ע"א) אמר רבה בר רב הונא זו מעלה יתירה יש בין ישראל לגרים דאילו בישראל כתיב בהו (יחזקאל ל"ז, כ"ז) והייתי להם לאלקים והמה יהיו לי לעם ואילו בגרים כתיב (ירמיהו ל', כ"א) מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי נאם ה' והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלקים. ואם ייראוך כל המעשים וישתחוו לפניך כל הברואים, יהיו בבחי' גרים, ואי אפשר שיגיעו לזה אלא ע"י הפחד.

ובכן תן כבוד לעמך וכו' ופתחון פה למיחלים לך שמחה לארצך וששון לעירך

להעיר שמיד שיש לנו פתחון פה מבקשים על הגאולה שמחה לארצך וששון לעירך, וזהו צפית לישועה.

ובכן תן כבוד ה' לעמך

יש להעיר ע"ז שמתפללים על כבוד, וכן בכמה תפלות אומרים ונהיה מכובדים בעיניך ובעיני כל רואינו. לכאורה פלא הוא שהרי מפורסם ענין הכבוד שהוא מדה גרועה וכן מובא מהגה"ק משיניאווא שהקשה ע"ז, וכן פירשו הבעלי מוסר שתאוות הכבוד הוא הכשלון של קרח ועדתו וכן המרגלים. ואולי יש לבאר ע"פ דרך העולם שמכבדים לאורה הבא מרחוק, וכמורגל בפי העולם (על סמך הגמ' ברכות ל"ד ע"ב) שלום שלום לרחוק ולקרוב (ישעי' נ"ז י"ט) קודם לרחוק והדר לקרוב. אך הכוונה ג"כ למי שרואה עצמו רחוק מהשי"ת וצמא להתקרב ומפאת שפלות וענוה רואה המרחק, וכן מובא בספה"ק צמח צדיק ששלום מגיע לרחוק שרואה עצמו רחוק מהשי"ת, ולקרוב אמר ה' ורפאתיו שרואה עצמו קרוב הוא צריך לרפואה. וכן פירשו בספה"ק אצל אברהם אבינו ע"ה וירא את המקום מרחוק שראה את המקום היינו השי"ת, מרחוק, שסבר שעוד לא השיג מדרגת הקירוב לו ית', וזה ענוותנותו של אאע"ה שאמר על עצמו ואנכי עפר ואפר, ועל כן זכה לברכת השי"ת עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה, ויאמר בי נשבעתי נאם ה' כי וגו' כי ברך אברכך וגו', וזה כבוד הכי גדול. עפ"ז מבואר דכל עוד שעוסקים אנו בשפלות וענוה, היינו שרואים שעוד אנו ברחוק מהשי"ת, יגיע אילינו הכבוד בבחי' שלום שלום לרחוק, וזה מה שמתפללים וכן תן כבוד, ונהי' מכובדים, שראויים לזה ע"י הענוה, וכמאמר הכתוב אשכון ואת דכא (ישעי' נ"ז ט"ו) שהשי"ת משרה שכינתו עקב הענוה. גם מצאתי בס' ליקוטי יהודה ששאל מרן החפץ חיים זיע"א להשפת אמת מגור זיע"א למה נאמר אחרי ה' אלקיכם תלכו, הלא מצינו בכמה מקומות ברש"י (בראשית ט"ו א' ועוד והוא מבר"ר מ"ד ו') שכל מקום שנאמר אחרי היינו מופלג, והרי כל אדם מישראל צריך להיות סמוך להקב"ה ולא רחוק ומופלג. והשיב לו השפת אמת כי כל מה שאנו מחזיקים את עצמנו רחוק ומופלג מהקב"ה, שאנו יודעים את ערכנו השפל, ואת ערכו של הקב"ה רם ונשא גבוה מעל גבוה, בבחינת אחרי, אז אנחנו קרובים אליו באמת וזוכים להיות ובו תדבקון, כמ"ש (תהלים ל"ד י"ט) קרוב ה' לנשברי לב, עכ"ל ספר הנ"ל. וזה סעד וסמך לדברינו.

קדוש אתה ונורא שמך ואין אלוך מבלעדיך ככתוב ויגבה ה' צבאות במשפט.

יש לבאר הנוסח כי בהמלכת השי"ת מגיע לומר שירה והלל, כי הוא שמחה גדולה. וכן כתוב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני מלך ה'. והוא מהטעמים שהביא רבינו

וּכְתוּב לַחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתְךָ

לכאורה הוי זה בקשה ואין כאן מקומו אלא בתוך הברכה האמצעית או בברכות ראשונות. ואפשר שזה הקדמה למה שאומרים וכל החיים יודוך סלה שזה מחייב שיהיו בין החיים וע"ז מבקשים על כתיבה לחיים טובים והם יודו ויהללו ויברכו. ובדומה לזה ע' במשך חכמה פ' וזאת הברכה.

שחרית

מיסוד חכמים ונבונים ומלמד דעת מבינים אפתחה פי בתפלה ובתחנונים לחלות ולחנן פני מלך מלכי המלכים ואדוני האדונים.

לדייק מיסוד ביו"ד שהוא מה שיסודו החכמים, ואין זה לשון סוד, כ"פ הכל בו (ביוצר לשבת שקלים). בשאר המועדים אומרים אפתחה פי בשיר ורננים, והוא כי אמירת הפיוטים הוא מסובך בין הפוסקים הראשונים, שיש אלו שאסרו להפסיק בתפילה לאומרם, ואחרים הנהיגו לאומרם, וטעמם שהאיסור הוא לצרכי יחיד, אבל צרכי ציבור שואלין (תשובת רבינו גרשם מאור הגולה המועתקת בשבלי הלקט ענין תפלה סי' כ"ח). ועל כן בשאר המועדים הנוסח אפתחה פי בשיר ורננים שאין כאן הפסק לומר שבחים שאינו זמן לומר תחנונים. אבל בר"ה ויה"כ קבוע שהוא זמן תפלה ותחנונים לציבור, וצריך ליטול רשות ע"ז כי הוא הפסק קצת אך הוא לטובתם. ועל כן מקדימים שמנהג זה הוא מה שיסודו החכמים.

אדון אם מעשים אין בנו שמך הגדול יעמד לנו ואל תבוא במשפט עמנו

קטע זה צריך ביאור, שהרי ראש השנה היא יום הדין, ואיך נבקש שהשי"ת לא יבא במשפט עמנו. עוד מה מתפללים שאם אי אפשר למצוא איזה זכות, אזי שמו הגדול יהיה לנו לזכות במקום המעשים. איך נשתמש בשמו הגדול אם לא קיימנו שום מצוה מהמצוות.

ואולי יש לפרש ע"ז, כי מצוה בלא דחילו ורחימו אינה פורחת למעלה. וקיי"ל מצות אינן צריכות כוונה, וא"כ קיום מצוה בלי כוונה נחשב למצוה. אבל אם כוון לקיים מצוה ולא יצא מחשבתו לפועל, הרי לא קיים אותה מצוה. רק שמידת החסד של השי"ת מרובה, ומחשבה למעשה אף שאין בה מעשה רק מחשבה. אבל משפט כזה שייך רק

סעדיה גאון לתקיעת שופר. אך אם רק מפני טעם זה היינו צריכים לומר שירה, ודרשו רז"ל (ראש השנה ל"ב ע"ב) אמר רבי אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה וביום הכפורים אמר להם אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו וישראל אומרים שירה. עפ"ז מבואר הנוסח, ובכן צדיקים יראו וישמחו וכו' ותמלוך אתה לבדך, וא"כ כל זה הוא לשמחה לשירה ולזמרה, וא"כ ראוי לומר שירה והלל. וממשיך ומתריך קדוש אתה ונורא שמך וכו' ויגבה ה' צבאות במשפט, והמלך יושב על כסא דין, ועל כן ממליכין אותו בלי שירה. ע"ז מבואר ג"כ שמלאכי השרת שאלו להקב"ה מפני מה אין אומרים ישראל שירה, דלכאורה מלכותו בכל משלה והוא ית' מלך על גוים והיו האומות ג"כ צריכים לומר שירה ולמה שואלים המלאכים רק על ישראל. אך כבר ביאר הגר"א (קול אליהו פ' וישב עה"פ המלך תמלוך עלינו המשול תמשול בנו) ועוד מפרשים החילוק גדול בין מלך ומושל, שהמלך מגיע למלכות שממליכין אותו ברצון, וזה מדרגת ישראל. אך ומושל בגוים, שלא שייך אצלם בחינת מלך שלא ממליכים אותו שהם אינן מקבלים מלכותו ברצון, וא"כ מה שממליכים השי"ת בראש השנה לא שייך אצלם ואין להם לומר שירה כלל. וכן יש לפרש הפסוק (ישעי' מ"ד ו') כה אמר ה' מלך ישראל וגאלו וגו' שאומרים בפסוקי מלכיות שהשי"ת הוא מלך ישראל ע"ד הנ"ל.

ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה

מה יאמרו, הו"א שכל העולם כולו יכיר ויאמר כי השי"ת מלך. אך יש לפרש זה ביותר עומק, כי יש חילוק בין מלך למושל, שהמלך נמנה לתפקידו ברצון העם, והעיקר שהם קיבלו עליהם מלכותו. אבל מושל הוא לוקח העם בחוזק יד, ועיקר תפקידו הוא הממשלה עליהם. וזה מה שפירש הגר"א (מובא בקול אליהו עה"פ המלך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו), וכן ביאר המלבי"ם עה"פ כי לה' המלוכה ומושל בגוים (תהלים כ"ב כ"ט). והיינו שהשי"ת הוא מלכנו שאנו ממליכים אותו ית' וזה עיקר היחס, אך אצל הגוים, העיקר הוא הממשלה עליהם. עפ"ז מובן הנוסח ויאמר כל אשר נשמה באפו היינו אומות העולם ה' אלקי ישראל מלך שהוא ית' הוא מלך לכלל ישראל, ומלכותו בכל משלה היינו שאר האומות הוי מלכותו רק בחי' מושל. וזה שבח גדול על כלל ישראל.

קרובו שיש מי שקרובו מתנהג שלא כשורה בוש הוא לומר שהוא קרוב לו. כן בכל השנה שהקב"ה כביכול בוש מלומר שבני ישראל הם קרובים כיון שאינם מתנהגים כשורה. אבל בעשיית ישראל קדושים הם, והשי"ת אומר בפומבי שהוא קרוב לנו, וזה קראוהו בהיותו קרוב דקאי על עשייתו. עד"ז נתפרש הפיוט שהרי קרוב ה' לכל קוראיו, שמה שקוראים לו ית' הוא מתוך קורבה, שהרי כולנו קדושים, ואפשר לומר שאנו קרובים. ומתעוררים רחמי האב אפילו ביום דין.

מובא בסידור ישועות ישראל שהפייט שאומרים לפני אמירת קדושה בחזרת הש"ץ שקוראים סילוק הוא מהקליר. ושונים הסילוקים שנכתבו בלשון קל ואפשר להבין הדברים יותר משאר פיוטים הקשים. ועי"ז מבין ענין קדושת היום ונתעורר לעבודת השי"ת. ואף שבהרבה קהלות אין אומרים אותו, יש ליהרהר לאומרו, כ"כ בסידור הנ"ל. כדאי לעיין קצת בסילוקים למצוא בהם דברי חפץ הנוגעים לנו להתחזק בעבודת השי"ת.

מלך במשפט יעמיד ארץ (יום א' דראש השנה - שחרית - סילוק)

וקול ישמיעו בשמים ובארץ מה אדיר שמך בכל הארץ, ולמטה כתב הקליר ויאמר כל אשר נשמה באפו בארץ מה אדיר שמך בכל הארץ, שנראה זה ככפילות הדברים. הפירוש שאומר מקודם שנידונים השרים של מעלה ורק אח"כ עושה דין באומות העולם, והם משמיעים הקול מה אדיר שמך בכל הארץ, שרואים האומות הדין הנעשה עם שריהם והם אומרים פסוק זה ביחד עם השרים הנידונים. וכשנעשה הדין עם האומות העולם חוזרים ואומרים מה אדיר. וכל קטע זה מדבר על דין האומות ושרי מעלה שלהם, והוא כדברינו במק"א שהשי"ת עושה משפט באומות העולם ביושבו על כסא דין, ורק אח"ז קם מכסא דין לכסא רחמים כדי לדון כלל ישראל.

ארץ ודריה יצפו לדין ויחתו ויחרדו מאימת הדין, הרי יושבים ומצפים לדבר טוב, אבל לדבר קשה לא מצפים אפילו אם יודע שיבא, שהרי צפיה היינו לדבר שרועה. אך כאן ניכר חילוק גדול בין ישראל לעמים, שאומות העולם אינם מבינים ענין המשפט, ובעיניהם הוא יום שקוצבים להם כמה שיקבלו באותה שנה, ואינם עוסקים בתשובה ואינם עושים דין וחשבון על מעשיהם, והם מצפים שיצא גזרה טובה להם ואין עוד. ועליהם כתב הפייטן כי אין רחמים בדין, היינו שהם לא יודעים שיש באמת דין קשה ויש דרך תשובה ומעשים טובים גם תפלה ותחנונים שיש לזכות לרחמים ולצאת זכאי. ולזה יש להם אימת הדין כשימצאו שיש באמת דין עליהם. אך טוב לישראל שהם

אצל השי"ת שרק הוא יודע מחשבות בני אדם כמו שכתוב היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם. אבל אדם הדין את חבירו, בין שהוא דיין בין שהוא חבירו העוסק עמו בפרקמטיא וכדומה, אי אפשר לו לדעת המחשבה והכוונה של הזולת, ואפשר לו אך ורק להתחשב עם המעשה. וזה מה שאומרים אדון אם מעשים בנו, היינו שלא קיימנו המצות בפועל רק במחשבה, אזי שמך הגדול יעמד לנו שרק השי"ת בעצמו יכול לדון בזה, ואל תבוא במשפט עמנו, היינו שמשפט לאלקים הוא ולא לבני אדם, ומבקשים שלא יבוא ביחד עמנו כלומר עם בני אדם השופטים, שהם אינם שייכים להחשיב כוונותינו למעשה. ועמנו היינו לשפוט ביחד אתנו.

להוגה דעות בדין

רבים מפרשים שהשי"ת עושה דין על המחשבה. וזה קשה לומר, כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה. ומחשבה לא טובה ע"פ רוב אינה נחשבת כלל. על כן נראה יותר לפרש הוגה דעות היינו שהשי"ת מגיה הדעות שלנו, היינו שאם יש בתוך המחשבה איזה ניצוץ טוב הרי זה מורה על הכלל כולו, וגם שאר הדעות אפשר לבוא לידי תיקון. וזה חסד גדול.

לזכר בריתו בדין

י"ל הכוונה ע"פ מה שפירש הרמב"ן (פ' לך עה"פ אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים) ששאלת אברהם אבינו ע"ה על ירושת הארץ במה אדע היינו שבקש ידיעה אמיתית ולא יגרום החטא, וזהו ענין ברית או אות במקום הבטחת השי"ת שאפילו אם המקבל אינו ראוי אפ"ה יתקיים ההבטחה. עפ"ז יש לפרש הכוונה שאפילו שעומדים בדין לפני מלך מלכי המלכים יזכור השי"ת לנו ברית אבות ונזכה שיחוס עלינו לטובה.

לעונה לקוראיו ביום דין

הא כל אחד שעומד בדין מבקש לצאת זכאי בדין וקורא להדיין לחמול עליו. והחידוש הוא שהדיין צריך לשפוט כפי הדין ואין מקום לרחם על הבעל דין ולהטות הדין כלל. אך השי"ת קם מכסא דין ויושב על כסא רחמים ביום הדין ואפשר לקרוא לו ולבקש על רחמיו. ואולי יש להרחיב קצת, ולבאר ביתר שאת. כי היחס בינינו להשי"ת הוא גם בחי' בנים למקום, ואף אם הדיין צריך לקיים הדין, אבל רחמי האב הם חזקים יותר ואפשר לפעול. וראיתי בספה"ק ילקוט הגרשוני שפירש עה"פ לבני ישראל עם

לקיחת שרה בגרר לנסיון מופרד ונכלל עם הלקיחה במצרים. אך אולי מרומז כאן ענין אחר לגמרי, שאין הנסיונות רק איזה צרה ושניצל אברהם אבינו, אלא מה שאירע לו שהכל רואים ומבינים חוזק אמונתו בהשי"ת שלא נתפס בצער הענין רק התקשר עם השי"ת ללכת בדרכיו ולדבקה בו. ובאמת כשנלקחה שרה ע"י אבימלך לא נתפעל אברהם בזה. ואדרבה ראה שנלקחה אבימלך וביתו בנגעים, ועמד להתפלל בעדו, אף שהי' אבימלך רשע שפגע בו, אפ"ה עמד וביקש בעד רפואתו. וזה מורה על מדת החסד של אברהם אבינו. וזה לא הי' במצרים כי המכות שם לא השתמשו רק למשך זמן מועט. אבל באבימלך כן הי', וזה נסיון גדול להתפלל בעד האויב והשונא לרפואתו. ואולי י"ל שסידר השי"ת הלקיחה במצרים בעיקר כדי להכינה ללקיחה בגרר ושם יתפלל אברהם בעד אבימלך, ומתוך תפלה זו שהתפלל בעד חברו נענה הוא תחילה והי' פקד את שרה. וא"כ גם הלקיחה אצל פרעה לא הי' עיקר הנסיון, והעיקר הי' שהתפלל גם בעד אבימלך שהי' שונא לו.

אבינו מלכנו

אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה

מקור לזה הוא בגמ' (תענית כ"ה ע"ב) שירד רבי עקיבא והתפלל כן, ונקבע להיות תפילה חשובה שתיקנו לאומרה בעשרת ימי תשובה. רוב הנוסח שאומרים היום הוא מתוספות לאחר כן והרבה הם כנגד י"ח ברכות התפלה עם הרבה הוספות. אבל הראשון שאמר רבי עקיבא הוא אין לנו מלך אלא אתה. ויש לדייק הקדמת אבינו למלכנו, גם מה הלשון אין לנו, היל"ל אין מלך אלא אתה.

ואפשר שהפירוש לישוב ב' דיוקים אלו בחדא מחטא, שהרי בימים הנוראים, וכן בעת צרה שמידת הדין מתוחה, הרי המלכת השי"ת העיקר ומתוך הדין צריכים להכרה שהשי"ת הוא מלך מלכי המלכים, שעושה בעולמו כרצונו, ואנחנו משועבדים רק לו. ובקבלת עול מלכותו ית' נבוא לבקש על נפשנו. אך אם נאבד ח"ו ההכרה שאנו בניו למקום והוא ית' אבינו, אז נישאר בריחוק ממנו כעבד לרבו, וקשה מאד להפך הדין לרחמים. ומטרת התפלה שישב השי"ת על כסא רחמים.

ועל כן מתחילים אבינו, להקדים הרחמים לדין כרחם אב על בנים. אבל לא רק שמוסיפים מלכנו, אבל עוד יותר מדגישים אין לנו מלך אלא אתה, לנו דיקא להורות על

יודעי דת ודין וכל שנעשה בו דין אולי יחנן בשעת הדין וכן כתוב למטה הכל באמת והכל בדין במדת הרחמים ובמדת הדין, ובמשפט כזה כתיב ומשפטים בל ידעום שהאומות אינם זוכים למשפטי ה' אמת שכוללים בהם מדת הרחמים. וכל זה מורה על חשיבות ישראל ויחוסם שהם בניו למקום.

וקטע הגי' מסובב על מה שהשי"ת עושה משפט וצדקה, שהרי לכאורה הם סותרים זה את זה. אך האבות ג"כ עסקו בצדקה בקיום המצות לפני שהיו מצווים, גם עם החסד שעשו האבות הקדושים עם הבריות. ועל כן מביא השי"ת גואל לבני בניהם שהא ית' משתף מדת צדקה עם משפט מדה כנגד מדה. וכן הוא דרכו ית' שקם מכסא דין ויושב על כסא רחמים ועושה צדקה ומשפט ומקדים רחמים לרוגז. וזה בריתו עם כנסת ישראל. וא"כ כל תוכן סילוק זה הוא הודאה עצומה שאנו בניו למקום אשר בחר בנו מכל העמים ויגזור עלינו גזרות טובות ישועות ונחמות. וזה רק באבותיך חשק ה' שאין הפירוש שהשי"ת מוכרח הוא מפני בריתו עם האבות ובלי זה הי' עוזב ח"ו כלל ישראל, אלא שברית עם האבות היתה מדה כנגד מדה חלף אהבתם אליו ית' שהם הקדימו אהבתם והרצון לקיים דבר ה' ולקדש שמו ית' בעולם על כל הנצרכים שלהם. והחילוק בזה הוא שכלל ישראל נשארים בניו אהובים, ואהבת השי"ת לכלל ישראל אינו מצד ההכרח אלא אהבה אמיתית. ורבים דייקו שחודש אלול שהוא מוקדש לתשובה ולחשבון הנפש שהוא מצד מדת הדין בא ברמז בתשובה אני לדודי ודודי לי, שהוא מורה על יחס האהבה בין השי"ת וכנסת ישראל, שנראה לפנינו כסתירה. אך לדברינו אדרבה זהו עצם היחס שאנו ילד שעשועים ומה שצריך להיות דין הוא באמת צדקה וחסד.

אשר מי יעשה כמעשיך (יום ב' דראש השנה – שחרית - סילוק)

בהתאם לקריאת התורה בא כפרטי דברים עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו והעשירי שהוא עקידת יצחק באריכות קצת. ולהעיר ששיטת הפייטן שונה קצת משאר המפרשים איזו היו הנסיונות, ע' במפרשים.

בנסיון החמישי פירט הקליר על לקיחת שרה ע"י פרעה, ואח"כ ע"י אבימלך מלך גרר. ולכאורה אם אברהם ראה איך שנלקחה שרה ע"י פרעה ולא נעשה עמה דבר וגם נלקה פרעה, אזי כשנלקחה ע"י אבימלך אין לו לדאוג כ"כ שכבר ראה איך שהצילה השי"ת, ואין זה נסיון רק מאורע, שכבר ידע איך שיסתיים הענין. ואולי מפני זה לא נחשב

אבינו מלכנו החזירנו בתשובה שלימה לפניך

הא אם שב לא צריך להתפלל ע"ז. ואם לא עשה תשובה איך יוחזר. אך בידוע שיש חילוקי כפרה, גם על איזו חטאים מובא שלא יספיק ע"ז תשובה. ופי' הרה"ק מדינוב זיע"א בספרו דברים נחמדים שמה שלא תועיל תשובה היינו תשובה תתאה. וכתב שם דהיינו שלא ברבים, שהרי תפילתם של רבים מתקבלת, וכן התשובה. וגם בשאינו עת רצון, שאז לא תועיל תשובה תתאה. לדבריו, כשהציבור מתפללים בראש השנה, הרי בב' מעלות אלו של תפילת רבים וכן הוא עת רצון, אפילו תשובה תתאה מועלת. עד"ז מבואר הנוסח החזירנו בתשובה שלימה לפניך, שנניח שהתשובה אינה במדרגה עילאה, אבל הן קל כביר לא ימאס ויקבל התשובה כתשובה שלימה כלומר תשובה עילאה. ודבר זה כן ניתן לתפילה.

ויש להוסיף דיוק, שבתפלת שמונה עשרה מתפללים קודם על התשובה ואח"כ אומרים סלח לנו. וכבר פירשתי שהברכה קאי על הרהורי תשובה שגם זה אפשר להתקבל עד שנעשה צדיק גמור אף שעדיין לא התוודה. ובוז מובן מה שמקדימים התשובה לפני בקשת מחילה. אבל כאן הכוונה על שלימות התשובה שכבר אמרנו הוודוי סלח ומחל לכל עוונותינו. אבל אפשר שעוד לא זכינו לתשובה שלימה על ידי עצמנו, ולזה מתפללים שיחזיר השי"ת אותנו בתשובה שלימה כלומר שיעזרנו שנגיע למדרגת השלימות.

אבינו מלכנו החזירנו בתשובה שלימה לפניך

לדייק כי אומרים זה אחר שכבר התפללנו סלח ומחל לכל עוונותינו, מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך, מחוק ברחמים הרבים כל שטרי חובותינו. ואילו בתפלת שמונה עשרה אומרים להיפך, מקדימים ברכת הרוצה בתשובה, ואח"כ סלח לנו מחול לנו, הלא דבר הוא.

אפשר לומר כוונה בזה, והוא ע"פ מש"כ בספה"ק זרע קודש שהניצוץ של קדושה הטמון בתוך החטא הוא הכח לעשות תשובה, והוא המחיה את החטא. וזה ענין החרטה שצריך להתבונן מה שעבר על רצון השי"ת, וניתן לו במתנה הכח לשוב, וזה אבן יקרה שלא קיבלו הצדיקים שאינם עומדים במקום בעלי תשובה. גם פירש הספורנו (שמות ל"ב ל') אתם חטאתם חטאה גדולה, דעו גודל חטאתכם, כי אמנם בידיעתו תהיה תשובה בלי ספק, כאמרו (תהלים נ"א ה') כי פשעי אני אדע.

קבלת עול מלכותו. ולזה התחיל רבי עקיבא בקטע זה, וגם ע"פ תיקון האריז"ל שמשמיטים א"מ חטאנו לפניך בראש השנה שמתחילים באמירת אין לנו מלך אלא אתה שהוא פתיחה חשובה לתפילה זו.

אבינו מלכנו סלח ומחל לכל עוונותינו

אבינו מלכנו מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך

אבינו מלכנו מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו

לפרש שלש אלה שלכאורה אומרים דבר אחד ונכפל. בפירוש דובר שלום ביאר שיש ג' ענינים רעים בעובר עבירה. הא' שגורם פגם ופחיתות בנשמת האדם, הב' שהוא מנגד לרצון השי"ת וציוויו, והג' שהאדם הוא כאיש נושא מקבל בהלוואה בכל רגע מטובות בוראו די מחסורו כמאחז"ל (אבות ג' ט"ז) החנוני מקיף, והפרעון הוא ע"פ דרכי החסד מהבו"ת להפרע ממנו בעשיית התורה והמצוה, ונמצא זה העובר עבירה אין לו במה לצאת ידי חובתו לבוראו על הטוב שמקבל ממנו. ובוז פירש סלח ומחל על הפחיתות הנפש שגרם העון בנו. מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך, היינו שפשענו נגדך לעבור על רצונך, כל שטרי חובותינו, היינו מה שאנו חייבים על קבלת הטוב ולא שלמנו.

ראשית, יש להוסיף ביאור שבחינה הב' אפשר לפרש ע"ד שהביא המבי"ט בבית אלקים (שער התשובה פ"ב), שהחטא פוגם בהאדם ובהבריאה. ותשובה שקדמה לעולם באה לתת תיקון להבריאה שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, וא"כ הבריאה כולה למגנא שעתידי האדם להשחיתו בחטאיו. אבל תשובה תתאה מתקן רק הבריאה, אבל התיקון להאדם צריך לתשובה עילאה. וזה מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך, היינו הפגם שהוא נגד עיניך בבריאה כולה.

גם מובא בשם הגר"א לפרש מאמרם ז"ל (אבות ג' א') לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, שביאר שהחשבון הוא על הכוחות שהעניק לו השי"ת כדי לעשות רצונו והאדם השתמש בכוחות אלו לחטוא. וגם בשעת העבירה הרי כל כוחות האדם כולל כח החיוני, הכל מתנה מאת השי"ת, וגם זה יעלה בחשבון בבוא יומו שה' יכול בזמן שהוא לעשות מצות. ואולי שטרי חובותינו היינו מה שלקחנו המתנה מאתו ית' והשתמשנו בה נגד רצונו לצורך עבירה.

ע"פ דברינו מבואר הלשון יוצא ידי חובתו, שאין המצוה רק חיוב לקיים, אלא חוב שהאדם צריך לקיים כדי לשלם החוב חלף החסדים שהשי"ת עושה אתנו כל רגע ורגע.

תשובה מיראה, וכן התפלה, אבל תשובה מתוך הרחבה היא תשובה מאהבה. (ולמעשה מש"כ המהר"ל בנתיב התשובה (פרק ב') שהיא מדרגת התשובה שאינה מעולה אבל חשובה. וזה מוזכר ג"כ בשערי תשובה (פרק א' אות א') וז"ל כי התשובה מקבלת גם כי ישוב החוטא מרב צרותיו, כל שכן אם ישוב מיראת השם ואהבתו, שנאמר בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו, עכ"ל). ובזה בא דוד להודות ולהלל שמה שהתפלל כשהי' במצר ענה לו השי"ת כאילו התפלל במרחב. ובזה הדרך אפשר לומר שנתקן לומר פסוק זה מתוך בטחון בהשי"ת שיקבל עבודתו בכל אופן שהוא אפילו אם לא זכינו לעשותו ככל משפטו וחקתו. ובדרך זה פירשתי מש"כ אצל יעקב אבינו ע"ה וילן שם בלילה ההוא, שמיד שסיים תפלתו הלך לישון, שהי' בטוח שהשי"ת קיבל תפלתו, שבלי בטחון חזק כזה בטבע הוא שלא יישן מחמת הדאגה והמורא. וזה הוראה איך להתנהג כשמתפלל אפילו בעת צרה שאחר התפלה צריך להיות בטוח שיוושע בקרוב. וזה כוונת הפסוק מן המצר קראתי י-ה ענני במרחב י-ה וגו' טוב לחסות בה' דקאי על התפלה. ואפשר שזה מרומז ג"כ בתקיעה שהיא קול פשוט.

קולי שמעת אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי (איכה ג' נ"ו)

בזה מזכיר העבר שהשי"ת כבר שמע קולו, ועל דעת זה מבקש על העתיד אל תעלם אזנך. וביאורו י"ל שהוא המשך הפסוק שלפניו קראתי שמך ה' מבור תחתיות, היינו התפילה מתוך צרה, שהוא תפילה פחות במדרגה מתפילה שהיא מתוך שמחה של מצוה והודאה, וע"ז מבקש שאם שמע השי"ת תפילתו כבר שהיא במדרגה תחתונה, וזכה לישועת ה', הלא דברים קל וחומר, בטוח הוא שהתפילה שהיא מתוך רוחה ג"כ תעלה למעלה עד הכסא הכבוד וזה אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי. ובזה מיושב קצת המנהג לומר פסוק זה, ולהעיר שבנוסח התניא אומרים הפסוק מתמניא אפי קולי שמעה כחסדך שאר הפסוקים הם מספר תהלים, ולמה מערבין כאן פסוק ממגילת איכה. אך לדברינו מבואר שמודגש שהתפלה מתוך צער כבר נתקבלה ועתה בא להתפלל באופן מעולה ממנה.

ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקך (תהלים קי"ט ס"ו)

בבראשית רבה נדרש פסוק זה על בראשית ברא אלקים, ורבו שם המפרשים בביאורו, וכמה מבארים שמרומז תיבת אמ"ת בסופי תיבות בראשית בר"א אלקים,

עד"ז נבין מה שאומרים בתפילה קודם החזירנו בתשובה שלימה לפניך היינו הרהורי תשובה ומבקשים שהשי"ת יקבל תשובתנו כתשובה שלימה, ואח"כ ממשיכים בוודאי של סלח לנו. אבל כאן שכבר בקשנו שהשי"ת ימחה ויעבר כל החטאים וגם למחוק כל שטרי חובותינו, לא ישאר כח התשובה שהיה טמון בתוך החטא. וע"ז צריך לחזור ולהתפלל על התשובה.

הפסוקים שנוהגים לאומרם לפני תקיעת שופר

מובא בשלה"ק ועוד הרבה קדמונים ומקובלים שיש לומר פסוקים אלו לפני תקיעת שופר. ראוי לבאר כוונת פסוקים אלו והקשר למצות תקיעת שופר, וביאור בחינה הם הכנה דרבה למצוה זו. בשער הכוונות לרבינו חיים ויטאל ז"ל מובא שכוונת התקיעות הם בסוד קר"ע שט"ן, וביאר איך שהשמות הללו הם מרמזים על סודות נשגבים היודעים ליודעי ח"ן. כיון שאין אתנו יודע עד מה, אמרתי אעלה איוז רמזים המובנים לנו ע"פ תורת הנגלה, ויהיו לרצון אמרי פי.

חוץ ממצות השי"ת לתקוע בשופר שהוא גזירת הכתוב, הביאו הראשונים טעמים שונים שהם חלק מכוונת המצוה, גם יש במדרשים כמה ענינים של שופר. גם פסוקי שופרות בתפלת מוסף כוללים רמזים רבים. ובטעמים האלו, יש כמה ענינים של זכרון, שבא קול השופר להזכיר קבלת התורה ועקידת יצחק, ועוד הכרזות של מלכותו של השי"ת, ועוד על השבירת הלב שהוא עיקר גדול של תשובה. וביניהם כמה ענינים שהשופר בעצמו הוא תפלה להשי"ת, והתקיעה בקול הוא אופן תפלה. הצה"ק בעל קדושת לוי האריך בביאור שקול השופר הוא קול פשוט בלי דיבור, והוא תפלה שהיא למעלה מקטרוג, ובא מעומק הלב. ובדרך זו נלך לבאר בחינות התפלה המוזכרים בפסוקים אלו שתקנו לומר כהכנה למצוה.

מן המצר קראתי י-ה ענני במרחב י-ה (תהלים קי"ח ה')

מן המצר, כמובא בס' משנת חסידים ועוד שמרמז על המקום צר של השופר שבו תוקע, וענני במרחב מרמז על הקול היוצא ממקום הרוחב. ואפשר שמרמז בזה שהתפלה צריך לבא ממקום צר, היינו שפלות האדם, ורק אז יוצא הקול ממקום הרוחב שחשובה ומרוצה תפלה זו לפני הקב"ה הבא מתוך שפלות. אך ביתר ביאור, הרי דוד המלך ע"ה הקדים לזה פסוקי הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, והמשיך בפסוק זה בהודאה להשי"ת שהתפלל מן המצר ושהשי"ת ענה לו במרחב, י"ל בזה כפירוש בעל העקידה שהתשובה הבא מתוך צער אינה מעולה שהיא

נסיונות ומניעות, אך הרצון שבו הולך לקיים המצוה הוא שמחה של מצוה ואהבת ה'. והדיוק הוא כמוצא שלל רב, היינו שאפשר שאדם נעשה עשיר מחמת שעובד קשה ושעות ארוכות ומגיע לו שכר הרבה חלף עבודתו, ואף שנהנה הרבה מהעשירות אך יש לו ג"כ עייפות במה שיגע כדי להשיגו. אך המוצא מציאה לא יגע כלל, ושמחת העשירות שלימה היא. הנה לפני קיום המצוה עוד לא יגע כלל בקיומו, ואפשר לו להיות בשמחה רבה. וא"כ גם זה לזכות הוא, ועי"כ מערבים את השטן שאין לו לקטר על ישראל שהם אוהבי ה'.

טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי (תהלים קי"ט ס"ו)

הנה עד שקיים המצוה, אי אפשר לברר שהוא מרוצה לקיימו. אך המכין לקיים מצוה מתוך חשק שכרו הרבה מאד, ואחר שזכה לעשות המצוה נתברר שכל מה שעשה ה' מתוך אהבת ה' וכל חפצו לעשות רצון קונו. וזה מה שאמר דוד המלך ע"ה שהאמין במצות ה' שהוא רצונו ית' והמצוה הוא מתנה טובה שטובה גדולה היא לנו ג"כ, ומשום כן אפשר לבקש מאתו ית' שילמד לו טעמי המצות, שהרי רוצה לקיימם בכל אופן, וראוי לו להבין טוב טעם ודעת, וזה לא יפחות ויזיק לו כלל, שהרי כל מגמתו לקיים המצות אפילו בלי ידיעת הטעם. ואפשר גם לדייק שזה כוונת טוב טעם, היינו להבין איך שמצוה זו היא לטובתו, וזה ראוי רק אחר העשי, אבל באמונה במצות לא יזיק לו ידיעה זו. ועד"ז ראוי לזה להיות הכנה לתקיעת שופר שמרוצים אנו לקיים מצות הבורא בלי ידיעת הטעם והשכר, ורק אחר שקובעים זה להיות הכוונה אפשר לבקש לדעת סוד המצוה.

נדבות פי רצה נא ה' ומשפטיך למדני (תהלים קי"ט ק"ח)

הרבה מבקשים על עצם התפלה, שקבעו אנשי כנסת הגדולה ברכת שמע קולנו בכל תפלה, גם ברכה גדולה ברכה אחת על שאר התפלה ביום הכיפורים. ובפשטות אפשר לבאר שהרי יש מלאכים המקטריגים המעכבים התפילה ועל זה מתפללים תפילה נוספת שיקבלו התפלות. אך אולי טמון כאן כוונה אחרת, שיש טעמים רבים הנאמרים על תקיעת שופר, כגון להזכיר מלכות הבורא, לעורר תשובה, להזכיר מתן תורה שאמרנו שם נעשה ונשמע, וכהנה רבות. וכל אחד מכוונות אלו נחוץ הוא לנו כדי שנקיים המצוה בכל פרטותיה ודקדוקיה, גם ההשפעות מהשופר באות ע"י ההכנה בכל העינינים האלו. אך כוונתנו

והעירו שרמז על ענין אמת בתורה ראוי לכאורה לבא בראשי תיבות. ויש שביארו ע"ד הגמ' (קידושין ל"א ע"א) דרש עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה מאי דכתיב יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך, מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך, בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהי לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש, כיון שאמר כבוד את אביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות הראשונות, רבא אמר מהכא ראש דברך אמת, ראש דברך ולא סוף דברך, אלא מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת. ואם השי"ת מצוה לכבוד אביו ואמו צ"ל שאינו דורש לכבוד עצמו. וא"כ בירור אמיתת התורה בתחלה מהסוף, וראוי לזה הרמז בסופי תיבות. עפ"ז אפשר לבאר ע"פ המובא בדברי חז"ל (פסחים נ"ד ע"א, נדרים ל"ט ע"ב, ב"ר פ"א) שתשובה קדמה לעולם והוא ראש דברך אמת, ולעולם כל משפט צדק היינו שכל בריאת העולם בנוי ע"ז שיש תשובה, ועל דעת כן כל משפט צדק. והשופר מרמז על התשובה כמו שביארו המפרשים כמו שכתוב אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו. וא"כ גם זה תפלה הודאה שזוכים אנו להתפלל מתוך תשובה ותפילותינו מתקבלים ברחמים ורצון.

ערוב עבדך לטוב אל יעשקני זדים (תהלים קי"ט קכ"ב)

פירשו המפרשים לשון ערוב בכמה אנפין, בלשון תערובות, ערבות, בטחון, מתקנות, עיין עליהם וע' פנים לתורה. ואולי יש לפרש ע"פ מש"כ בע"צ על המשנה תשובה ומעשים טובים כתריס בפני הפורענות, והדיוק הלשון תשובה ומעשים טובים, שאם ישוב תשובה מיראה אזי זדונות נעשו כשגגות אך רושם חטא בשוגג גם כן יגרום לעונש ולא יגן עליו, אך תשובה ומעשים טובים היינו תשובה מאהבה שמראה שרוצה לעשות הטוב בעיני השי"ת וא"כ תשובתו ג"כ מאהבה, וזה תריס בפני הפורענות. עפ"ז נוכל לבאר שמבקשים בכאן שהשי"ת יערב ויבלול בתשובתנו טוב היינו מה שמחשבותינו הם לעשות רצון אבינו שבשמים, ועי"ז לא יזיקו לנו זדים. וזה הכנה לתקיעת שופר שהרי השטן רוצה לערבב אותנו בקטגוריא, ולעומת זה באים אנו לקיים מצות הבורא באהבה שהוא כתריס בפני הפורענות. ובזה השי"ת מגן הוא לכל החוסים בו.

שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב (תהלים קי"ט קס"ב)

גם בזה נכנסים לקיים מצות תקיעת שופר מתוך אהבה, והכוונה י"ל שאפילו שעצם קיום איזה מצוה בא עם

ויהי נא דגלנו עליך אהבה ופשעינו תכסה באהבה וכל צרות ורעות הפך לנו ולכל ישראל לששון ולשמחה לחיים ולשלום.

יש לבאר הסמיכות גם ביאור התפלה, שהרי פשע היינו העבירה הנעשה מתוך מרידה (במדבר רבה י"ח א). והפושע עושה העבירה בחמימות והתלהבות ובכוונה. ורז"ל הודיעו לנו (ברכות ל"ד ע"א) במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. ופירשו המפרשים דהיינו בעלי תשובה מאהבה. וא"כ הוי זדונות נעשו כזכיות. והנה העבירות נעשו בהתלהבות, ובהפכם לזכיות נעשו מצות עם ההתלהבות והכוונות. וגם שהפושע העובר עבירות מתוך מרד מסתמא עבר עבירות יותר ממה שהצדיק עשה מצוות. וכמו שארז"ל נוח לו לאדם שלא נברא משנברא וביארו המפרשים שיש שס"ה לאווין ורמ"ה עשין, וקרוב להפסד. וא"כ מצב הבעל תשובה הנ"ל גבוהה הרבה מן הצדיקים גמורים, בין הכמות בין האיכות של הזכיות.

עד"ז מבואר הפסוק שעליו נקבע הנוסח על פשעים תכסה אהבה (משלי י"ב), שאהבה היינו תשובה מאהבה שמכסה הפשעים ע"י שנהפכו לזכיות. וא"כ נבאר התפלה ופשעינו תכסה באהבה היינו שיתהפכו לזכיות ע"י תשובה מאהבה, ובזה זוכים שכל צרותינו יתהפכו לששון ולשמחה לחיים ולשלום. ולזה הקדמנו לומר ויהי נא דגלנו אהבה, היינו שנגשים אנו להתפלל מתוך אהבת השי"ת.

אם כבנים אם כעבדים אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים ואם כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא כאור משפטינו.

לכאורה הוא שלא כסדר, שבחינת בנים חשוב יותר מבחינת עבדים, והיל"ל בהיפך בדרך לא זו אף זו. אולי יש לבאר שהאדון שקנה עבד רוצה בעבודתו שהרי שילם בעדו, ואף אם יסריח ישתדל שהעבד יתקן מעשיו כדי שימשיך עמו בעבודה ולא יצטרך לקנות עבד חדש שאינו מכיר במקום העבודה וכלי העבודה. ואף אם שייך שהעבד עבר ועשה מעשים מכוערים מאד, עכ"פ ישתדל לקיימו, ואין זה מפני צדקת העבד רק מפני טרחת האדון. נמצא שאף אם הבנים חוטאים וגולים מעל שלחן אביהם, אבל העבד לא כן. ועל כן מתפללים אם אנו כבנים רחמנו ואם כעבדים עינינו לך תלויות, שמרגישים אנו השעבוד לו ית'.

ומוחינו הם בצמצום וא"א לדעת כ"ז ולכוון בשעת שמיעת קול שופר. אך במקומות מסויימים, מתפללים על דעת הצדיקים ואנשי כנסת הגדולה, ומפורש התפלות שנוסדו לומר לפני ישיבת סוכה וכן בנר חנוכה, ועי"ז מקיים המצוה באופן נעלה ע"י התקשרות עם האנשי כנה"ג והצדיקים היודעים לכוון את השם. וזה אפשר כוונת הפסוק נדבות פי היינו קיום המצוה שהוא גם הוא תפלה להשי"ת, אך הכוונות אי אפשר לפורטם כי רבים הם, וכ"ש של נוכל להרהר בהם בשעת מעשה שהוא יותר מכדי יכולת. וע"כ מבקשים שהשי"ת יתרחם במה שאנו עושים בנדבות פה, וילמדנו משפטיו ויעלה לרצון כאלו כווננו כל אלו הטעמים ונוכה לשפע רב מאתו ית' וניכתב בספרן של צדיקים גמורים.

מוסף

ויקבל תפלתי כתפלת זקן ורגיל וכו' וזקנו מגודל

יש לדייק על מה מכוון זה, הא אם יש לו זקן אינו צריך להתפלל ע"ז, ואם אין לו איך ישתנה הדבר בתפלה. ובכלל איך שייך ענין זה לקבלת תפלה. ויש לציין מדרש תנחומא עה"פ ואברהם זקן בא בימים שהתפלל אאע"ה שיהי לו זקן לבן לאות זקנה שהי' יצחק באותו ציור קלסתר פנים שלא יאמרו מאבימלך נתעברה, ויותר טוב לזקן להתפלל מבחור צעיר לימים, ע' בגמ' בבא מציעא פ"ז ע"א ובחידושי אגדות מהרש"א, וע' בספר מלא העומר פ' חיי שרה. גם יש לציין כוונות מהאריז"ל ל"ג מדות בנפילת אפים שמכוונים כנגד הזקן ע"ש בסידורים.

ומעורב בדעת עם הבריות

בפשטות צריך השליח ציבור להיות מרוצה לקהל (או"ח נ"ג כ"ב ברמ"א), ויש לו להתפלל על זה. ואולי יש לומר ביאור ע"פ המדרש תהלים עה"פ יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא ימלא ה' כל משאלותיך (תהלים כ' ה'), וכן ביאר הנצי"ב בהעמק דבר (בראשית ד' ד') שאם יש לאדם מחשבה לגנוב מחבירו וכדומה, אזי לא יאמר לו יתן לך כלבבך כי זה לא טוב, אבל האדם הזה לא כל ישאל מעם הקב"ה וא"כ יותר טוב לברכו שהי' ימלא משאלות לבו. עד"ז מבואר, שהש"צ מתפלל שגם מחשבותיו על הקהל יהיו לטוב בלי הרהור שאינו לטובתם, ועי"ז יהיו תפילותיו לרצון ויתקבלו.

מביט ומקשיב לקול תקיעתינו

נשתנה, היינו שנעשה בעל עבירה אחר שנגזר עליו השפעות טובות, או אם שנגזר עליו איזה צרה ועשה תשובה בינתיים. אזי הגזרה יקויים, אבל אופן הקיום ישתנה. שאם נגזר מעט גשם ועשה תשובה אז ירד הגשמים בעת הצורך, וכן להיפך. וא"כ מה שהשי"ת מקיים גזרותיו יש בה ב' בחינות, של עצם הקיום ואופן הקיום.

וענין זה הוא המשפט של יום הדין, שהשי"ת ידין על כל באי עולם מה שראוי לו על פי דין אמת שלפניו ית' נגלו כל תעלומות. וזה פירוש גולה עמוקים היינו מה שלא נראה כלל לבשר ודם, הנסתרות לה' אלקינו.

ונתנה תוקף, ובשופר גדול יתקע וקול דממה דקה ישמע ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון ויאמרו הנה יום הדין וכו' כי לא יזכו בעיניך בדין וכו'.

יש לדקדק טובא איזה דין יש על המלאכים, כלום יצר הרע יש להם, האם בעלי בחירה הם, ואם יעברו תחת השבט איך לא יזכו בדין, האם עלולים לחטא. גם לדקדק איך זה נמשך מהשופר. י"ל ע"פ מש"כ מחותני הברכת יצחק זצ"ל ממעלין ב'פ' חיי שרה ע"פ מש"כ הבעה"ט שיש ב' סוגי מלאכים, א' הם מלאכי השרת שנבראו בבריאת העולם כדי לשרתו ית' בשליחויות שונות, והב' נבראים ע"י מעשי בני אדם ועלולים להשתנות ע"י שינוי מעשה, והיינו בתשובה מאהבה שזדונות נעשו כזכיות נשתנה מלאך רע להיות מלאך טוב, ולהיפך ח"ו שמלאך טוב יתהפך למלאך משחית, והם שנידונים כאן, ותלויים בתשובת בני ישראל אותם שנבראו ע"י מעשיהם. והנה השופר מעלה תשובת בני ישראל, וכששומעים המלאכים קול השופר, יודעים שאז באים ישראל לדין מי יחי' ומי ימות, ממי נתקבלה תשובתם וממי ח"ו לא, ועל כן אוחזם חיל ורעדה אם ישארו בחסרונם או יתוקנו ע"י התשובה, וכן מלאכים טובים יכולים להשתנות ח"ו להיות מלאך משחית וראוי להם אימת הדין. ויש לציין המובא בשם ק"ז הר"ר זוסיא זיע"א בספה"ק פרי חיים עמ"ס אבות הפ' ששמע בחלום מהר"י בעל התוס' ע"ש שיש מלאכים שנבראו ע"י מעשי בני אדם בגוף בלי נשמה כשנעשה המצוה בלי כוונה, או להיפך בלי גוף כשנאנס ולא עשה המצוה כשרצה לעשותה שנברא מלאך בנשמה בלי הגוף, ומצטרפים לברוא מלאך שלם א', והיינו מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ועפ"ד יש השתנות במלאכים שנבראו ע"י מעשי בני אדם והם הם הנידונים בר"ה ויוה"כ.

הלשונות מבין ומאזין וכן ומקשיב קל להבין מה שאומרים זה בתפלה. אבל לאיזה כוונה אומרים ומביט, הא הבטה היא בבחינת ראי' וקול השופר הוא בבחינת שמיעה. אך גילו לנו רז"ל (ראש השנה ט"ז ע"א) א"ר יצחק למה תוקעין בר"ה למה תוקעין רחמנא אמר תקעו אלא למה מריעין מריעין רחמנא אמר זכרון תרועה אלא למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב השטן היינו שמערבבים את השטן בזה שתוקעים כשהן יושבים וחוזרים ותוקעים כשהם עומדים, ומשמע שטענת השטן אינה על ריבוי הקולות אלא שתוקעין בכמה אופנים. וא"כ העיקר שהוא הישיבה והעמידה נראה בהבטה ולא ע"י שמיעה. ומובן מה שאומרים תפלה זו בתקיעות דמעומד. וצריך לפרש מה זה לערבב את השטן. וכי השטן כל כך דעתו קלה שאפשר לערבבו מדי שנה בשנה בזה שלא תוקעים בערב ר"ה או בזה שתוקעים בין יושבים בין עומדים. הא חכם גדול הוא שממציא כל מיני תחבולות כדי להחטיא בני אדם ברמאות אם לא בחוזק. אך יש לבאר בפשטות שהשטן תכליתו להחטיא בני אדם. ואם האדם החוטא עושה תשובה מראה נשאר הזדונות כשגגות ועדיין מלוכלך בעבירות. אך העושה תשובה מאהבה, זה מכעיס את השטן ביותר, שהרי פעולתו להמציא עבירות עוברת לצד הקדושה שהזדונות נעשו כזכיות וזה מערבב אותו שאינו יכול להמשיך בפיתויו שכל העבירות שיגרום נעשים מצות ע"י תשובה מאהבה. וא"כ כל מה שרומז אל האהבה יהי' אצלו לערבב. ובתקיעת שופר שמקיימים מצוה זו בכל האופנים ששייך, בין שיושבים או שעומדים, ומראים חיבוב המצוה וזה מענין אהבת השם. וזה מה שאמר רבי יצחק למה תוקעים ומריעין כשהם יושבים וכשהם עומדים כדי לערבב את השטן. ולזה אומרים מביט ומקשיב, שהבטה מראה מה שישראל אוהבים השי"ת ומחבבים מצותיו.

גבור להקים, גוזר ומקים, גולה עמוקים, לעדי עד ימלוך

פירשו המפרשים גיבור להקים גבור לקים גזרותיו. וזה צריך ביאור, שאומרים מיד גוזר ומקים והיינו הך. ראיתי בשם האדמו"ר מסקולען זיע"א שהעיר בעת שישב בכלא אצל הגוים ימ"ש שהשי"ת גוזר גזירות וגם משפיע להאדם הכח לסבול הצרה. וזה לכאורה מפני שיסורין באים ללמד להאדם ולא להשחיתו. ועפ"ז אפשר לפרש שאין כאן כפילות דברים שהשי"ת מקים גזרותיו וגם מקים האדם בכח לסבול ולעמוד בנסיונות. גם אפשר לומר שהשי"ת גוזר גזרות שאי אפשר שלא יקיים אותם. אבל אם המקבל

דאין עומדין להתפלל אלא מתוך שמחה של מצוה (ברכות ל"א ע"א), וד"ז מבואר בהרבה ספה"ק דעמידה לתפלה צריך להיות מתוך הרגש של ויגבה לבו בדרכי ה' שזוכה הוא לעמוד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ובבטחו בזה יתמלא שמחה עצומה. אך אחרי התפלה, יתמלא יגון ואנחה איך שעבר התפלה ולא זכה לראות וליראות, ודבר זה גורם לו הכרת שפלות עצמו. ומעין זה מבואר בספה"ק קדושת לוי על אנחה אחר התפלה, ע"ש בפ' ויחי. וענין הצדקה כולל הוא הרגשת שמחה בין לפניו בין לאחריו, כי בבואו ליתן פרוטה לעני, הרי הוא המשפיע והוא רוצה ויש לו, ואין בו מחשבת שפלות עצמו כלל. ואחרי זוכה ונתן צדקה, אזי זוכה הוא לברכת ה' היא תעשיר ועשר בשביל שתתעשר, שממונו מתברך וזוכה ומקרב הגאולה, וזה מביא ג"כ לידי שמחה, הרי מרגיש שמחה לפניו ולאחריו. ועפ"ז נכללו כל שאר המצוות בתשובה ותפלה וצדקה. וא"כ מבואר הנוסח מעבירין את רוע הגזרה, שמתוך אלו הג' נכללים כל סוגי עבודת השי"ת.

חמול על מעשיך ותשמח במעשיך ויאמרו לך חוסיך בצדקך עמוסיך תוקדש אדון על כל מעשיך כי מקדישך כקדושתך קדשת נאה לקדוש פאר מקדושים.

המפרשים ציינו שפיוט זה מורכב מכמה נוסחאות ובאו כאן ביחד. ומוזכר כאן ענין קדושה הרבה פעמים, וראוי לבאר מה זה ועל מה זה, איזה בחינה ובקשה אומרים כאן. גם מקום תפלה זו ראוי לבאר.

קדושה הוא מציאות רוחני, ואין אנו משיגים מה היא על בוריה, אבל יודעים כמה דברים שאולי באו כאן ברמז. התוה"ק מצוה אותנו קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלקיכם, ועוד ציווים כזה פעמים רבות. מדברי המפרשים, אנו מבינים שכמו שהשי"ת מובדל מכל השגה גשמית, כן עלינו לנתק מדברים גשמיים כפי היכולת, ומהתרחקות מארציות אנו נעשים מובדלים באיזה דמיון לו ית', וזה נקרא אצלנו קדושה. הקדושה אינה מוגבלת, ומתפשטת, אך אפשר שיש יותר קדושה במקומות וזמנים שונים. והכוונה בזה התפלה להזכיר ענין הקדושה הנוגע לנו, ושבזכות קדושה זו יעלה זכרונו לטובה ביום הדין הזה.

גם הקדושה שמייחסים לכלל ישראל הוא מה שמובדלים אנחנו מאומות העולם ואין אנו משוקעים בהבליהם ובתאוות הבהמיות שזה כל העסק שלהם. וא"כ מה שישראל מקיימים ובו תדבק וזה שמשונה זה מכל העמים הוא ענין קדושה. ויחס זה יקר מאוד כי הוא האהבה בלתי

אמת כי אתה הוא דין ומוכיח ויודע ועד וכותב וחותם וסופר ומונה ותזכר כל הנשכחות ותפתח את ספר הזכרונות ומאליו יקרא וחותם יד כל אדם בו.

תמוה קצת שהשי"ת כותב וחותם, ולאח"ז וחותם יד כל אדם בו, מאיזה כתיבה וחתימה מדברים. האם כל אדם חותם בספר זכרונות של הקב"ה.

ואפשר שיש לפרש כאן ע"ד מה שראיתי מובא בשם גאון אחד לפרש מה שאומרים בתפלת אבינו מלכנו מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו. הא הזכרנו למעלה סלח ומחל לכל עונותינו, ומחה והעבר פשעינו מנגד עיניך, ומה נשאר למחוק. וביאר שיש ב' בחינות כתיבה וחתימה. והוא ע"פ הפסוק ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשהו (איוב ל"ז ז'), וע"פ פסוק זה יסד הפייטן וחותם יד כל אדם בו. וכתב זה הוא על העבירות, והוא ע"י אדם מן הארץ. ועוד יש כתיבה וחתימה המוזכר במדרש הזכיות שנכתבים ע"י אליהו הנביא ומלך המשיח והקב"ה חותם (רות רבה ה' ו'). ודייק שהעבירות נכתבים ונחתמים ע"י אדם, אבל הזכיות נכתבים ע"י סופרי שמים והקב"ה חותם. וביאר ע"פ הגמ' (מגילה ט"ז ע"א) וימצא כתוב וכו' שמשי הסופר מוחק וגבריאל כותב, אמר רבי אסי דרש ר' שילא איש כפר תמרתא ומה כתב שלמטה שלזכותן של ישראל אינו נמחק כתב שלמעלה לא כל שכן, א"כ מה שנכתב למטה בארץ אפשר למחוק, ולא כן מה שנכתב ונחתם בשמים. ועל כן, הזכיות נכתבים ע"י סופרי שמים והקב"ה חותם, רק העבירות נכתבים בארץ. ובזה פירש שאחר סליחה ומחילה והעברת הפשעים עדיין נמצא רושם למטה בארץ שהאדם כתב וחתימה, וזה כל שטרי חובותינו שמבקשים שהשי"ת ימחק. עפ"ד מבואר הפייט, שהשי"ת כותב וחותם וסופר ומונה היינו הכתב בשמים של זכיות. ותפתח את ספר הזכרונות וחתימה יד כל אדם בו הוא מה שנכתב בארץ העבירות שעלול להיות נמחק ע"י תפלותינו לרחמי שמים.

ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה.

יש לבאר הכוונה דמרמז על כל מיני עבודת השי"ת. יש ג' סוגי עבודה. תשובה הוא ענין הרגשת יגון וחרטה על העבר ודאגה על העתיד כדאיתא בס' שערי תשובה, ונמצא דהתעסקותו בתשובה לא גרמה שינוי כלל בהרגשת שפלות עצמו, וכן היא מטרת התשובה, ע"ד ארז"ל לשוב יום אחד לפני מיתתך וכי אדם יודע יום מותו אלא וכו' נמצא כל ימיו בתשובה, וא"כ אין עבודתו בתשובה דבר הבא לידי גמר אלא שהיא נמשכת בלי סוף. עבודת התפלה אינה כן,

וגם מבואר מקום תפלה זו בברכת אתה קדוש, שאמרנו מיד לפני זה לדור ודור המליכו לקל כי הוא לבדו מרום וקדוש, שהקדושה שייכת רק להשי"ת, אבל אבינו מלכנו מביא אותנו קרוב לו ית' כדי שגם אנו נתקדש, ואחר זה ממשיכים ובכן יתקדש שמך על ישראל עמך וכו'.

באין מליץ יושר מול מגיד פשע תגיד ליעקב דבר חק ומשפט

פירוש כשחסר הסגור להגן בדין אזי יש להמציא איזה צד להביא כלל ישראל לזכות בדינם. וחומר הדין הוא בגלל מגיד פשע שהוא מזיד, כך טוענים המקטריגים. אך המגיידים על הזדונות הם מלאכים שאינם מכירים במחשבות בני אדם, ומן ההכרח להעמיד מליצים כנגד המקטריגים, אבל אין מליץ יושר. אזי העצה היא להראות איך שמקיימים מצות וצריכים להביא ראי' בלי לסמוך על המחשבה. והמליצה בעד כלל ישראל היא שברור מהמעשים שכוונתם לשמים, והם מהרהרים בתשובה ורוצים בקיום המצוות. ואין כאן זדון כלל, ורק יצרם תקפם, אבל באמת שלימים הם. ובאמת המקטריגים יכולים לטעון שאפילו קיום המצוות שעושים הוא במדרגה נמוכה ופחותה כיון שאין יודעים ובאים רק לקטרג. אך זה אפשר לומר רק אם מקיים או חקים או משפטים, שקיום חקים אפשר לומר שהוא ע"פ הכרח ומקיים החק מפני השעבוד, ומשפטים הם ישרים ג"כ מפני הנימוס שהוא לטובת בני אדם, והמקיים משפטים אפשר לומר שעושה כן לטובת עצמו ולא לקיים מצות הבוב"ה. אבל בקיום שניהם, אומרים ממה נפשך, או שמשיגים המצוות שהם לטובתנו שמורה על קבלת התורה מאהבה וזה בחינת משפט, או שמקיים מצות הבורא אפילו אם אינם משיגים טעם המצוה כלל, שהוא בחינת חק. וא"כ יש סנגוריא חזק שכלל ישראל הם דבקים בהשי"ת ומקיימים מצוותיו מתוך קשר זה, ואף אם אינם מכירים מחשבות בני אדם, הא מוכרח מזה שמקיימים בין חוקים בין משפטים שמורה זה על אהבת השי"ת. וזה תגיד ליעקב דבר חק ומשפט, שבקיום שניהם ברור שיש צד זכות.

באין מליץ יושר מול מגיד פשע תגיד ליעקב דבר חק ומשפט

לדייק לשון חק ומשפט. במרה כתיב שם שם לו חק ומשפט ושם נסוהו, ודרשו רז"ל (רש"י על אתר) שניתן להם מקצת פרשיות התורה שיתעסקו בהן שבת ודינין ופרה אדומה, והרבה ביאורים נאמרו בזה. ואפשר לומר שמשה הגיש לפני כלל ישראל עיקר דיני התורה להכין להם הדרך

מוגבלת ולמעלה מכל תנאים שהוא ית' אוהב אותנו. ומתוך קשרי אהבה זו השי"ת כביכול מכניס אותנו תחת כנפיו להיות נכללים בתוך קדושתו.

ואין זה דבר חידוש, שהרי מזכירים זה בכל יום אתה קדוש ושמך קדוש, וקדושה זו של השי"ת מתפשטת גם עלינו כנסת ישראל וקדושים בכל יום יהללוך סלה, היינו קדושת שמו ית' באה עלינו כשמהללים ומשבחים אותו בין בדיבור בין במעשה.

וכן מובא בילקוט (ישעי' רמז תג) ויגבה ה' צבאות במשפט. אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב כל השנה כולה מתפלל האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שמתפלל המלך הקדוש המלך המשפט. ולהלן ד"א אימתי הקב"ה נעשה גבוה בעולמו משיעשה משפט בעו"א לעתיד לבא שנאמר נצב לריב ה' ועומד לדין עמים, וכה"א עד די כרסוון רמיו ועתיק יומין יתיב. והאל הקדוש נקדש בצדקה שהוא מלמד סנגוריא על ישראל שנאמר אני מדבר בצדקה. א"ר שמעון בן יוחאי אימתי שמו של הקב"ה מתגדל בעולמו בשעה שעושה מדת הדין עם הרשעים ואית לן קריין סגיאן והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו', ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו וגו', לכן הנני מודיעם בפעם הזאת וגו', ויגבה ה' צבאות במשפט. היוצא ממדרש זה שהדין שהשי"ת עושה עם הגוים הוא בלי אהבה ורחמים, שאין לו שום קשר אתם. אבל עם כלל ישראל גוברים מדת החסד ומדת הרחמים וזה קידוש שמו ית'.

עפ"ד הקדמה זו יש לפרש תיבות התפלה. חמול על מעשיך ותשמח במעשיך, שמבקשים שהשי"ת יחמול עלינו בדין היינו אפילו אם אנו צריכים לצאת בחיוב ח"ו אפי"ה יחמול, ולא עוד אלא ותשמח במעשיך שיהי' עמנו בשמחה שמה שמצדיק אותנו בדין יהי' מתוך שמחה וקשרי אהבה. וממשיכים ויאמרו לך חוסיך, היינו החוסים שבטוחים בו ית', בצדקך עמוסיך, כשהשי"ת ישפוט להצדיק אותנו עמוסיו היינו בניו, התוצאה היא תוקדש אדון על כל מעשיך, שקדושתו ית' תתפשט עלינו ויתקדש שמו ברבים איך שמראה לנו בדין שעומד מכסא דין לכסא רחמים ואינו נושא פנים כלל בדין האומות. ואיך זה נעשה, באה התשובה כי מקדישך כקדושתך קדשת, שבזה שהם מקדישים שמו נכנסים תחת כנפיו ית' וקדושתו חלה עליהם. ומסיימים נאה לקדוש פאר קדושים, היינו שזה תהלתו ית' שזה נאה לו ומתפאר בזה, ישראל אשר בך אתפאר.

עוד יזכר לנו אהבת איתן, אדונינו, ובכך הנעקד ישבית מדיננו, ובזכות התם יוציא איום לצדק דיננו, כי קדוש היום לאדונינו.

נוסח זה מחייב ביאור, כי לפני זה הזכרנו אמרנו תגיד ליעקב דבר חק ומשפט, ומוסיפים להזכיר בכאן זכות אבות. אבל בכל התפלות מקדימים להזכיר זכות אבות, והרבה מבואר בספרים על החשיבות לעשות כן, וא"כ צריכים להבין השינוי לאיזה כוונה נתקן זה. גם לדייק לשון כי קדוש היום לאדונינו, איך זה טעם שהשי"ת יוציא לנו דיננו לצדק.

בפסוק בספר נחמיה (ח' י') כתיב ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות יהוה היא מעזכם. הפירוש בפסוק בוודאי בא לומר שישמחו בראש השנה על אף העבירות שבידם כי יש לצפות שהשי"ת יעשה נס ויכפר עליהם (טור או"ח תקפ"א). היוצא מזה כי קדוש היום לאדונינו הוא סיבה לשמוח ולבטוח.

באמת רואים מדה זו אצל האבות הקדושים, שבהיותם במצב של צרה הלכו בקומה זקופה בלי גרעון בשמחה מפאת הבטחון בהשי"ת. זה היה באברהם שנתנסה בעשרה נסיונות ועמד בכולם להודיע חיבתו של אברהם אבינו (אבות ה' ג'). וכן ביצחק שנעקד ולא עיכב כלל רק פשט צוארו. וביעקב שהתפלל להנצל מעשו וגם הכין עצמו למלחמה ושלח דורון, וכתב שם (בראשית ל"ב י"ד) וילן שם בלילה ההוא שלא דאג כלל אחר שהתפלל בבטחון גדול.

אולי אפשר לפרש שזה מזכירים בכאן שאחר תפילותינו יש לאחוז במדת השמחה שבטחון זה הוא זכות גדול לנו. ובדרך זה נפרש עוד מלשון שמחה כמו שפירש רש"י (בראשית מ"ה כ"ח) רב עוד יוסף בני חי, רב לי עוד שמחה וחדוה. ומדגישים ששמחה זו נובעת מבטחון בהשי"ת ומדה זו ראינו אצל האבות הקדושים.

רשומים כאן כמה דברי פירוש בפייט "וכל מאמינים" שאומרים במוסף בראש השנה ויום הכיפורים. יש לציין כי לא נמצאו כוונות ע"פ סוד על שאר הפיוטים שאומרים ב"ה ויוה"כ, חוץ מפייט זה. הרוצה לכוון כוונות אלו יחפש בשער הכוונות ובפע"ח וסידורי האר"י ז"ל, ואין לי עסק בנסתרות להכפיל הדברים כאן, רק לרשום פירושים שלקטתי ע"פ פשט. במחזור כל בו מובא שהפייט האוחז תקנו עזרא וזרובבל, ובהם שמות שהם טובים למדת הדין ולמדת הרחמים, והם מעלים את

לקבלת התורה, והיינו מצות שבת שמעיד על בריאת העולם והוא מורה על ענין מצות שבין אדם למקום שישבתו ביום השביעי כמו ששבת השי"ת בבריאת העולם, וזה ההתקרבות והיחס בין ישראל להשי"ת. וכן דינן שהם בעיקר מצות שבין אדם לחבירו, שהם מביאים שלום ואחדות, וזה עיקר גדול בהתקרבות כלל ישראל להקב"ה היינו השלום ששורה בין בניו. ועל כל זה, מוכן לו הזרך בחמלה גדולה ויתירה שאם יחטא האדם ויתלכלך יהי' לו תיקון, וסימן לזה הוא מצות פרה אדומה שמטהר טמאים. וכל זה חסד גדול שהשי"ת מראה לנו אהבה רבה וחיבה יתירה נודעת לנו, וזה המשך הפסוק ושם נסוה היינו לשון הרימו נס, שהשי"ת כביכול מגביה אותנו עם ישראל ומתפאר בנו והאות לזה שנותן לנו אופנים כלליים איך לדבק בו ית'. עפ"ז חק ומשפט מורה על אהבת ה' שהוא מקרב אותנו אליו ית' ואפילו אם ח"ו נופלים ממדרגתנו ועוברים על רצונו, יש לזה תיקון שהוא תשובה שניתן לנו מתנה גדולה שלא ניתנה לאומות העולם.

ובזה אפשר לבאר מש"כ (דברים ד' א') ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים וגו' ולהלן (פסוק ה') ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים וגו', וכן (פסוק ח') ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וגו', שהכוונה על מצות שנצטוו במרה ששם נסוהו במצות שכלולה בהם כל התורה כולה עם ענין התשובה שהוא תיקון למי שיפול ח"ו ברשת היצה"ר, שהשי"ת סומך הוא לכל הנופלים. ומשה רבינו הי' צריך למאמר זה כיון שהזכיר שהתפלל הוא על כניסת לארץ ישראל ובה התחיל בהזכרת חטאו במי מריבה שאם הי' ממשיך בזה נמצא שהי' מתוודה ועושה תשובה, וא"כ מנע השי"ת ממנו פתח התשובה. ועל כן הזכיר משה שכלל ישראל לא יפחדו מזה ויתרשלו ח"ו באמרם שאם מנע השי"ת משה מתשובה אולי כל חוטא אחת דתו ח"ו, ולזה סיפר להם משה רבינו שיש להם חקים ומשפטים צדיקים, היינו העיקרים שנצטוו במרה שכלול בהם מה שהשי"ת חפץ בשובו מדרכיו וחיה. ולהעיר שברש"י בדפוס הראשון פירש חקים ומשפטים צדיקים שמצדיקים יצרו של אדם, ואולי זה סעד לדברינו.

עפ"ז מבואר יסוד התפלה באין מליץ יושר מול מגיד פשע, שאפילו אם הרבו לפשוע, ואין לנו סגור שמהפך בזכות, אזי יזכור לנו השי"ת חק ומשפט היינו כלליות התורה ביחד עם תיקון התשובה, ולא נצטרך לסנגורים כי אנו בנים אהובים למקום ב"ה ומצפה הוא שנשוב אליו ושב ורפא וזוכים בדין.

ל כל היום, ומובא בזה"ק ובספרים רבים שאם זוכים הרי השם א-ל הוא בחסד. וא"כ א-ל אמונה היינו שבכח השי"ת להטיב גם אם הדבר נוטה לדין, והיינו א-ל שבמשמעותו להורות על חסד ודין והשי"ת מטה לצד החסד.

הבוהן ובודק גנזי נסתרות

לכאורה הכוונה על מעשי בני אדם שהם בסתר שגם אלו הם עולים לפניו בדין. וע"פ הנביא זכרי' (ד' י) עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ, ופירש בזה"ק שיש מלאכים המשוטטים בכל הארץ ורואים מה שעושים בני אדם ומעידים על הכל לפני השי"ת, וא"כ הנידון של מעשים בסתר בא לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, ואם יש עדות אפילו על הנסתרות, יש לפרש שהשי"ת דורש וחוקר כדין כל דיין, וזה הבוהן ובודק גנזי נסתרות.

וכל מאמינים שהוא בוהן כליות

זה חוזר להדגיש שהדין גם על המחשבה, וכנ"ל. ויש להוסיף שאפילו עבירה שעבר במזיד, יש לדון לכף זכות שעשה כן מחמת איזה דוחק של פרנסה וכדומה. והיינו וכל מאמינים שהשי"ת בוהן כליות ומבין שהעבירה נובעת מצרות ודחקות, ומעולם לא כוון למרוד נגד השי"ת, וזה נמסר רק להשי"ת לבדו ולא לדיינים בשר ודם. ועוד להוסיף שאפשר שהרהר תשובה בלב, שארי' שאג מי לא יירא שדרשו דקאי על הרהורי תשובה כששומעים קול השופר, ואך השי"ת יודע תעלומות הבוהן כליות יכול לדון בזה.

הגואל ממות ופודה משחת

י"ל הכוונה שאם רק נזכה לגאולה ממות, הרי עוד שייך שלא זכינו בדין שהרי משלם על פניו להאבידו מעוה"ב. אך הקב"ה ברוב חסדו וטובו עמנו תמיד פודה אותנו משחת היינו מבור של גיהנם, וא"כ זה שנשארים החיים הוא גאולה שלימה.

וכל מאמינים שהוא גאל חזק

כינוי זה אומרים בתפלה בכל יום, וכן הוא בפיוטים להקפות בשמחת תורה, וכן בעוד פיוטים לימים נוראים. ופירשו המפרשים (ע' ספה"ק קדושת לוי פ' שמות) שהגאולה הוא למען שמו באהבה, והיינו שאם היתה הגאולה רק מצד זכות, אזי בטלה מיד כשחוטאים. ובאמת לא הלכו בני

השופר. עוד מצאתי בספר א' שהוא מיוחס להתנא רבי אלעזר ברבי שמעון בר יוחאי.

האוחז ביד מדת משפט

רק השי"ת יודע מחשבות בני אדם, כדאיתא בספרי קבלה וכמו שפירשו רובא דרובא מהמפרשים על התוס' (שבת י"ב ע"ב), וכן הנוסח ב"ג עקרים אני מאמין באמונה שלימה שהקב"ה יודע מחשבות בני אדם שנאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם. ואם הי' הדין בר"ה לפני הבית דין של מעלה הרי מלאכים אלו לא ידעו על כוונת המצות שעשה, וכן לא ידעו אם נאנס ולא עשה מצוה שכוון לעשות, שזה נשאר במחשבה, וזכויות אלו יכולים להכריע לזכות. וא"כ זה מה שאמר דוד המלך ע"ה מלפניך משפטי יצא, כלומר מהשי"ת לבדו. ואולי לזה כוון דוד המלך ע"ה שהרי כתוב (שמואל א' י"ח י"ד) ויהי דוד לכל דרכו משכיל וה' עמו, ואם דרשינן כל מקום שכתוב וה' הוא ובית דינו (רש"י בראשית י"ט כ"ד והוא במדרש במקומות הרבה), וא"כ שהשי"ת הי' עם דוד בצירוף בית דינו, הי' צריך להתפלל ע"ז שמשפטו יהי ביד ה' ואין עוד מלבדו. וזה יש לפרש האוחז ביד שהשי"ת אוחז בידו לבד האחריות לשפוט ואינו משתף עם בית דינו כדי שגם מחשבה טובה תצטרפה למעשה. בגמ' ראש השנה (כ"ז ע"א) יש מחלוקת תנאים אם בתשרי נברא העולם או בניסן נברא העולם, וכתבו שם התוס' ואומר רבינו תם שאלו ואלו דברי אלקים חיים והביאור שבתשרי היה במחשבה ובניסן הי' במעשה. עפ"ז יש לכאר שבראש השנה שהוא יום הדין היינו שהמחשבה היא יותר חשובה אצלנו מהמעשה א"כ צריך להחשיב הדין על המחשבה, וע"כ יש להודות ולהלל שהדין בר"ה הוא ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו בלי בית דינו שאינם מבינים מחשבה.

וכל מאמינים שהוא אל אמונה

פירושו שאין השי"ת מטה דין, וזה שחושב המחשבות הוא באמונה ואין עול. ואח"ז שמזכירים שבחו ית' שאוחז הדין בידו, אנו אומרים שהכל מאמינים שהדין דין אמת ומכירים שאף עם חסדי ה' שמחשבה טובה נחשבת לזכות, ומחשבה שאינה טובה אינה נחשבת כלל, אפ"ה הדין אמת הוא וזה באמונה שאין זה מובן אצלנו בשכל פשוט. אלא שזה הברית עם האבות שהשריש אצלם אופני התשובה ושבניהם יהיו בגדר אחר של בני ישראל ולא האומות, ועל כן יש לחלק בין מחשבה טובה לשאינה טובה. ואפשר שזה ג"כ מה שמוזכר בכאן שם א-ל, ששם זה מורה על דין כמאמר הכתוב א-ל נקמות ה', וכן על החסד דכתיב חסד א-

וכל מאמינים שהוא היה הוה ויהיה

י"ל שלפני זה אמרנו ההגוי כלומר שאנו זוכים להזכיר כפי השגתינו שהשי"ת אהיה אשר אהיה, אך זה רק בציור שכלנו, ואולי בזה מצמצמים ח"ו במה שאומרים שבת זה. אבל מאמין היינו מה שלמעלה לגמרי מהשכל, ואף אם אין אנו מבינים את זה, אבל יש לנו להאמין שהוא היה הוה ויהיה, שהזמן שמגביל כח שכלנו אינו נוגע להקב"ה.

הודאי שמו כן תהלתו

בפשטות ביאורו שאמירת שבחים על השי"ת הוא מן הנמנע, שהרי אי אפשר לסיים, וכקושיית רבי חנינא כלום סיימתינהו שבחא דמרך. וידיעת שמו העצם ג"כ אי אפשר, אך השמות שאנו מזכירים הם כינויים להמדות שלו ית' הנגלות לנו ולבנינו. ואם כן ששם העצם הוא שם הוי"ה ית"ש, אבל אי אפשר לנו להשיג זה כי נשגב שמו לבדו, ורק מקצת שבמקצת אפשר לצייר בפירוש השם הקדוש שהוא היה הוה ויהיה, וא"כ הודאי שמו היינו ששם העצם הוא ודאי, אך אצלנו מזכירים שמותיו ית' כפי התהלות שמשגיגים אפס קצהו. וזה שאמרנו שהוא היה הוה ויהיה, זה רק השגתינו ותהלתו ית' אך שמו ית' הוא ודאי ואינו מוגבל בהשגת בני אדם. עוד י"ל קצת ע"ד צחות ע"פ מה שפירש הטור (או"ח סי' קי"ג) על מה שאומרים בברכת אבות וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה שאם תמה זכות אבות אז מביא גואל למען שמו. היינו שזכות אבות הוא באיזה בחינה ספק, אך למען שמו הוא ודאי. וא"כ שפיר יש לומר הודאי שמו היינו האהבה לכלל ישראל במקומה היא, ושמו ית' ודאי ולא ספק, כן תהלתו.

וכל מאמינים שהוא ואין בלתו

אולי י"ל שהוא ביאור יותר על קדושת שמו ית' שהרי שם אלקים אפשר לכוון על בתי דין ומלאכים, וכן אפשר להיות חול ומכוון על אלהים אחרים, ופירושו על ענין היכולת והוא בעל כח וכוחות כולם, וכינוי כזה בא בהשאלה. אך שם הוי"ה ב"ה אינו כן, ואין בלתו, כי הוא שם העצם. ובזה יש לבאר שאנו מדגישים שהשם שבו יושב בדין הוא שם הוי"ה ב"ה, ולא שם אלקים שהייתי אומר שאפשר לכלול בזה גם דיינים אחרים, ולא כן אלא אין עוד מלבדו.

בגלות עד שנתמלאה סאתה, ולא מיד. והיינו שבמצרים היו בני ישראל ערום וערי' מן המצות ורק בסוף הגלות נצטוו בדם פסח ודם מילה. וא"כ הגאולה היתה מתוך אהבה ולא ע"פ הזכות. וזה שאומרים גאל חזק היינו שהשי"ת גואל אותנו בחזקה גדולה אף כשהסכרא נותנת שלא ניגאל. ועכשיו ביום הדין גואל השי"ת אותנו באותה בחינה של חזק.

הדין יחידי לבאי עולם

יש בזה כמה כוונות. הא' בחידושי הרי"ם שפי' יחידי היינו כשישראל הם באחדות אז זוכים בדין. ורמז לזה אפשר לומר בא"י עולם הוא בגימטריא אח"ד. עוד י"ל שרק דין ישראל הוא ע"י הקב"ה בעצמו, שהרי ישראל מצווין על השיתוף, ומצד מדה כנגד מדה ראוי שהדין יהי' ג"כ ע"י השי"ת בלי שיתוף הפמליא של מעלה. עוד כוונה שבאי עולם קאי על הדורות שעברו ועל הדורות שעתידין, והיינו שיש צד זכות בדין אם היו אבותיו צדיקים, וכמו שמזכירים זכות אבות בתפלה כמה פעמים, גם מדגישים עזרת אבותינו אתה הוא מעולם להם לבניהם אחריהם בכל דוד ודור. גם יש להציל ע"י הדורות שעוד לא נולדו, וכמו שקרח הי' לו תיקון ע"י שיצא ממנו שמואל הנביא, וזה שייך אך ורק להשי"ת שיכול לדון ע"פ החשבון של באי עולם, בין מלפניו בין מלאחריו.

וכל מאמינים שהוא דין אמת

יש לדייק שזה אמונה ולא ידיעה. וכיון שכבר הזכרנו שהשי"ת שופט על המחשבות שאינם גלויים לנו, וא"כ כפי השגתינו אפי' אם יצא זכאי אולי זה מפני איזה פנ' אך אין זה אמת ודאי. ע"כ ראוי להכריז שאנו מאמינים שהדין דין אמת ולא רק חסד המטה את הדין.

ההגוי באהיה אשר אהיה

מובא בשם החידושי הרי"ם שהשם אהיה בגימטריא כ"א, ובריבוע אשר אהיה עולה תמ"א בגימטריא אמ"ת. אך ראוי להבין שיש כאן פירוש לחשבון זה, שהרי השי"ת מכניס לדין העבר והעתיד, וזה כולל גלגולים שאינם ידועים לנו שהם מהנסתרות לה' אלקינו, והדין דין אמת, ואצלנו אפשר להזכיר דבר זה בביטוי השם הק' אהיה אשר אהיה המורה על הזמנים שהם משונים בשכלנו אבל בעיני ה' הם כולם אחד. וז"פ ההגוי, שאנו יכולים רק לבטא בשפתים אשר זה נכנס לדין רק לפני השי"ת.

הזוכר למזכיריו טובות זכרונות

שהדין על התבואה אינו בתשרי אלא בפסח כמפורש במשנה בפ"ב במס' ראש השנה, אבל השי"ת קוצב לנו פרנסה כדי שיכתוב אותנו לאלתר לחיים, דלחיי יהיב.

וכל מאמינים שהוא חי וקים

פירוש גם זה צריך להאמין שהוא למעלה מהשגת האדם, והיינו שמה שהוא חי אינו קיים לעולם, ומה שהוא קיים לעולם אינו חי, ורק השי"ת הוא חי, והוא ית' מקור החיים, וגם קיים לעולם, וכמאמרם בסוף פ"ד דמס' אבות הילודים למות והמתים לחיות והחיים לדון, דקאי על ראש השנה, ובסוף משנה הוא עתיד לדון היינו לעתיד לבא, והשי"ת הנותן לנו חיים אינו מוגבל בשום אופן והשגה. אך בזה שאנו דבקים בו ית' שהוא חי וקים, בזה זוכים לחיים הכל לפי בחינתינו.

הטוב ומטיב לרעים ולטובים

מהו מדת טובו של השי"ת. בנוסח הסליחות בהקדמה לאמירת הי"ג מדות הרחמים, אומרים אתה הוא שירדת בענן כבודך על הר סיני והראית דרכי טובך למשה עבדך, וזה הי' תיכף ומיד אחר עשיית העגל, ואז בקש משה הראני נא את כבודך, ושם כתוב ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך, הרי שבעידן ריתחא נתגלה מדת טובו של השי"ת. וכוון הפייטן לציין שהמלך המשפט יושב בטובו הגלוי, וזה עוד יותר לרעים, ולפיכך הקדים לרעים ואח"כ לטובים.

וכל מאמינים שהוא טוב לכל

זה פסוק בתהלים (קמ"ה ט') טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו, וכפי' המצודת דוד לרעים ולטובים, על כל מעשיו על כל הבריות שבעולם, וביתר ביאור ברש"י שם וכל מלך לא יתכן להיות טוב רק לאנשים מעט וה' לבדו טוב לכל, גם המלך לא יתכן לרחם רק על עבדיו הנאהבים וה' לבדו רחמיו על כל מעשיו. ונראה שבא לציין פסוק זה, שמדות טובו ית' ורחמיו הם בלי גבול ומתפשטות אפילו על שאר הבריות.

היודע יצר כל יצורים

היצורים הם בפנים האדם, ורק מעשיו איך שהחליט לעשות הם בגלוי. ובכן כוונת הפייטן על מה שהשי"ת יודע כל מחשבות בני אדם, כמו שאומרים ואתה יודע יצרם. וענין זה עמוק מהשגת האדם, כי היצורים אינם לגמרי תחת שליטת השכל, אלא שנובעים בעיקר מהלב שהוא

בפשוטו שמזכיריו הם אנו בני ישראל שעומדים בדין לפניו ית', וכפי שאנו מזכירים השי"ת, בין שהכוונה על אמירת שמע ישראל בקבלת עול מלכות שמים, בין שאנו מקיימים שויתי ה' לנגדי תמיד ומזכירים אותו ית' בכל עת ובכל זמן, הרי ראויים אנו שהוא ית' יזכור אותנו לטובה ג"כ. ועוד אפשר לפרש מש"כ בספה"ק אור ישע שעומדים לפני כסא כבודו מיימינים ומשמאלים שבאים כסגורים או ח"ו לקטר, והנה אין להם לדבר עד שיקרא להם המלך המשפט ושואל להם מה רוצים לומר. והנה הקב"ה אינו קורא וזוכר רק למי שמזכיר לפניו יתברך טובות על ישראל, וזהו הזוכר למזכיריו רק טובות זכרונות. ואולי נרמז בכאן עוד ענין נפלא, שאלו המלאכים הם שנבראו ע"י מעשי בני אדם, וכמאמר רבי אליעזר בן יעקב העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד, והעושה עבירה אחת קונה לו קטגור אחד. ומלאכים אלו שיודעים איך ועל מה נבראו, הרי מהותם מה שהי' לשעבר, ובאים לפני מלך מלכי המלכים שידון את האדם ע"י עדותם שהוא הזכרונות שלהם. אך השי"ת בחסדו וטובו רואה גם העתיד שכולל התשובה וגם הדורות הבאים אחריו, והכל גלוי לפניו ית', מה שנסתר מהמלאכים. וא"כ אין הקב"ה גורס המקטרגים שהשגתם רק העבר ולא העתיד, והקב"ה היה הוה ויהיה.

וכל מאמינים שהוא זוכר הברית

י"ל ע"פ מש"כ הרמב"ן בברית בין הבתרים שאברהם אבינו ע"ה שאל במה אדע כדי להיות בטוח שהבטחת השי"ת תתקיים אפילו אינם ראויים לכך, וא"כ כח הברית הוא הקיום של חסדי ה' אפילו כשישראל הם בשפל המדרגה, ואז השי"ת זוכר הברית. וזה נוסף על זה שאינו קורא בשם המקטרגים כנ"ל, שאפילו אם הי' ח"ו קטרוג, אפ"ה זוכר הברית.

החתך חיים לכל חי

השם הממונה על הפרנסה הוא חת"ך שהוא ס"ת פותח את ידך ולזה כוון הפייטן החתך חיים לכל חי, כן מובא בספרים הרבה והוא ידוע. וביאור בפשטות ע"פ הגמ' בתענית (ח' ע"ב) אמר להו' ר' שמואל בר נחמני ניבעי רחמי אכפנא דכי יהיב רחמנא שובעא לחיי הוא דיהיב דכתיב פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון, וא"כ השם המרומז בפסוק זה מורה על החיים שמוכרח כדי שתתקיים הבטחת השי"ת על הפרנסה, וזה מדויק בהלשון החתך חיים שע"י שנותן השי"ת פרנסה מכריח שהוא לכל חי, היינו ומשביע לכל חי. וזה שמזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה,

הלן בסתר בצל שד-י

זה מכוון על השי"ת שלן בסתר, היינו הגלות, אנכי ארד עמך, שגם שם יש השראת השכינה, ואותה השראת השכינה יביא אותנו ע"י הגואל צדק מעבדות לחירות, שאותה מדה נקראת שד-י שפירוש השם שאומר לצרותינו די. וכבר הזהירו שיש נקודה המפסיק בין תיבת בצל להשם שד-י, שאין הכוונה על צל שד-י, אלא שבחי' הלן בסתר בצל הוא בשם שד-י. ואולי יש להוסיף ששם שד-י מורה על כח הצמצום, והשי"ת הבטיח שיהי' עמנו אף בגלות, ואף שמפני הגלות והטומאה צריך להיות בסתר, אבל היא ית' יהי' בבחי' השוכן אתם בתוך טומאותם. ומדה זו נרמזת בשם שד-י. ובדרך זה נוכל לפרש כוונת הפסוק וראא אל האבות בשם שד-י היינו שבישר השי"ת להאבות על הגלויות לאברהם בברית בין הבתרים וכן ליעקב בירדתו למצרים. אך למשה נתגלה בבחי' גאולה וע"כ הי' בשם העצם הוי' ב"ה.

וכל מאמינים שהוא לבדו הוא

מוסב על עמידתינו אצל הר סיני שבמתן תורה כתיב אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו. וע"ד שאומרים אתה הוא עד שלא נברא העולם, אתה הוא משנברא העולם, שלא הי' מעולם שום שינוי באחדות הבורא, ואף אחר בריאת העולם שיש בני אדם ושניתנה להם בחירה חפשית, אך אני ה' לא שנית, וכמו שהי' הוא ית' לבדו עד שלא נברא העולם, כך הוא עכשיו שיש בריאה. וזה הראה לנו השי"ת במתן תורה, וכמו שפי' רש"י (דברים ד' ל"ה) עה"פ אתה הראת לדעת, כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים, וכשם שקרע את העליונים, כך קרע את התחתונים, וראו שהוא יחיד.

הממליך מלכים ולו המלוכה

ע"ד שאומרים אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא, לעת נעשה בחפצו כל אזי מלך שמו נקרא, שיש ב' בחינות במלוכה, הא' שאליו מגיע הכבוד, והב' הוא הממשלה שמושל על בני מדינתו ועל פיו יצאו ועל פיו יבאו. עד"ז נבאר הממליך מלכים, שרשאי להשים אמצעי שעל פיו יצאו ויבאו, ולו המלוכה היינו שכל הכבוד שייך רק לו, ואפילו אלו שהם תחת ממשלת מלך אחר, לבסוף גם המלך ההוא מחוייב לכבד לזה שלמעלה ממנו. וכיון שהמלוכה שייך להשי"ת אפילו קודם שנברא העולם, יש לומר מלך שמחל על כבודו מחול, ועד"ז שייך תשובה.

ההרגשים. ומכיון שכל מעשה מצוה או עבירה הוא התגלות הנצחון של היצר טוב או יצר הרע שהיו במלחמה, אי אפשר לבן אדם להשיג איך המשיך המלחמה ואיך שבא לידי נצחון, ועל כן אי אפשר בשום פנים לשפוט א' את חבירו שאינו יודע כלל מה שבלבו. אך המלך המשפט יודע יצר כל יצורים, ואפילו הבעל עבירה אפשר שתקפו יצרו ואין עליו אשמה כ"כ.

וכל מאמינים שהוא יוצרם בבטן

אפשר לומר שזה מה שדרשו רז"ל במס' קידושין ל' ע"ב תנו רבנן שלשה שותפין הן באדם הקב"ה אביו ואמו, וא"כ הפייטן מציין שהמלך המשפט הוא ג"כ אבינו והוא ישפוט אותנו בבחי' זו, והכל בחסדו ואהבתו תמיד.

הכל יכול וכוללם יחד

בברייתא דרבי ישמעאל, נוסדו רוב הי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן על ענין כלל ופרט, שהכלל מתנגד להפרט, וע"כ שלדרשה באו, והברייתא מפרט אופני הדרש. וכל זה ניתן לנו לדרוש שהוא יסוד תורה שבעל פה, אבל לפני השי"ת אין כאן התנגדות בין כלל לפרט. וע"כ לנו ולבנינו יש הרבה דברים שאין ביניהם צד השהו וא"א לכוללם יחד שהם משונים בתכלית השינוי. אף השי"ת כל יכול, ואפשר הוא ית' לכוללם יחד, וזה הוא ענין יסודי שהדין הר"ה הוא לכל באי עולם, גם המלאכים עוברים לפניו לדין כמפורש בפייט ונתנה תוקף, והקב"ה כוללם יחד.

וכל מאמינים שהוא כל יכול

אפשר לומר כוונה ע"פ המבואר להמהר"ל בנתיבות עולם נתיב העבודה פי"א לפרש הגמ' במס' שבת קי"ט ע"ב אמר ריש לקיש כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן, וביאר שהמברך משבח על דבר פרטי שזה פעל השי"ת, וכפי המטבע שטבעו חכמים. אבל העונה אמן אינו מגביל שבחו, ואומר דבר כללי שמאמין בהשי"ת שהוא כל יכול, ובזה גדול העונה אמן יותר מן המברך, וראוי לו לפתיחת שערי גן עדן שהוא ג"כ בלי גבול. בזה נוכל לומר וכל מאמינים שהוא כל יכול, כלומר אנו מאמינים בני מאמינים באופן כללי, ואין אמונתנו בו ית' דוקא בהפרטים שאנו מכירים ומזכירים בתפילותינו.

בספרי קבלה שבהאבקו עם שרו של עשו שהצליח לקחת ממנו חודש אלול שהוא חודש המיוחד לתשובה. גם תפלתו לפני פגישתו עם עשו מלאה לשונות של תשובה, שהי' ירא שמא יגרום החטא וכו', נמצא שכל שלשה אבות הורו לנו הדרך של תשובה שע"י נצא זכאי בדין. וזה אפשר שמרומז בדברי הפייטן שהשי"ת נוצר חסד, היינו ששמר זכות האבות הקדושים שעל ידם זוכים אנו למדת החסד שעל ידה יש לנו תשובה.

הסובל ומעלים עין מסוררים

פירשו שהשי"ת סובל ונושא עוונות ומעלים עינו מדרכי רשעים כאילו אינו רואה אותם וממתין אולי ישובו. י"ל דקאי על אותן שעוברים עבירות בשאט נפש אך בפנימיות לבם אינם מורדים. ועליהם השי"ת סובל עוונותם ועושה עצמו ככיוול כאילו אינו רואה אותם, והכל לפי שהוא ית' יודע מחשבות בני אדם וממתין עד שיתגבר הניצוץ של קדושה ועד יום מותו יחכה לו אם ישוב מיד יקבלו. וזה אפשר רק כשהשי"ת אוהז בידו מדת משפט שידון כפי הפנימיות על אף שהחיצוניות ניראת מלאה רשע, כן תהלתו.

וכל מאמינים שהוא סולח סלה

תיבת סלה פירושו שהוא סיום הדבר, בדרך שאין מה לדבר עוד. וזה שהשי"ת הוא סלחן ומחלן לשבטי ישורון בכל דור ודור הוא בחסד עליון שאין לנו בו הבנה בשכל אנושי. וע"כ מזכירים סולח ומיד אומרים סלה, כלומר ע"כ נמסר לנו לדעת, והנסתרות לה' אלקינו. והרה"ג המשגיח מוה"ר משה וואלפסאן שליט"א ביאר שיש כאן רמז שבזכות וכל מאמינים שהוא האמונה בו ית' זוכים לסליחה.

העליון ועינו אל יראי

ראיתי מי שפירש שחטאים אינם פוגמים למעלה, ואם שישיראל חטאו, אבל אני ה' לא שניתי ולא נפעל בו ית' כלום, וכל הפגם למטה בזה העולם. אך אפילו זה אינו גורם שהשי"ת ימעט מהשגחתו עלינו, ועינו עלינו בלי גרעון ובלי הפסק כלל. גם מובא בשם הצ"ח לפרש ע"פ הגמ' (תענית ה' ע"א) אמר ר' יוחנן אמר הקב"ה לא אבא בירושלים של מעלה עד אבא לירושלים של מטה, וכוננה שהוא ית' מצפה שבני ישראל דרי מטה יגרמו במעשיהם הטובים לכונן ירושלים של מעלה. עוד י"ל ע"ד שפירש הרב דסלר זצ"ל א-ל עליון גומל חסדים טובים, היינו

וכל מאמינים שהוא מלך עולם

היינו שמקבלים עליהם עול מלכותו ית', וכנ"ל אפילו אם יש מלך בשר ודם שמושל עליהם, אפ"ה מאמינים שהשי"ת הוא מלך מלכי המלכים ושאר המלכים כפופים תחת יד ה'. וגם י"ל שבא לשבח כלל ישראל שהם מאמינים שהשי"ת הוא מלך עולם, לאפוקי אומות העולם שאין להם אמונה זו.

הנהגה בחסדו כל דור

העולם מיוסד על התחברות בין בני אדם, וביסוד זה הוא השאיפות של נתינה ונטילה. והנה החסד בנוי על כוחות הנתינה, אך אם א' נותן, הרי השני מקבל. ולכאורה החסד הוא הנתינה ולא כן הנטילה. ובדרך העולם פעמים שהנותן נעשה מקבל. אך אצל השי"ת אינו כן, רק שהוא ית' תמיד נותן כמאמר נעים זמירות ישראל (תהלים פ"ט ג') כי אמרתי עולם חסד יבנה. והיינו שבריאת העולם מחייב סדר טבע שהוא החקים שעל פיהם קיים העולם. ונמצא שכל שהוא יותר מזה צ"ל שהוא נובע מחסדי הבורא ית' אם לא שנכיר כי הבריאה עצמה כולה חסד. וידוע מה שאמר הנביא (חגי ב' ח') לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות, שאין השי"ת נוטל כלום שהכל שלו. וכן אמר הכתוב (איוב ל"ה ו' - ז') אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו, אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח. וזה כוונת הפייטן הנהגה בחסדו כל דור, ששלימות הנהגתו ית' הוא במדת חסדו, ואפילו מי שנוטל הוא ג"כ ע"פ חסדו של השי"ת.

וכל מאמינים שהוא נוצר חסד

רוב מפרשים פירשו נוצר מלשון שמירה, כלומר השי"ת שומר השכר שמגיע לבעל חסד לשלם לזרעו אחריו בזמן ובמקום הצורך, ותמכו בזה לזכות האבות אברהם יצחק ויעקב. ואולי אפשר לומר כוונה בזה, שהרי האבות השרישו ענין התשובה שע"י נוכל לזכות בדין. ובאברהם מצינו (מדרש תנחומא פ' וירא) שאברהם בקש מהשי"ת שאם יחטאו בניו שיוכלו להתכפר והראה השי"ת לו האיל שיתקעו בשופר. גם איתא שאברהם שלח את ישמעאל בעד הבקר כדי לחנכו במצוות, ודרשו רז"ל (בבא בתרא ט"ז ע"ב) שישמעאל עשה תשובה, ובודאי שקבל זה מהחינוך של אברהם. גם יצחק הורה ענין התשובה כדאיתא בגמ' (סנהדרין ל"ז ע"א) ובראשית רבה ס"ה י"ח מובא בילקוט רמז קט"ו) וירח את ריח בגדיו אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו, ודרשו שם רז"ל על התשובה. אצל יעקב איתא

הצופה לרשע והפץ בהצדקו

לכאורה הצפי צריך לה כשעוד לא הגיע לנו, וכן דרך הרשע שאינו בא לבית הכנסת להתפלל, אך השי"ת מצפה לבואו כאילו ביאת הרשע היא הכי חשובה. ויתכן שזה שהרשע בא הוא מתוך איזה הרגש של תשובה, ומסתמא יתפלל שיהי' לו שנה טובה ויצדיק את עצמו שראוי לו השפע מאת השי"ת. וכל זה לא יוצדק בעיני בשר ודם, שהרשע שלא נטראה זה זמן רב בבית המדרש, ובאיזה זכות הוא תובע מזונותיו. אך בהצדקו, השי"ת יתן לו לנצח, וכמאמרם ז"ל בפסיקתא שהקב"ה אומר לישראל נצחוני בני.

וכל מאמינים שהוא צדיק וישר

בנוי על לשון הפסוק (דברים ל"ב ד') א-ל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. ושם פירש רש"י צדיק קאי על זה שמצדיק דינו, ולא קאי על הקב"ה, וכן לתיבת וישר, והאריכו במפרשי רש"י. וכאן א"א לומר כך, כי ב' המדות נאמרים על השי"ת. ויש לציין שבתרגומים שם כן תרגמו קאי על הקב"ה. ובאוהחה"ק פ' שצדיק על קו הדין וישר פירושו לפני משורת הדין, והוא ע"ד כי מתחילה כשיושב על המשפט הוא מעמיד המשפט על תלו, וכשבא להשתלם מתרצה ברחמים ומתפייס בתחנונים, וכן וחסיד בכל מעשיו שבשעת מעשה כשבא אדם ומתחנן אל רחום וחנן ירחמהו.

הקצר בזעם ומאריך אף

יש הרבה פירושים בזה, והנראה פשוט שבא להעריך מדת הכעס של הקב"ה, שאפילו במקום ריבוי חטאים, הכעס בא במיעוט הזמן, ונשאר לרגע קלה כמ"ש כי רגע באפו, שא"א לקיום העולם בלי איזה שיתוף של מדת הדין, וגם השי"ת מאריך אף והכעס נדחה לזמן רב עד שיהי' זמן מסוגל שיצא במדה קטנה ולא יהי' לצער גדול. ויש ע"ז משל ממלך שכעס על בנו, וקפץ ונשבע שיזרוק אבן גדול על ראשו, שבוודאי ימית אותו. ואחר זמן נתחרט המלך ונכמרו רחמיו על בנו חביבו, ושאל חכמיו מה לעשות. ויעצו לו שיקח האבן וישחוק אותו עד אשר דק לעפר, ויקח מזה ולזרוק על ראש בנו. כך השי"ת מגלה כעסו רק בצמצום כדי שיראו ויתחרטו, ולא שיענשו ויצטערו, וזה חסד גדול.

בדרך משל מי שיש לו כלי רוצה לשפוך ממנו לכלי אחר, אזי אוהז אותו מלמעלה ומטה אותו לצד, וזה הכוונה בתפלה שהשי"ת א-ל עליון היינו בדרך משל שהוא בגובה מקום, וכסדר מטה ושופך ברכות והשפעות לדרי מטה, והוא מדת החסד. אך זה אפשר רק אם מכוון הכלי השני להיות מתחת הכלי ששופכים ממנו, ואם אינו מכוון אזי הכל נשפך לאבדון. ועל זה הדרך אפשר לפרש העליון שהשי"ת מוכן לעולם להשפיע מחסדו וטובו עלינו תמיד, ואפילו שאנחנו אינם מצמצמים את עצמנו להיות מוכנים לקבל, אפילו הכי עינו אל יראיו, הוא כביכול מכוון להשפיע עלינו שנקבל הברכות והשפעות.

וכל מאמינים שהוא עונה לחש

יש שפירשו שהשי"ת עונה על תפלות בהסתר, שאולי בגלוי לא נראה שהמתפלל ראוי לתשועה, וע"כ מטמין השי"ת ברכותיו. גם אמרו בשם החזוה מלובלין זיע"א דקאי על הברכות שמברכים כל אחד את חבירו בר"ה שברכות אלו אינם בקול רם רק בין איש לאחיו, אך ברכות אלו דין תפלה להם והקב"ה שומע תפלות עונה על אותן הברכות.

הפותח שער לדופקי בתשובה

בהתאם למש"כ למעלה על נוצר חסד בשם החידושי הרי"ם לדופקי בתשובה היינו האבות שהמה דופקים בלבם של בני ישראל שיעשו תשובה ולהם נפתח השער. וראיתי מי שפירש ע"ד מה שאומרים בסליחות כדלים וכרשים דפקנו דלתיך, היינו שבאים בתפלותינו בבחי' עני, ומפני הבושה קשה לנו אפילו לדפוק על הדלת שמתיראים שלא יפתח לנו בעה"ב, אך השי"ת מלא רחמים ומחכה לנו, ומיד יפתח לנו השער כשנדפוק עליו.

וכל מאמינים שהוא פתוחה ידו

מצינו פתיחת יד בפסוקים פותח את ידך (תהלים קמ"ה ט"ז) תתן להם ילקטון פתח ידך ישבעון טוב (תהלים ק"ד כ"ח), והכוונה על הפרנסה בשפע רב. ובפייט הזה מסתמא הכוונה על מה שהשי"ת מקבל תפלותינו ומשפיע לנו כל טוב, והיינו דארז"ל (ביצה ט"ז ע"א) כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה. והיינו שהשי"ת מוצא אותנו ראויים לשפע רב שהוא פתוחה ידו. והנה אצל בן אדם אפשר שיד פתוחה או סתומה, ואם היא סתומה אינו נותן כלל. אך השי"ת רוצה תמיד להשפיע ותמיד פתוחה ידו.

וכל מאמינים שהוא קשה לכעוס

פשוטו שיש כעס, אבל עד שיכעוס קשה והא ית' סבלן גדול. ואם אצל הקב"ה יש מציאות הכעס, שהבטיח לנו כי רגע באפו, אבל מדה זו היא בצמצום מאד והוא רק לרגע, על אחת כמה וכמה שיש מדת הכעס אצל בני אדם, שאין הקב"ה מבקש שנהי' מלאכים, ואפילו משה רבינו ע"ה קצף ובא לידי טעות. על כן יש ללמוד מדה זו של קשה לכעוס, שיש לשלוט על הכעס, ולא יימשך בריתחא. ואין זה אותה המדה דיברו עליו חז"ל שצריך להיות קשה לכעוס ונוח לרצות, ששם הכוונה שקשה לו להיות בכעס. ואך אצל השי"ת היינו שדוחה הוא ית' הכעס עד שלא יצא ממנו דין קשה, ואפילו אז כי רגע באפו.

הרחום ומקדים רחמים לרוגז

נראה לומר בפשיטות שיש כמה מיני כעס, וכמובא בספרי המוסר. אצל בני אדם, שורש הכעס הוא מה שמרגיש האדם העצמו שהזולת פשע כנגדו. דהיינו אם גנב לקח ממונו, אזי יכאב על אבידת הממון, ויכעוס על הגנב שציער אותו, והרגשים אלו לא קרבו זה אל זה. נמצא דהכעס אין לו שייכות כלל להגנב שהוא לא הכעיס אותו, רק שזה נובע ממה שנצטער על ידו של הגנב. אך כעס זה אין לו שום תכלית ותועלת לו, שאפילו אם יוחזר לו הממון, עוד ישאר בכעס על הגנב. וא"כ הכעס לא יגרום שום דבר טוב, ועל כן יש להגביל מדה זו, שזה גורם רק צער ולא שום טובה לאף אחד. אבל הכעס של השי"ת אינו כלל בגדר זה, שאם יש איזה כעס, אזי כל תכליתו שיהי' לטובת העולם בכלל או להאדם בפרט. ועל כן, אפילו בעידן ריתחא, השי"ת בא במדת הרחמים, ומקדים מדה זו לרוגזו, שברא העולם כדי להטיב לברואיו.

וכל מאמינים שהוא רך לרצות

ביאור הפשוט שהכוונה על תשובה שבזה יש סליחה מחילה וכפרה, ואפילו אם הרבה לפשוט השי"ת מוכן לקבל תשובת השבים. ואולי רמוז בכאן עוד פרט, שהרי ניתן לנו כל חודש אלול להעמיק בענין התשובה, וזה שבא לעמוד לדין בראש השנה שלא עסק כל חודש אלול בתשובה, ורק עכשיו נשפע קצת מאימת הדין ומתחיל לעשות תשובה, גם לאיש הזה השי"ת רך לרצות ולקבל תשובתו. ועוד כדאי להדגיש שכעסו של מלך מלכי המלכים הקב"ה הוא כעס עולם, ואפילו הכי הרי אנו מכירים שרך לרצות.

השוה ומשוה קטון וגדול

שאצל השי"ת נחמדה מאד מדת ההשתוות. ואולי יש לפרש שיש ב' אופני תפלות בקשה, שא' מתפלל על צרותיו וחסרונותיו, והשי"ת מלא רחמים שומע תפלתו וממלא בקשתו. והב' שהמתפלל אינו שופך צערו, ורק מבקש מתנת חנם, וכן דרשו על משה רבינו ע"ה ואתחנן (דברים ג' כ"ג) פי' רש"י אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם, אף על פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן. ומשה רבן של ישראל ה' גדול שהקטין את עצמו. והראשון שביקש שיצילהו השי"ת מצערו פנה אל מדת הרחמים, ותפלתו זו כאילו מגיע לו מה שמבקש, וזה בקשתו, וזה קטן שמגדיל את עצמו ואין תפלתו תחנונים. וע"ז אמר השי"ת וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם, כדפי' רש"י שם אותן פעמים שארצה לחון, ורחמתי, עת אשר אחפוץ לרחם. וא"כ אצל השי"ת הכל שוה, ומשוה קטון וגדול. וכ"ש ביום הדין שעוברים כל באי עולם כבני מרון.

וכל מאמינים שהוא שופט צדק

אפשר שכוונה כאן של וכל מאמינים קאי על המלאכים, וכשירת נעים זמירות ישראל (תהלים נ' ד) יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו, פירוש שמלאכי מרום יבאו ויעידו על עם ה' לפניו בדין, אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח, שיאספו ישראל שכרתו ברית עם השי"ת במתן תורה בברית וזבח כענין שנאמר הנה דם הברית אשר כרת ה', ויגידו שמים צדקו כי אלקים שופט הוא סלה, כלומר שהמלאכים יגידו שמשפט ה' הוא אמת וצדק. ואם כנראה שהשי"ת מטה הדין לטובת כלל ישראל, גם זה צדק הוא, שהרי מדתו ית' שהוא מקדים רחמים לרוגז.

התם ומתמם עם תמימים

אולי זה מרמז ע"ז שאנו מזכירים לזכות עקידת יצחק שאפרו צבור על המזבח. ואצל העקידה ה' יצחק אבינו עולה תמימה, אבל גם ה' תם, שלא נכנס לאיזה פלפול על העקידה אם מותר הוא למסור נפשו כיון שהוא לא נצטווה, והלך בשוה לאברהם לקיים ציווי ה'. וזה שנשאר בתמותו ה' תם ותמים, וע"כ זכותו עומדת לנו לעד ולנצח נצחים, וגם הקב"ה ישפוט בחשבון זה ואף שבא לפניו מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש, ויזכור לנו אהבת איתן

מצאתי בכתבי אאזמו"ר מקאנטיקוזבא זיע"א הביא טעם למנהג ישראל שאינם צועקים זכרנו לחיים ומי כמוך בחזרת הש"ץ (מנהג זה נפוץ בר"ה ויוה"כ, וכמה נוהגים כן בשאר עשי"ת) ורק אצל וכתוב לחיים ובספר חיים צועקים. וביאר שהב' הראשונות הם תפלה על כל הבריאה, והאחרונות מפורש שהן בקשות בעד כלל ישראל, ועל כן המנהג שלא להדגיש התפלה בעד אומות העולם.

ובאמת ראוי לבאר זה, שהרי נמצא ענין זה בהרבה תפלות היום. התפלות שמתפללים בראש השנה ויום הכיפורים כולל בהן הרבה הזכרות ובקשות בעד אומות העולם, ולכאורה יפלא שביום הדין שלנו אנחנו מודאגים שגם הגוים יצאו זכאים בדין. ובכן תן פחדך ה' אלקינו על כל מעשיך כולל כל הבריאה כולה, וישתחוו לפניך כל הברואים, ואח"כ מבקשים ובכן תן כבוד ה' לעמך ומייחדים התפלה על כלל ישראל. ופשוט שבהמלכת השי"ת למלך על כל הארץ, הרי מלכותו בכל משלה והוא קידוש שמו ית' שגם האומות יכירו וידעו ויקבלו מלכותו ית' עליהם. אבל נראה בנוסף שמתפללים שגם הם יזכו בדין. ויש לעיין בביאור לדעת מה זה ועל מה זה.

במדרש איתא (בראשית רבה א' ה') האבות וישראל ובהמ"ק ושמו של משיח עלו במחשבה להבראות, והוא יסוד מה שפ' רש"י בשביל ישראל שנקראו ראשית. אפילו הכי עד שלא באו האבות להעולם, הפיץ השי"ת שאר האומות ללשוונותם בגויהם, וסוף מעשה במחשבה תחילה תכלית הבריאה היא כלל ישראל, אבל במעשה נבראו תחילה האומות. ובוודאי יש בזה סודות עמוקות, אבל בפשטות בא לעולם מין אנושי כדי להכין הדרך אשר בו יבאו האבות הקדושים שרשי כלל ישראל, ובהם יתגלו מדותיו של השי"ת כראוי להם, ואח"כ יבחר הבורא כל עולמים באברהם יצחק ויעקב וזרעם אחריהם אשר עלו במחשבה תחילה שהם תכלית הבריאה. ותתגלה עי"ז אהבת השי"ת לכלל ישראל. ועד"ז נבין מה שבחר השי"ת ליום הדין זה היום תחלת מעשיך, לפי שאז הכין לנו הדרך כדי לבוא במשפט עמנו בתור תכלית מעשיו, בתור אבינו מלכנו שמשמעשע עם בנו אהובו. ולא ה' זה נראה רק בקיום אומות העולם שבאים ג"כ במשפט אך בלי חשק ובלי אהבה כלל, והיינו אשר בחר בנו מכל העמים.

ובדרך זה מובן קצת מה שבא זכר הגוים לתוך תפלתנו להראות העמים והשרים שבחר בנו ונתן לנו את תורתו, והכל הוא בחינת אהבת אב לבניו. ובא ענין זה בביאור יותר בפסוקים של מלכות זכרונות ושופרות. ונתחיל בפסוקים שבמלכות.

ותראה לפניו עקידה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו על גבי המזבח ויטיב לנו את הדין.

וכל מאמינים שהוא תמים פעלו

רבינו בחיי פירש עה"פ הצור תמים פעלו (דברים ל"ב ד') שפעולתו של הקב"ה בשלימות בלתי קבול שפע וכה מזולתו. וזה גם מה שאומרים בתפלת ונתנה תוקף אמת כי אתה הוא דין ומוכיח ויודע ועד וכותב וחותם וסופר ומונה ותזכור כל הנשכחות, והיינו שדינו של הקב"ה אינו צריך לקטגורים וסנגורים, שאין כוחות אלו משפיעים כלל על השי"ת כי תמים פעלו, ודינו הוא בשלימות מצד עצמו. וזה ההמשך בתפלה הנ"ל, שמלאכים יחפזו וחיל ורעדה יאחזו על שגם הם נכנסים לדין ואינם יכולים לעשות שום דבר כי אינם בעלי בחירה. אך השי"ת מתחסד עם ישראל, ונתן לנו תשובה ותפלה וצדקה שעל ידיהם מעבירין את רוע הגזרה, וגם זה נכנס לדינו לפניו. ה' יזכנו לעבדו בלבב שלם ויוציא כאור משפטינו.

סדר מלכיות זכרונות ושופרות

אמירת מלכיות זכרונות ושופרות מובא בגמ' (ראש השנה ט"ז ע"א) ורז"ל דרשו שהשי"ת בעצמו מבקש מאתנו אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות, מלכיות שתמלכוני עליכם, זכרונות כדי שיעלה זכרונו לפני לטובה, שופרות כדי שתעלה תפילתכם בתרועה לפני. ופלא שהשי"ת שהוא הדין ומוכיח וכו' מראה לנו איך ליכנס לדין כדי לצאת זכאים. ונראה שרצונו ית' הוא לזכות אותנו, ויום הדין הוא חסד גדול כדי שאפילו הדין שלנו הוא ברחמים, וזה מה שארז"ל קם מכסא דין ויושב על כסא רחמים, שאם ה' רוצה בכסא רחמים למה שב על כסא דין. אלא שרוצה שגם הדין יהי ע"י רחמים. וחזן ממצות תקיעת שופר, עוד תיקנו לנו רז"ל לומר פסוקי מלכיות זכרונות ושופרות, גם יסדו תפלות לפני אמירת הפסוקים ואחרי הפסוקים, שבהם מבוארים הענינים הצפונים בתוך הפסוקים. צדיקי עולם השקיעו עבודה רבה וביארו הרבה כוונות ע"פ נגלה ונסתר.

בגשת אנו להבין סדר מלכיות זכרונות ושופרות, צריך להקדים איזו הערות על כללית התפילות של ימי הדין, ואפשר עי"ז נוכל להכין דרך שרמזו רז"ל בפסוקים אלו, גם לנוסח התפילות.

מלכיות

יכירו וידעו מלכותו ית'. ומה שיעבור מן הארץ הוא הגילולים והאלילים, ויישארו הגוים, מסתמא הכוונה לחסידי אומות העולם, ויבאו עד להכרה הראויה להם וגם הם יעבדו אותו ית', כמאמר הכתוב כי בתי בית תפלה יקרא לכל העמים.

ועלינו להבין למה מזכירים זה בר"ה ויוה"כ שזה לכאורה התקנה הראשונה לומר תפלה זו. ונראה לומר כי ביום הדין שעוברים לפני השי"ת כבני מרון, הוי הדין על הנשמות וכן נידונים הגופים. ובדרך כלל הנשמה נמשכת למעלה לשורשה וכלול בה היצר טוב והנטי' לרוחניות. וכן הגוף נמשך למטה למקורו עפר מן האדמה, ומושרש בו היצר הרע והנטי' לארציות. ומשפט היום הוא בין על הנשמה בין על הגוף שמזונותיו קצובים מר"ה עד ר"ה. ולעומת זה הוא כלל ישראל שאנו בחי' נשמה ממין האנושי ואומות העולם שהם בחי' הגוף ממין האנושי. וכוללים בתפילותינו שגם המשפט על חלק הגשמי יצא לטוב לנו. ובזה שאנו מקווים לראות איך שגם הגוים יקבלו מלכות השי"ת לעתיד לבא מזכירים ברמז על המשפט על הגוף ששייך לנו בדינינו היום.

וזה פתיחה ראויה לפסוקי מלכיות שממליכין השי"ת הוא אבינו הוא מלכנו, וזה שבח גדול וסגוריא על כלל ישראל ביחס הקרוב ביותר.

ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא

לדייק שאצל הגוים אמרנו שהם משתחוים להבל ולריק ומתפללים אל אל לא יושיע. למעשה יש בחינה של תפילה אצל אומות העולם, ואם זכו להכיר כבוד מלכות השי"ת אפשר להם לבא להתפלל אליו ית'. ואם לאו הם מתפללים אל מה שהם מכירים שהם כל אלהי העמים אלילים. אבל סוף כל סוף מתפללים ומבקשים מה שנאה הוא אצלם. אבל כלל ישראל משיגים מדרגה אחרת למעלה מזה והוא ההודאה שהיא ההכרה שכל הטובות באים ממנו ית'. ותפלה הודאה אף שיש בו ג"כ תפלה על העתיד, אבל עיקר הוא מה שמודים לו ית' ומכירים טוב להשי"ת. וזה אומרים שהם משתחוים שזה בחי' עבודה, וכיום אינם מכירים מלכותו ית' ומתפללים כפי השגתם שהוא עץ ואבן, וכל תפילתם על הבקשות שהם לצורך עצמם, אבל ההודאה אין להם שאין זה שייך להם. וכלל ישראל כורעים ומשתחוים ומודים לפני מ"ה הקב"ה מודים דיקא שזה מעלת ישראל. ועד"ז פירשו שישראל קרויים יהודים

עלינו לשבח לאדון הכל שלא עשנו כגויי הארצות וכו', וממשיך בעל כן נקוה לך איך שגם הגוים עתידין לבוא על תיקון וגם הם יקראו בשם ה'. מזכירים ב' ענינים, שכלל ישראל הם תכלית הבריאה ואנחנו באמת מופרדים במציאות מכל הגוים. אך לעתיד לבוא גם האומות העולם יכירו וידעו אפס קצהו ממלכות הבורא ב"ה וישתחוו לפניו, אך לא באהבת וחמלת השי"ת כמו שיש לנו.

עלינו לשבח על כן נקוה לך

רוב מקורות מייחסים תפלה זו ליהושע בן נון שחברו בעת מפלת יריחו, ומסתמא הי' ככוונה להראות מה שהגוים היו משוקעים בהבלי העולם בעבודת אלילים משא"כ כלל ישראל הם מקושרים בעבודות אהבה עם השי"ת. והביאור אפשר לומר שיהושע הוא המחבר של ברכת הארץ שאומרים בברכת המזון המתחיל עם נודה לך. וזה לכאורה הודאה על הטובה של הארץ שמקומה בברכת המזון שאנו משבחים ומודים על המזון שאכלנו. ובגמ' (ברכות ל"ו ע"א) אמרו רז"ל אם לאחריה לפניו לא כ"ש. הרי שהודאה עוד לפני הטובה הוא חשוב יותר. אך תפלת עלינו בא לחדש עוד נקודה, שיריחו היתה סוגרת ומסוגרת בין בטבע בין שלא בטבע, ובתפלת עלינו נפלה בלשון הודאה ובלי מילה אחת של בקשה. וההודאה הוא על השי"ת שבחר בנו מכל עם ואנחנו כורעים ומשתחוים רק לו, וזה אמרו עוד לפני נפילת העיר. בספר מחזיק ברכה (להחיד"א או"ה קל"ב) כתב מצאתי תשובת רבינו האי גאון כת"י ארוכה ושם כתב הגאון עלינו לשבח תקנו יהושע לאחר שהנחיל הארץ לישראל ואחר החורבן תקנו רבן יוחנן בן זכאי לומר אותו בכל יום. גם נראה שנוסדה התפלה לאומרה במוסף של ראש השנה ויום הכיפורים, ורק בזמן מאוחר נקבעה לאומרה בכל יום אחר כל תפלה. ויש להתבונן השייכות לר"ה ויוה"כ. גם התפילה שנוסדה לאומרה בסמוך של על כן נקוה נראה כהוספה לתפלת עלינו לשבח ובזה שמסיים בפסוק ה' ימלוך לעולם ועד הוא כעין פתיחה לפסוקי סדר מלכיות וטעמא בעי.

נראה לומר שעיקר תפילת עלינו בא להלל ולשבח על הקשר החזק בין ישראל לאבינו שבשמים, שרק כנסת ישראל עובדים אותו ית' ורק אנו מכירים גדלות הבורא כל עולמים ואנו משועבדים רק לו וזה כל חיינו עלי אדמות, ולא כן אומות העולם שעובדים להבל ולריק. וממשיכים בנוסח על כן נקוה שנראה עיקרו שלעתיד לבא גם הגוים

ה' מלך גאות לבש לבש ה' עוז התאזר אף תכון תבל כל תמוט. (תהלים צ"ג א')

איתא במדרש (ילקוט שמעוני רמז תתמוז, מדרש תהלים צ"ג א') שמדבר בקריעת ים סוף כמבואר למעלה, וזה הראה איך שבחר בנו מכל העמים. אך העיר זקננו בעל התניא זיע"א בספה"ק לקוטי תורה שפסוק זה אמרו אדם הראשון כשנברא, וזה ה' ביום הששי לבריאת העולם דהיינו ראש השנה שאומרים זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון. וכדברינו למעלה שישראל עלו במחשבה תחילה.

שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד. מי זה מלך הכבוד ה' עזוז וגבור ה' גבור מלחמה. **שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד.** מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה. (תהלים כ"ד ז' י')

היינו כדאיתא במדרש הנ"ל שהשי"ת חולק מכבודו ליראיו, הכל להראות שבחר השי"ת בבני ישראל ונשאו אומות העולם בחוץ למחיצתו. ויש לבאר עוד שפסוקים אלו אמרם שלמה המלך ע"ה כשבא להכניס ארון הקודש לבית המקדש ודבקו השערים זה בזה. ובפסוקים אלו הזכיר שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם, ה' גבור מלחמה, ועוד לא נפתחו השערים עד שאמר שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם וגו' מי הוא זה וגו' שיש לפרש שדבר בתחילה מבחינת מושל שהוא גבור מלחמה ויש לכבדו בבחי' זו. אך לא נפתחו השערים עד שדבר ממלכות ה' צבאות. והגה"ק מוה"ר חיים ויטאל זיע"א פירש שמדרגת מלך הכבוד של גבור מלחמה אינה מורה על גודל מלכותו, כי המכבדים הם בוחרים אם לכבד או לא, וכל הכיבוד שלהם הוא שהשי"ת גבור ובעל כרחם כל המלכות. אך הוא מלך הכבוד סלה היינו שהשי"ת מחלק מכבודו ליראיו, וזהו מלך הכבוד האמיתי. עפ"ד נאמר שבחינה של גבור מלחמה שייך גם אצל אומות העולם, אבל אצל ישראל הוא מלך הכבוד סלה כנ"ל. ואולי מרומז מה שנקראו ישראל צבאות ה' (שמות י"ב מ"א) וזה שהשי"ת נקרא אח"כ ה' צבאות הוא זכר לישראל שנקראו צבאות. ואיתא במכילתא שליל שמורים הוא לה' היינו בתשרי. ועפ"ד מובן שיציאת מצרים אשר נבחרו כלל ישראל מבין האומות נתהווה להכנה לראש השנה ומאד נאה לקרוא להשי"ת בשם המורה על צבאות ה'.

ע"ש יהודה שנקרא שמו ע"ש הפעם אודה את ה' בחי' הודאה.

ה' ימלוך לעולם ועד. (שמות ט"ו י"ה)

אשר בני ישראל אמרו פסוק זה בשעת קריעת ים סוף שניצולו משיני אריות והמצריים טבעו בים היינו שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת וגו' עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם זו קניית, לקחת לו גוי מקרב גוי שהוא בחירת השי"ת בעם ישראל מתוך הגוים.

לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו. (במדבר כ"ג כ"א)

פסוק זה אמר בלעם הרשע להדגיש שאפילו כשיש איזה חסרון אצל כלל ישראל, השי"ת מוחל ונשאר אבינו מלכנו ומוחל על עלבוננו, ולא עוד אלא שמתפאר השי"ת בנו. עוד יותר, שמה שעוברים לפני השי"ת בדין בר"ה הננו בטוחים כי נצא זכאי, שהרי אין השי"ת רואה שום עבירות ככתוב לא הביט און ביעקב, ולמה, כי ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו, ואנו מתייחסים אליו ית'.

ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל. (דברים ל"ג ה')

שמורה על אחדות ישראל אבל אחדות זו הוא להוציא עכו"ם שאינם נכללים בין שבטי ישראל. וזה מה שבטבע האב שיש לו שביעת רצון מבניו כשהם מתאחדים זה בזה. ולהעיר שבתורה מוזכר איך שנפוצו משפחות בני נח, כל אחד נהי' לגוי אחר ללשונותם בגויהם. אך אצל יעקב בחיר שבאבות לא נתפרדו כלל, ונשאו עם יחד, וזה מורה על מעלת ישראל. ולא עשה כן לכל גוי.

כי לה' המלוכה ומושל בגוים. (תהלים כ"ב כ"ט)

ביארו המפרשים שיש חילוק גדול בין מלך למושל, והוא שמלך יש לו איזה התקרבות בינו לבין עמו. אבל המושל מופרד מהם וגוזר עליהם גזרות. ובזה מתפרש הפסוק כי לה' המלוכה דקאי על כלל ישראל שמתייחסים אליו ית' כמלך. אבל הגוים אינם בבחינה זו רק שהם תחת ממשלת השי"ת.

שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד. (דברים ו' ד')

ישראל דיקא ה' אלקינו ה' אחד וכפירש"י ולא אלקי האומות, שהנביאות של ה' אחד ושמו אחד הוא לתפארת כלל ישראל וכולל כל כלל ישראל, ורק אלו מהגוים אשר יזכה לקיום לעתיד יכירו וידעו. וזה מה שאמר השי"ת (שמות ג' ט"ו) זה שמי לעולם וזה זכרי לדר זר הנאמר רק לבני ישראל בני אברהם יצחק ויעקב.

מלוך על כל העולם וכו' ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלקי ישראל מלך.

שכולם יכירו מלכות המיוחד לעם ישראל, שלא רק יכירו שה' הוא מלך העולם אלא שישבחו שה' אלקי ישראל מלך וע' מש"כ למעלה.

זכרונות

אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם.

תיקנו רז"ל הנוסח אשר מונה השתלשלות העולם מבריאת העולם והצלת נח עד שמגיע לברית אבות, והכל מורה על בחירת השי"ת בנו ובזרע האבות שיחס בנים עולה על הכל. וא"כ בהזכרת ענין זכרון כלול בחינת בנים למקום, וזה רק בישראל. ובזה מבואר מה שהשי"ת אמר כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה, שאפילו כשחטא האדם, אבל האב להבן מזכירו לטובה. ואומרים זה היום תחילת מעשיך, פירושו שישראל עלו במחשבה תחילה, וא"כ מזכירים חיבת השי"ת ואהבתו לנו תמיד, והיינו זכרוניכם לטובה.

ויזכר אלקים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתבה ויעבר אלקים רוח על הארץ וישכו המים. (בראשית ה' א')

פירש הרוקח שהזכרון לנח הי' שבו במבול נידונו כל העולם. ורק נח שהי' צדיק נשאר. וזה מורה על דינו של הקב"ה, שהצדיקים ניצולים. אך כאן נשארו בני נח, ועל ידיהם נתגלה שהשי"ת בחר בנו מכל העמים. גם הביא רמז ויזכר אלקים את נ"ח שהי' אברהם בן נ"ח בימי נח. וא"כ ויזכר דכאן מרמז על בחירת האבות. גם ראיתי שתיבת ויזכר עם האותיות גי' רמ"ח כמנין אברהם כמאמר המשנה (אבות ה' ב') עד שבא אברהם ונטל שכר כולם.

כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות, אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים. (ישעיה מ"ד ו')

מבואר פשוט שמלכות הבורא כל עולמים הוא הגואל אותנו בכל יום תמיד, גואלו לשון הווה, והוא ית' יגאל אותנו לעתיד לבוא במהרה בימינו משעבוד עול הגלות. להגיז בבקר חסדך ואמונתך בלילות, היינו שאומרים בשחרית אמת ויציב ובערבית אומרים אמת ואמונה. וביארתי שבבוקר מזכירים שבחי השי"ת על נסים דיציאת מצרים וקריעת ים סוף. אך אומרים כל זה בלשון עבר, והים בקעת וידידים העברת. והוא ההודאה על העבר. ובערבית אומרים כל זה בלשון הווה, הפודנו מיד מלכים וכו', והיינו שהוא הודאה וגם תפילה על העתיד. וזה פירוש וגואלו לשון הווה.

ועלו מושיעים בהר ציון לשפט את הר עשו והיתה לה' המלוכה. (עובדיה א' כ"א)

גם פסוק זה מכוון על הגאולה העתידה שהשי"ת יביא לנו המושיעים שהם משיח בן יוסף ומשיח בן דוד עם השבעה רועים והם יביאו במשפט הגוים אשר ציערו בני ישראל בגלויות. וזה יהי' בהתגלות כבוד ה' אלקי ישראל מלך. וידוע כי הגלות אשר אנחנו סובלים היום הוא גלות ישמעאל ואדום, ועל זה כתוב בפייט (יום שלישי סליחות) כלה שעיר וחוטנו ויעלו לציון מושיעים, וידוע מספרי חסידות אשר כלי מלחמה של אדום וישמעאל הם חרב כמאמר הכתוב על חרבך תחי' (בראשית כ"ז מ'), וקשת כמ"ש ויהי רובה קשת (בראשית כ"א כ'), ולעומתם יש לנו תורה ותפלה, וכפירש"י בחרבי ובקשתי (בראשית מ"ח כ"ב) בחכמתי ובתפלתי. ובכלי מלחמה שלנו נזכה בעזרת השי"ת לשפט את הר עשו והיינו שעיר וחוטנו והיתה לה' המלוכה. נרמז איפה מעלת ישראל על הגוים אשר סביבותינו.

והי' ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד. (זכריה י"ד ט')

הכל על הכוונה על יחידות כלל ישראל שרק אנו נחשבים להיות עם סגולה. והנה יש כמה בחינות בשם הוי' כידוע מספרים הקדושים, ואצל הגוים כולם הם ענינים נפרדים, ועל כן אומרים כמה לשונות עליהם מלוך על כל העולם כלו בכבוד וכו', אבל אצל ישראל יהי' ה' אחד ושמו אחד, ורק אנו מסוגלים להתגלות אחדותו ית'.

טרף נתן ליראיו יזכר לעולם בריתו. (תהלים קי"א ה')

פירשו המפרשים הכוונה או על המן או על ביזת מצרים, שחסדים אלו ניתנו דוקא לישראל, ואפילו אם היו במצב נמוך. וסוף הפסוק יזכר לעולם בריתו היינו שבכל הדורות מוכנים חסדי השי"ת בשביל ישראל כימי קדם. ואפשר לומר מה שאמר הנביא (מיכה ז' ט"ו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, שהשי"ת מוכן לזה בכל עת ובכל רגע ועלינו לזכות לזה.

ויזכר להם בריתו וינחם כרב חסדיו. (תהלים ק"ו מ"ה)

הפסוק מדבר בזמן שהיו ישראל בדיוטא תחתונה, חוטאים ומורדים בהשי"ת ואפילו אז התחמד השי"ת וזכר להם ברית ראשונים, או ברית בין הבתרים או ברית סיני כדאיתא במפרשים. וכן ראוי לנו לומר ביום הדין שישראל עלו במחשבה ונשארים בזכרוננו ית' ועל כן אנו שבים אליו ית' בכל לב, ובוודאי יעלה זכרונינו לפניו לטובה.

הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. (ירמיה ב' ב')

הוא דיקא כלל ישראל שבאנו בקשר חיתון עם השי"ת במתן תורה. אך לכאורה קשה שפסוק זה מדבר בחסד שישראל עשו להקב"ה בלכתם במדבר. ונראה לפרש שאהבת השי"ת לכלל ישראל אינה תלוי' בדבר, וקיים אהבתו אפילו כשישראל אינם עושים רצונו של מקום ה"ו. אבל אנו בני אדם כן צריכים ההרגש שאנו אהובים אצלו, ובזה אנו אהבים אותו, וזה מה שמקדימים מצות אהבת ה' בקריאת שמע באהבת עולם אהבתנו ה' אלקינו, והדברים ארוכים. ובזה שהשי"ת צוה לירמיה הנביא הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעוריך, היינו שאנו עשינו חסד בגלל האהבה וידענו והרגשנו שהוא חסדי ה' חסד עולם.

וזכרתי את בריתי אותך בימי נעוריך והקימותי לך ברית עולם. (יחזקאל ט"ז ס')

נראה לומר דבר חידוש, והוא ע"פ מה שפירש הרמב"ן אצל ברית בין הבתרים שהוצרך השי"ת כדי ליישב קושיית אברהם אבינו ע"ה ששאל במה אדע, והביאור הוא ששאלת אברהם אם בניו לא יהיו זוכים לקבל ירושת הארץ איך יקויים הבטחת השי"ת, שהבטחה תלוי' אם

וישמע אלקים את נאקתם ויזכור אלקים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב. (שמות ב' כ"ד)

דקאי על יציאת מצרים. ובמדרש (ילקוט שמעוני רמז קס"ט) מובא משל לשני נערים אחד מת אביו וקברו ואחד אביו קיים, זה שאביו קיים קורא לו אביו ומיד עונה אותו, וזה שמת אביו הולך על קברו וצועק אבי אבי עד שתש כחו ולא משיבו, כך ישראל אביהם קיים ומיד הוא עונה אותם שנאמר וישמע אלקים את נאקתם. עפ"ז מורה פסוק זה על יחידות כלל ישראל בני קל חי, ולא כן אומות העולם שאין להם אב קיים.

וזכרתי את בריתי יעקב, ואף את בריתי יצחק, ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר. (ויקרא כ"ו מ"ב)

שהוא על העתיד שהוא על הבחירה בכלל ישראל אפילו בעת שנענשים בגלות. ואפשר שמרומז שמכירים שאנו מלאי עון אך אפילו בעידן ריתחא שאנו סובלים צער הגלות מעולם לא נשכח זכרונינו לפניו ית', ועל כן אומרים כאן פסוק שהוא מילי דנחמתא שנאמרו באמצע התוכחה. וזה מה שאומרים בתפלה אהבת עולם אהבתנו ה' אלקינו וכו' בעבור אבותינו שבטחו בך. ולהוסיף מה שהפסוק מתחיל מיעקב ממטה למעלה ומסיים והארץ אזכר, י"ל שבבשורת הארץ לאברהם יש טענה מישמעאל שיהי' לו אחיזה בו ג"כ, וכן ליצחק שיש טענה לעשו שגם לו יהי' חלק. אך השי"ת נתן לעשו את הר שער לרשת אותו, וירושת הארץ שייך אך ורק ליעקב ובניו. וא"כ לזכור הארץ מתחילים מיעקב להסתיר טענות ישמעאל ועשו. ובזה מתגלה יחידות כלל ישראל ואהבת ה' אותנו.

זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה'. (תהלים קי"א ד')

פירש רש"י שהשי"ת קבע כמה מצוות שבתות ומועדים שהם זכר ליציאת מצרים משום שחנון ורחום הוא ית' וחפץ להצדיקם. גם זה מעורר בחירת השי"ת בכלל ישראל. ובכלל ראוי להבין פסוק זה בתוך התפלה, שלכאורה קאי על הזכר שעשה השי"ת מניסיו ונפלאותיו, והא פסוקי זכרונות נאמרים כדי להביא הזכרון על כלל ישראל לפני השי"ת. ואפשר שמרומז שהשי"ת עוד יעשה נסים ונפלאות כמו שעשה במצרים, והזכר שעשה היינו נסים מעין אותם שהיו. וזה מורה על האהבה שהשי"ת אתנו תמיד, וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם שהם ישראל עם קרובו.

לא בזכות אבות. וכל זה לעיני הגוים שאין אהבה כזו להם כלל. שהרי הברית ראשונים קודם הברית של מתן תורה, ואז היו בני ישראל ערום וערי' מן המצוות, וברגע אחרונה נתן להם השי"ת מצות מילה ופסח, ואומר לך בדמיון חי (יחזקאל ט"ז ו'). אבל האהבה שמזכירים הוא מה שקדם לברית בסיני, והיינו האהבה עצמית כמבואר למעלה.

שופרות

אתה נגלית בענן כבודך על עם קדשך לדבר עמם. הג' ענינים המוזכרים בפסוקי שופרות הם מתן תורה, ההכרזה על מלכותו ית' על כל העולם כולו, ועל הגאולה העתידה. ויותר כתוב כאן מהעבר שקיבלו ישראל את התורה, שאין התורה רק ספר יפה לקרות בו, אלא שמתן תורה הי' חתונה בה באו בני ישראל בקשר חיתון עם הבורא ית"ש. ובהזכרת מאורע נורא זה, מעוררים אותן מדרגות שהיו בעת נתינת התורה. ובה שהשי"ת צוה לנו לתקוע בשופר נתן הוא ית' לנו מתנה יקרה שיכולים לחזור לאותן השפעות לקיים מתן תורה בעת קיום מצותיו. וכמו שמתן תורה הי' במיוחד לכלל ישראל, כן הוא מלכותו לעולם ועד קשר של קיימא בינינו להשי"ת אפילו בגלות בין הגוים אפילו שהוא בהסתרה. ולעתיד כשישלח השי"ת משיח צדקנו ויגאלנו בקרוב יתגלה לעיני העולם כבוד מלכותו שהוא באופן גדול מאד על ישראל מלכותו ואלו מהגוים שיוזכו לחיות יראו כל זה וכבוד גדול יהי'.

וגילו לנו רז"ל כי כתקוע שופר קם השי"ת מכסא דין ויושב על רחמים, וראוי להבין זה, כי הוא מסגולת השופר ותכלית מצותו. ובהקדמה אפשר לבאר ע"ד משל לאב ואם ששומעים קול התינוק שנולד להם, ומתמלאים ברחמי האב. ואם התינוק בוכה אזי מתאמצים להבחין איזה צורך או צער גורם לבכוי ומשתדלים מיד לתת לו מה שצריך. אך כשיגדל הילד ומתחיל לדבר, אז מאזינים להדיבור שלו שיאמר להם מה שרוצה, בין שהוא רעב ותאב לאכול, בין שרוצה איזה חפץ להשתמש בו או לשחק בו, וכדומה. אבל הדיבור אינו מעורר הרגשים חזקים כמו הבכוי שהוא קול פשוט בלי דיבור. כן הוא קול השופר, שהוא קול בכיות בלי אפילו מלה אחת, ומעורר רחמי אבינו מלכנו, ועומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים. וא"כ שופר הוא מעורר זה, וכל פסוקי שופרות מבוארים ע"ד זה.

וראיתי משל נאה על ילד שהתנהג באופן שהכעיס את אביו והאב נתמלא בכעס ורדף אחריו להענישו. אך הילד רץ לחדרו, ותחב בטעות אצבעו בין הדלת והמשקוף, וגרם

המקבל ראוי לכך. אך בברית הרי הארץ כבר נתונה אפילו אם אינם זכאים, וזה מה שיש ברית או שבועה שהבטחה אינה תלוי' בזכות. וכל זה אחרי שיש ברית, צריך לבא לידי קיום. אבל למה לו להשי"ת ליכנס לברית בכלל, ואם לא יזכו לא יקבלו. אך גם כאן נתגלה האהבה שיש להקב"ה לכלל ישראל, ויש לו לכרות ברית כדי שיקבלו מתנתו אפילו אם אינם עושים רצונו של מקום. עפ"ז יש לפרש הפסוק וזכרתי את בריתי אותך בימי נעורייך, היינו שרצה השי"ת בברית זו, וזה ברית עולם, וזהו יתרון גדול על כל העמים אשר בסביבותיהם.

הבן יקיר לי אפרים עם ילד שעשועים כי מידי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה'. (ירמיה ל"א י"ט)

היינו היחס אב לבן בין השי"ת לכלל ישראל. אבל יהודה ועוד לקרא. כלל ישראל נקראו בניו למקום כאמור בפסוק (שמות ד' כ"ב) בני בכורי ישראל, ולכאורה פסוק זה נאמר בעת יציאת מצרים אבל לכאורה על שם העתיד וקאי על מתן תורה כדמשמע בגמ' (שבת פ"ט ע"ב), וזה הי' כשאמרו בני ישראל נעשה ונשמע. ואפשר שאהבה זו בנוי' על מה שאהבו את השי"ת בקבלת התורה. נמצא דבאיזה בחינה האהבה מוגבלת שמה שאוהבים בבחי' בכור הוא אהבה שכלית. והגם שיש אהבה הרגשית, אבל אין זה בגילוי כ"כ. אך עם ילד שעשועים הוא ילד קטן כמו תינוק שמשתעשע עמו אביו אפילו אם הוא עוד קטן מדי להיות בעל תבונה, ואהבה זו בוודאי שאינה תלוי' בשום דבר רק היחס אב לבן והוא בגילוי. וזה מורה על אהבה מיוחדת לכלל ישראל. ובה מבואר ובמה בשופר, כי קול השופר הוא קול פשוט והוא בחי' יללה שהוא בכיית התינוק, וזהו ילד שעשועים שבוכה לפני אביו והוא מרחם עליו מתוך אהבה עצמית. ראיתי מובא בשם האוההה"ק שפירש הפסוק דילן בדרך משל שאם פוגעים באדם שיש לו ריח רע, עומדים מרחוק ומאסים בו, אבל אם הוא בנו תינוק שטינף את עצמו, אפילו שמסריח אוחזים בו ומשתעשעים בו ומקנחים אותו. כן הוא באהבת השי"ת לכנסת ישראל שאפילו שמלוכלכים בעבירות, עדיין אוהבים ומוחל כל החטאים כדי שישתעשע בהם, וזה פירוש ילד שעשועים.

וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלקים אני ה'. (ויקרא כ"ו מ"ה)

שמבואר האהבה שיש להשי"ת לכלל ישראל שאינו תלוי בשום דבר, לא בזכויות, לא במצות ומעשים טובים, ואף

ויהי קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלקים יעננו בקול. (שמות י"ט י"ט)

מקרא זו אומר דרשוני. מה צריך משה לדבר, ומה יענה לו השי"ת, ואיך זה שייך לתחלת הפסוק ויהי קול השופר. עוד מה הולך וחזק לשון הווה. גם לדייק ידבר יעננו בלשון עתיד, ולכאורה אין זה סיפור דברים שהיו בעת מתן תורה. אך י"ל שנקבע כאן היחס שבין השי"ת וכלל ישראל, שאם אי אפשר להתקרב להשי"ת מרוב עוצם הקדושה, יהיו תמיד מנהיגי ישראל שהם ישתמשו כסרסור וימסרו דבר ה', וגם השי"ת יתן בו הודו וכחו שקול ה' יישמע על ידו. ועפ"ז נוכל לפרש ויהי קול השופר הולך וחזק מאד, היינו בכמות ובאיכות, שנמשך כה הקול שופר של מתן תורה בכל הדורות עד היום, ולכך כתיב בלשון עתיד שזהו כוונת הפסוק. ואנחנו יכולים להשיג זה בעת תקיעת השופר שלנו. וזה חסד גדול ונורא ומתנה יקרה עד מאד. מובא בספה"ק אגרא דצבי (מהגה"צ מווייטצען זיע"א) שמשה השיג בחינת דיבור וזה מדרגה גדולה אך ענהו השי"ת שאף מדת קול חביב אצלו. בזה מבואר ביתר שאת מה שקבעו לנו רז"ל פסוק זה לומר בר"ה, שהרי ר"ה הוא יום בריאת האדם דכתיב בו לרוח ממללא ומשה זכה לשלמות זו, אך רצון השי"ת ה' שגם אדם פשוט יוכל להתקרב לו ית' ועל זה יעננו בקול.

וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק. (שמות כ' ט"ו)

גם מרמז על חסדים גדולים, שהרי התשובה אפילו מה שהחיוב על זה שווה לכל נפש, אבל הדברים שבין אדם למקום הם לכל אדם בעצמו כפי זכויותיו ועוונותיו, ולא שווה אחד לשני בכלל, כשם שאין פרצופיהן דומות. וכן הוא קבלת התורה אף שהיו ישראל באחדות גמור, אבל כשאמרו נעשה ונשמע ענו כן ביחד כאיש אחד, אבל קבלתם ה' בה שינויים בין אחד לשני כפי מהותם וזכויותם. אך הפעולה של מתן תורה הצליחה להביא כל אחד למדרגה גבוהה מאד והיו כולם שווין בה, אך ההליכה עד שם לא ה' בשווה, כי אחד ה' צריך להרבה תשובה והשני פחות מזה. ועל כן מרמז הפסוק על התוצאה לכל איש ואיש אחרי מתן תורה שהיו כולם זוכים לראות את הנשמע ולשמוע את הנראה שהוא מדרגה רוחנית גבוהה מאד. אך עם כל זה, צריך קבלת התורה להיות ע"י שפלות, וע"כ ראו כל אחד ואחד שהוא עומד מרחוק כי זכו לשפלות אמיתית. ואומרים פסוק זה כי קבלת התורה מחייב תשובה וזהו סגולת תקיעת שופר, שהוא יותר מסימן

בזה כאבים נוראים. והילד התחיל לצעוק אוי אוי מתוך צער. האב הגיע לשם ותיכף ומיד נהפכו הרגשותיו לאהבה וחמלה, וגם הוא בכה על צער בנו. ובמקום עונש, הפך להרגיעו ולפייסו. הבן פרץ בבכי תמרורים וביקש ממנו מחילה בתוך הבטחות שלא ישוב לכסלה עוד. ברגע קט נתהפך האב הכועס לאב הרחמן, וכל זה על ידי צעקה מעומק הלב. כן הוא קול השופר המהפך דין לרחמים, ויסוד לזה הוא בחי' כרחם אב על בנים. וא"כ מצות תקיעת שופר הוא חסד גדול ומתנה יקרה, שהשי"ת מזמין לנו לקרות לפניו בקול פשוט ובכ"י זו מוכנת לפעול פעולות נוראות מידי שנה בשנה שהוא ית' מתמלא כביכול במדת הרחמים.

ומבואר בזה מה שהשטן עומד לקטרג, שזה מתנגד לגמרי למטרתו להחטיא בני אדם, ואם הצליח בזה שייענשו בדינם, אבל מה לו להשטן אחר החטא. אך המצוה של תקיעת שופר ניתנה באופן לעררב אותו, ובלי קטרוג יושב מלך מלכי המלכים על כסא רחמים וזוכר אהבתו אותנו שהוא בלי גבול ובלי מפריע. ומהלך זה מבואר בפסוקים.

ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר חזק מאד ויחרד כל העם אשר במחנה. (שמות י"ט י"ז)

זה קאי על קודם מתן תורה, וההכנה לו שיבואו ישראל לידי חרדה כי ראו התגלות השי"ת בחוש הראי' והשמיעה. ונראה שהתפעלו יותר מקול השופר מהקולות וברקים, שהרי לא מוזכר החרדה עד שהוזכר קול השופר. ונראה לומר ע"פ הפסוק בנביא (הושע ו' ב') יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו, וע"ד רמז שניתן לנו יום השלישי להיות לנו סם חיים, ואפשר להשיג מדרגת מתן תורה בכל יום, וכמו שמברכים ברוך אתה ה' נתן התורה לשון הווה. וסגולת השופר הוא להתפעל עלינו לידבק בהשי"ת ותורתו. ובעת תקיעת שופר שמעוררים בחי' קבלת התורה מתעוררת ג"כ האהבה בין השי"ת לישראל. ועל כן חרדו ורעדו כל העולם בשעת מתן תורה שידעו כל העולם אשר התוה"ק שייכת רק לכלל ישראל. וזה מה שאמרו נעשה ונשמע ולא שאלו כמו האומות מה כתיב בה שקיבלו התורה כמתנה וזכו לדבקות בה'. ואצל הגוים ה' המתנה העיקר, ולא היחס להנותן התורה, ועל כן בדקו קודם מה כתיב בה, ולא רצו לקבל אותן מצות. אבל כלל ישראל כן רצו בהקשר של התורה עם הקב"ה, וקיבלו בלי שאלות רק בנעשה ונשמע.

ית' רוצה בו, ובזה הוי"ה בקול שופר שקם מכסא דין לכסא רחמים. ולהעיר שבפסוקים של מתן תורה, מוזכר רק קול שופר ולא איזה קול. וכאן מקדימים לומר תרועה ואח"כ קול שופר הלא דבר הוא. אך עד הנה הזכרנו קול שופר של השי"ת, ועכשיו מדברים על קול השופר שלנו, והחידוש שמעשה בשר ודם פועלת למעלה להפך המידה שבה מודד השי"ת כביכול ומהפך מדת הדין לרחמים. וד"ז שייך אך ורק לבני ישראל עם קרובו שמתמלא כביכול ברחמים רבים כשמקיימים מצוותיו בלב נשבר המרומז בקול תרועה. ולחזק זה, הפסוק בתהלים לפני זה יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב אשר אהב סלה, פי' ע"ז השפת אמת שיצחק אהב את עשו כי ציד בפיו, שהוא אהבה התלוי' בדבר בטל דבר בטלה אהבה ורבקה אוהבת את יעקב בלי טעם. והיינו שעשו בא בדיבור שבו יכול לשנות ולהסתיר הפנימיות, וא"כ מהותו של עשו רק בחיצוניות. אבל יעקב כוחו בקול ולעולם לא ישתנה, וכשלבש יעקב בגדי עשו, אפ"ה הכיר בו אביו בקולו שאי אפשר לשנות. והיינו קול השופר שמתוכו נפח, ויוצא מהפנימיות שלו, וזהו רצונו. וזה כוונת הפסוק בתרועה שבירת הלב שהוא הקול שופר.

בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'. (תהלים צ"ה ו')

ראוי להעתיק מש"כ הגה"ק מוה"ר שלמה קלוגר זי"ע בספרו קהלת יעקב. דבאמת בטוחים אנו בהקב"ה שבוודאי יזכה אותנו בדין אף בלי השופר, כי הקב"ה לעולם לא הביט און ביעקב, וא"כ בשבילנו אין מהצורך לתקוע בשופר, אך כיון שיש מקטרגים בשמים, המערערין על גודל החסד שהקב"ה רוצה להתחסד עמנו, לכן כדי להקל לפניו ית' כביכול במשפטו שלא יוקשה לפניו ית' להטיב לנו נגד קטרוגם, צוה עלינו לתקוע בשופר למענו ית'. וזהו הכוונה בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה', היינו דעיקר סיבת תקיעת שופר הוא – לפניו ית', להקל עליו כביכול ולא לנו, עכד"ק. וזה כדברינו שהשי"ת אוהב אותנו באהבה עזה שאין בו מניעות, והוא קשר של קיימא, והדין דין אמת, ורק לסלק המקטרגים המציא השי"ת לנו מצוה שפועלת סילוק זה.

הקשה החתם סופר למה כתוב וקול שופר, היל"ל שופר כמו שאמר חצוצרות. ופירש ששופר בעצמו מעורר זכות עקידת יצחק שמזכיר אילו של יצחק, שלא מצינו שום תקיעות בעקידת יצחק. וקול שופר מרמז על מתן תורה וכ"ז מבואר. וא"כ מה שצריכים השופר ולהזכיר העקידה הוא בגבולין, אבל בביהמ"ק ששם מקומו של עקידת יצחק,

שתוקעים בשופר בדומה לקול השופר ששמעו בסיני, אלא שהשופר בעצם מביא לידי תשובה. וזה מתנה טובה שביום הדין השי"ת מראה לנו הדרך איך לצאת זכאי בדין. ובזה יש לפרש מה שאומרים בברכת השיבה שופטינו בעשי"ת המלך המשפט. דהרי בדין לפני שופט בשר ודם מביאים מי שחשוד בעבירה ויש לו פרקליט המחפש לזכותו ולעומתו המקטרג הרוצה לחייבו, והשופט רק שומע הצדדים לכאן ולכאן ומחליט הצדק עם מי. ואין השופט מתערב בדבר להמציא להחשוד איך לצאת זכאי בדין. אך השי"ת אינו כן כי חפץ הוא בהצדקו, ומודיע לנו איך לצאת זכאי בדין שנקיים מצות תקיעת שופר והוא ית' יקום מכסא דין לכסא רחמים. ומבואר זה בנוסח הברכה ומלוך עלינו אתה ה' לבדך ברחמים וצדקנו במשפט בא"י המלך המשפט, שרק הבורא ב"ה שהוא אבינו מלכנו יעשה זה עוד לפני השיבה בדין ויהפך בזכות ישראל. באופן אחר נראה לומר שפסוק זה כתוב אחרי העשרת הדברות ונראה שבא להגיד שהמראה הנורא של מתן תורה לא נפסק בסיום עשרת הדברים ונמשך איזה זמן, ויש לעיין בזה לאיזה תכלית נמשך. אולי י"ל שמתן תורה כלול בו ב' ענינים, חיצוניות התורה, דהיינו המצות והמשפטים אשר צוה לנו, אך עוד נכלל בו סודות וצירופי אותיות שבו ברא השי"ת העולם, וכמו שדרשו רז"ל יודע ה' בצלאל לצרף אותיות שבהם נברא העולם. ואף שאין כל אחד ואחד מכיר ומבין סודות אלו, אבל נחוץ מאד שנדע ונבין כי סודות אלו גם הם היו במתן תורה. ומי בעל דברים יגש אליהם, ועל כן שפע של פנימיות התורה נתגלה אז, וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק. אך כל זה נוגע רק לכלל ישראל. שהגוים רצו לקבל התורה רק אם היו מסכימים לחיצוניות התורה, ומיאנו בה כיון שדרך התורה והמצוה מתנגד לדרכם. אבל בני ישראל לא שאלו כלל וקיבלו גם בכח אם לא בפועל גם פנימיות התורה.

עלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר. (תהלים מ"ז ו')

הנה השי"ת הנחיל לנו מתנה טובה ויקרה מצות תקיעת שופר שכולל בתוכה סגולות הרבה, שלא רק מקיימים גזרת ה' לתקוע, אבל זוכים לדברים הרבה. והנה הודיע לנו רז"ל שהשי"ת צוה לנו על מלכיות זכרונות ושופרות כדי שתעלה זכרונינו לפניו לטובה ושהוא ית' רוצה בזה, ורצונו זה הוא חלק מהמצוה, שרוצה לדון את בניו לזכות והמציא לנו האופן לזה. ואפשר שזה פירוש הפסוק עלה אלקים היינו מלשון הצאן והבקר עלות עלי היינו שקיומם וחיותם תלוי בו ואם ימתין ולא יתן להם מה שצריכים אזי ומתו כל הצאן. ואם רצונו ית' הוא שנצא זכאי בדין, אזי עלה אלקים שקיום מדת הדין של ר"ה תלוי בתרועה והוא

סובלים מצער אורך הגלות. ולעתיד לבוא, בעזוהשי"ת נזכה לראות מהרה בתפארת עזך, וכל בני בשר יקראו בשמך להפנות אליך כל רשעי ארץ יכירו וידעו כל ישרי תבל וכו', ועל חידוש זה ניבאו הנביאים איך זה יקרה ע"י שופרו של השי"ת. ויש להעמיק קצת בזה למה מזכירים כאן השופר של העתיד. אך נוסף על זה שהשופר של הגאולה העתידה נעשה ממצוות שאנו מקיימים היום, ובפרט תקיעת שופר, יש בו ענין של ערבוב השטן. שבגאולה העתידה יישחט השטן כמבואר בגמ' (סוכה נ"ב ע"א) ועל כן בא השטן לקטרג ולעכב ענין השופר בכל כוחו. וכשאנחנו מכניסים זה לתוך תפילותינו, מפחד השטן עד למאד, ונעשה מבלבל ומעוררב, ואינו יכול להשטין. ובדרך זה נפרש הפסוק שלפנינו, שהתקיעה הראשונה שעתידי הקב"ה לתקוע יקבץ נדחי ישראל והיינו כל ישרי תבל, וגם שוכני ארץ הם המתים אשר יקומו לתחייה, והם מושפעים בחוש הראי' וגם השמיעה כמו במתן תורה, ויגיעו עד למדרגת מעמד הר סיני שפעלו כל החושים בלי הגבולות ביניהם. ובספרים מובא שענין תחיית המתים שייך היום באלו שהם בבחינת מתים מפני העצבות או הדבוקים בהנאות גופניות שגם הם יכולים להשיג תחייה ע"י תקיעת שופר. נראה שפסוק זה מיוחד לכלל ישראל, ועל כן מיד כתקוע שופר מתעוררים לבוא להתדבק במלך מלכי המלכים.

והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלים. (ישעיה כ"ז י"ג)

הפסוק לפני זה דיבר מההתעוררות ע"י השופר, ופסוק זה ממשיך לדבר בקיבוץ הגליות. והאובדים והנדחים הם אלו מישראל שנטמעו בין האומות והם יצאו מתוך הגוים ויבואו להשתחוות בהר הקדש בירושלים. והגוים יראו כל זה ויתפעלו איך אלו שנשתעבדו להם יוצאים לחרות עולם לידבק בהשי"ת. וזה מורה על בחירת ישראל מתוך האומות, וזה חמלה גדולה ויתירה שבא אליהם העונש להשתעבד בגלות תחת מלכות האומות, ועכשיו נגאליים.

וה' עליהם יראה ויצא כבוק חצו ואדני אלקים (שם) הוי"ה בקרי וניקוד אלקים) בשופר יתקע והלך בסערות תימן, ה' צבאות יגן עליהם. (זכריה ט' י"ד-ט"ו)

נביאות זו נאמרה לזכריה הנביא ומדבר בגאולה העתידה. ועיקר כוונת הפסוק להראות גדולת הנסים שייעשו שיהיו בדמיון ליציאת מצרים ב' הפכים מדת הדין לענוש הגוים ומדת החסד והרחמים להושיע את ישראל בחי' נגוף ורפוא.

כבר מוזכר ועומד. אבל זכות מתן תורה עוד צריכים להזכיר. וזה הריעו לפני המלך ה', כלומר בביהמ"ק צריכים רק לקול שופר מפני שהוא לפני המלך ה'.

תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו, כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב. (תהלים פ"א ד-ה')

נתחיל בהטעם כי חק לישראל, ונדייק שבפרה אדומה דרשו רז"ל (מדרש מובא ברש"י) שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה. לכאורה למה להם לשאול קושיות, הרי מטרת השטן הוא למנוע האדם שלא יעשה מצוה או לפתות לו לעבור עבירה, ולא יזיה תכלית נכנס בוויכוח ושואל כאן מה טעם יש בה. והנראה לומר שאם מקיימים מצוות שיש בהם טעם, מגיע לזה שכר הראוי, והכל צריך להיות ישר על פי שכל האדם. אבל אם מקיימים מצוות שאין בהם טעם, אזי מגיע להם מדה כנגד מדה, והשכר אינו משועבד להיות על פי שכל האדם. ולזה רצה השטן למצוא דבר שכלי בקיום מצוות פרה אדומה, וא"כ כשהם עומדים בדין יצאו זיזיבים מפני הקטרוג. אבל התשובה לשאלתם שזה חק בלי טעם, ומקיימים המצוה אך ורק מפני ציווי ה' ואין קשר בכלל אם הוא ע"פ שכל או לא. ומדה כנגד מדה הוא משפט לאלקי יעקב שהוא למעלה מן השכל. ובזה פירשו ג"כ הנוסח באין מליץ יושר מול מגיד פשע תגיד ליעקב דבר חק ומשפט המלך המשפט, שאף אם אין צד להפך בזכות, אפילו הכי השי"ת ישפט לזכות, ולמה, מפני שגם כלל ישראל מקיימים מצוות בלי שכל וטעם, וחק ומשפט הם שווים לגמרי.

כל ישרי תבל ושכני ארץ כנשא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו. (ישעיה י"ח ג')

הג' פסוקים הראשונים כולם בענין קול השופר של הקב"ה בעת מתן תורה, והוא לדוגמא ואות על השופר שלנו. הג' פסוקים שניים מסדר כתובים מדברים על קול שופר שלנו, איך לתקוע ומה שפועלים בזה. והג' פסוקים השלישיים חוזרים על שופרו של השי"ת ומדברים על בחינות שונות של הגאולה העתידה. וזה סיום בכלל על הסדר של מלכיות זכרונות ושופרות, שעד הנה מלכותו ית' ניכרת רק על כלל ישראל. וכל ישראל מקיימים מצוותיו ומברכים אותו ית' בכל יום תמיד ואומרים אלקינו מלך העולם ומכירים את זה. אך אצל אומות העולם, אין מלכות השי"ת ניכר, כי אינם מאמינים, ורובם אינם מקיימים אפילו הז' מצוות בני נח, והם משתחווים להבל ולריק, והרבה מצערים לכלל ישראל באופנים שונים, וכולנו

הוא המניעה משמחה של מצוה. והתיקון לזה לדקדק במצוות, להרבות החשק, ולקיים המצוות ברבוי. וזה משארז"ל למה תוקעים כשהם יושבים ותוקעין כשהם עומדים כדי לערבב את השטן, שאין הכוונה שהוא מעכב הקול לצאת מהשופר, כי זה אפשר לו בעמידה כמו בישיבה, אלא שבזה מראים ומפרסמים כי יש לנו החשק לקיים מצות השי"ת בכל עוז ובכל אופן ששייך, וזה ערבובו. ובוזה מיושב למה אומרים פסוק זה, שערבוב השטן בתקיעות דר"ה הוא רק דוגמא מה שמסטיין ומקטרג כל השנה ובכל המצוות. גם מה שמרומז מלכיות זכרונות ושופרות שלא כסדרן היינו שמראים בזה שתקיעתינו מיוסדים על הזכרונות ומלכיות, ולא רק קיום תקיעת שופר כעול כבד שרוצים להיות פטור מחיובו. ועל כן בא פסוק זה בסיום הסדר של מלכיות זכרונות ושופרות שאנו שמחים במה שהשריש השי"ת בנו הכח להתגבר על היצר הרע מתוך אהבתו אותנו וגם אנו משתדלים כפי יכולתינו לקיים מצוותיו באהבה.

כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה ואין דומה לך, ברוך אתה ה' שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים.

אחרי שהזכרנו עבודת הקרבנות והתפללנו על הגאולה העתידה, חותמים התפילה שהשי"ת שומע השופר של היום בתוך הגלות ושעבוד מלכיות וגם הוא ית' מאזין תרועה של הגאולה, שאנו מכינים את זה במצוות ומעשים טובים שלנו. ואין לזה דמיון בבשר ודם לעשות כן ולא בדדמי, וק"ו לא ביום הדין. אך השי"ת שומע קול תרועת עמו ישראל לפי שמדתו הוא מדת הרחמים על ישראל. ולהוסיף שמאזין הוא לשון אשר הקול הולך מפה לאוזן כאלו הוא סוד, והכוונה בזה שמה שהשי"ת משמיע לנו הוא מיוחד לנו ולא לאומות העולם, וזה רחמים גמורים, וזה נפעל לנו ע"י השופר, וזה חתימת הברכה שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים.

כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה ואין דומה לך

דיוק פשוט לשון שומע אצל קול שופר ולשון מאזין אצל תרועה. נראה לומר בקיצור שהתקיעה הוא קול פשוט, ובאמת כל אדם יכול לתקוע, גם אפשר לגוי לתקוע בשופר. אבל תרועה הוא קול יבבא הניתן אך ורק לכלל ישראל, והוא יותר קשה מקול תקיעה, ולכן צריך הבעל תוקע להיות מלומד ורגיל והעיקר בקיאותו בתרועה. והרבה נדרש ע"ז. (וז"ל ספר עיני העדה מרבינו אליהו האתמרי קבלתי שאומות העולם אינן יודעים לעשות תרועה במרוצה כישראל ואינן יכולים, ואומרים ומודים בפייהם שישראל דוקא בקיאים בתרועה. והעיד לי החכם השלם

ולזה מוזכר שם אלקים שהוא דין בכתוב שם הוי"ה שהוא רחמים. ופעולה זו תהי' ע"י שופרו של השי"ת. ובוזה יהי' הגילוי הגמור של בחירת עם ישראל והדין על אומות העולם. ואפשר שהדגש על ההפכים שבעולם הרוחני הדין והרחמים אינם חלוקים, כי השי"ת ברא את העולם כדי להטיב לברואיו, ומה שנראה שהוא דין הוא חסד גמור בשורש הדבר. וכן כאן בגאולת ישראל בחי' בנינים בנינים למקום תכלית מעשה שמים וארץ הרי זה חסד עליון.

וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצצרות על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלקיכם אני ה' אלקיכם. (במדבר י' י')

במס' סוכה (נ"ה ע"א) דרשו ובראשי חדשיכם על ראש השנה. גם בספרי (מובא ברש"י) דרשו רז"ל פסוק זה שמרומז בו מלכיות זכרונות ושופרות, ותקעתם היינו שופרות, לזכרון הרי זכרונות, אני ה' אלקיכם הרי מלכיות. ויש לדייק כמה דקדוקים. אם הפסוק מיירי בשבתות ומועדים, הרי שופר זה אינו שופר של ראש השנה, ולאיהו כוונה דרשו רז"ל ראשי חדשיכם על ר"ה, ולמה תיקנו לומר פסוק זה במוסף של ר"ה. עוד לדייק שמרומזים מלכיות זכרונות ושופרות בהיפוך הסדר, הלא דבר היא. קושיא זו מובא בבאר בשדה ובכלי יקר. גם להעיר מש"כ בתרגום יונתן ותקעון בחצוצרתא על עלוותכון ועל נכסת קודשיכון ויהון לכון לדוכרנא טבא קדם אלקכון ברם סטנא מתערבב לקל יבבותכון, שהשטן בא להתערבב בקול השופר של ישראל, מה הכוונה בזה. אך אולי מובן ע"פ מש"כ החתם סופר עה"פ למעלה וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצצרות ונזכרתם לפני ה' אלקיכם ונשתעם מאויביכם, שפ"י דהצר הצורר הוא השטן ומלחמה זה לא בא מבחוץ אלא אתם בעצמיכם מביאים מלחמה זו, וע"כ יש קטרוג גדול על התפלה להוושע מצרה זו, והקב"ה מושיע בזכות אבות. ועל כן והרעותם בחצצרות, היינו קול תרועה גנוחי גנח ילולי יליל, והחידוש הוא שכלי חצוצרות הוא עשוי לשמחה, אבל כיון שנכנסים ברצון לצרה זו, הוי הקול בבחינת בכי'. אך ביום שמחתכם ותקעתם שהוא קול של שמחה. ועפ"ד נאמר דהיינו שכל הזמנים הם בחי' שמחה ובבחי' זו יש לקיים כל המצוות, ודבר זה הוא גירא בעינא דשטנא. ונצחון של השטן אם אינו מצליח למנוע קיום המצוה מכון על זה שמשבר רוח האדם ומביאו לידי עצבון והתרשלות, וקיום המצוה יהי' בלי חשק והתלהבות. וזה מה שכתב התרגום יונתן ברם סטנא מתערבב לקל יבבותכון, שבעת צרכים לתקוע שהוא קול של שמחה מריעין קול יבבא, וזה פעולתו. וא"כ הערבוב של השטן

תפילות יום הכיפורים

ולא יענש שום אדם בסיבתי

נוסח זה אומרים בקריאת שמע על המטה, גם הוא בסוף תפלה זכה לערב יום הכיפורים. ודבר זה ראוי לביאור, שהרי עונש האדם מגיע על עבירות שבין אדם למקום, או החלק בין אדם למקום של העבירות ששייכים לבין אדם לחבירו. ובוודאי שלא מדובר כאן על ענין הנקמה שהיא עבירה בעצמה. ואם עשה תשובה על העבירות שבין אדם לחבירו, אפילו שלא ביקש עליו מחילה עדיין, למה יגיע לו עונש.

ראיתי בשם הרה"ק השר שלום מבעלזא זיע"א בענין נחש הנחשת שהשי"ת צוה למשה עשה לך שרף, והוא עשה נחש. והמגפה היתה נחשים השרפים שהם שנים. וביאר שכלל ישראל חטאו אז שדיברו בה' ובמשה, ועל הדיבור על משה מגיע העונש בתור מדה כנגד מדה השרף. ועל הדיבור בה' מגיע הנחש. והשי"ת כבר מחל לישראל, ולא יגיע להם עונש על זה. אבל החטא לגבי משה עדיין מחייב עונש, ועל כן צוה לעשות שרף. ומשה מפאת ענוותנותו לא חשב הדיבור נגדו. ועל כן עשה נחש. עיין שם באריכות דיבורו.

עפ"ד נראה שעל עבירות שבין אדם לחבירו שלא עשה תשובה הגונה בבקשת מחילה מחבירו, לא נמחל על החלק שהוא בין אדם למקום ג"כ, ומחילת השי"ת תלויה לגמרי על המחילה של חבירו. ועל כן ראוי למחול על עלבוננו כדי שגם השי"ת ימחול, דאל"כ אפשר שייענש בסיבתו. ועל כן עשה משה נחש אף שצווי השי"ת היה על שרף, שהורה משה רבינו שמה שתבע השי"ת עלבוננו של משה שהוא ית' כבר מחל על שלו, שבלי המחילה שלו לא נמחל על חלק שבין אדם למקום ג"כ.

על דעת המקום ועל דעת הקהל

הנה כל מטרתנו צריכה להיות לחיות על דעת המקום, ששואל האדם את עצמו בכל רגע ובכל עת מה רוצה השי"ת ממני ולא להתחשב עם מה שאנשי מקומו רוצים או חושבים עליו. ורבותינו צווחו הרבה על מה שהאדם עושה הכל בשביל שיראה חבירו או כדי להידמות לאחרים אפילו לציבור, שזה מונע אותו מלחשוב על רצון השי"ת. ובבוא יום הגדול והנורא של יום הכיפורים מתחילים עם פסק בית דין שאנו מתפללים על דעת המקום, ובנוסף לזה שהוא טפל, על דעת הקהל, שזה רק מקובל אצלנו אם הוא באחד

כמוהר"ר אברהם אפימאדו נר"ו שסיפר לו משומד אחד שהיה תוקע כשהיה יהודי מקהל קדוש פלוני, וכיון שנשתמד לא יכול עוד לעשות התרועה כמו שהיה מריע בהיותו יהודי, וחקר אחר תוקעי קרנות שבאומות העולם על הדבר, ואמרו לו שענין התרועה היא מתנה שנתן הקב"ה לישראל, עכ"ל. אך עוד יש לדייק שלא מוצאים לשון תרועה בשופר אצל השי"ת, רק תקיעה, תקע בשופר גדול לחרותינו. ואפשר שהתרועה מורה על שברון לב שחביב אצל השי"ת, אבל הוא בעצמו כביכול לא שייך בחי' שברון לב. וע"כ הקול שופר של השי"ת הוא בתקיעה. וזה מרומז בקרא כמה פעמים, יום תרועה יהיה לכם, היינו לכם ולא לעכו"ם, (עיין חכמת שלמה או"ח תקצ"ב) שהתשובה לא שייכת להם כלל, גם לכם ולא להשי"ת שקולו הוא רק תקיעה. ובאמת בפסוק מוזכר מצות שופר בראש השנה בלשון תרועה ולא בלשון תקיעה.

וענין זה בא בפיוטים פעמים הרבה. בשחרית ביום א' אומרים תעיר ותריע להכרית כל מריע ומוקדש בידועי להריע, היינו שהשי"ת צוה עיקר תקיעת שופר קול התרועה ששייכת רק לכלל ישראל ומרמז על התשובה, ובזה הוא ית' קם מכסא דין ועובר לכסא רחמים, ומאזין תרועה היינו שהעיקר מה שמאזין דקאי על הכוונה דהיינו התשובה ושברון לב. וא"כ ותריע היינו שכלל ישראל מריעים, ונעשה ונגמר ע"י השי"ת המאזין להכוונה.

היום הרת עולם היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים, אם כבנים אם כעבדים, אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים.

היינו שאם אנו בבחינת בנים למקום אין עלינו משפט כלל, כי רחמי האב שמסלק המשפט לגמרי. והאב שרואה שהבן חוטא לא, לא ישפוט לו אלא ייסר לו לחנכו. וכן שהוא יום הדין, שהאב יחנך ולא ישפוט. וכדי לזכות לזה צריך לנהוג כמו בנים, והיינו שעיקר אצלנו החלק של הנשמה המשתוקק להיות במחיצת האב, ואז אינו יושב בדין כלל ואין מידת הדין עליו כלל. אבל אם כעבדים שאין כאן אהבה לקלקל את השורה, אז מתפללים למתנת חנים ותוציא כאור משפטינו, שאז הדין מתוחה אבל יש להתחנן ולבקש על נפשנו. גם להעיר שאם כולנו בנים למקום, הרי אנו אחים, וטבע האחים לאהוב זה את זה ויש ביניהם קשרי אהבה ואחדות. וכולנו בני אב אחד והאחדות והאחוה מעורר אהבת האב, ולא יעמוד אתנו במשפט. וזה זכות גדול לנו ביום הדין. אבל כשאין לנו האחדות, היינו בחינת עבדים ששונאים זה את זה, אז צריכים לבקש מתנת חנים. ובזה מבואר למה מזכירים המשפט אצל ואם כעבדים, שהבנים אינם נזקקים למידת הדין.

הוא יכול לחשב מה הי' הבעל עבירה עושה באותו זמן. עפ"ז י"ל שעכשיו שבאים להתפלל ביום הכיפורים וגם העבריינים נמצאים בתוכינו, הרי יש להשי"ת נחת הרבה מזה, ולפי שיטת ישיבה של מעלה בוודאי מותר, ואנו מסכימים בישיבה של מטה ג"כ.

ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה. סלה נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה ושם נאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך.

להבין מה שאומרים פסוקים אלו בליל יום הכיפורים שכתובים אצל חטא המרגלים, הנה העתק ממה שכתבתי שם. **אמר אלהים חי אני נאם ה' אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם וגו' במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום לשנה יום לשנה תשאו את עונתיכם ארבעים שנה וידעתם את תנאותי.** הדיוקים בפרשה אי אפשר לפורטם כי רבים הם, אך בפסוקים אלו מוזכר העונש שימותו כל דור המדבר ולא יכנסו לארץ גם מיתת המרגלים, וזה ודאי מדת הדין, וא"כ צריך ביאור לשון הפסוק נאם ה' שהוא שם הוי' שהוא שם של חסד ורחמים, והמפרשים האריכו לפרש איך שעונש שנמשך לאורך ארבעים שנה יש בו צד חסד, ועוד ביאורים. ואולי נרמז בפרשה ענין חסד גמור איך שנמשך מעבירה גדולה זו חוט של חסדי השי"ת. להקדים עוד דיוק בפסוק אם חפץ בנו ה' והביא אותנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש, ודייק כאן הספורנו ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש פ' היא מעצמה בלתי עבודת עובדי האדמה, וזה צריך לבאר מה היתה הכוונה לפרט מעלה זו של ארץ ישראל. ואולי י"ל שכבר שמעו בני ישראל נבואת משה רבינו ע"ה על ארץ זבת חלב ודבש, ויהושע וכלב באו כאן להראות להם שזו באמת מתנה טובה שאינם צריכים לעבוד עבודת האדמה כדי לאכול מפרי' ולשבוע מטובה, ושכן הוא מדת השי"ת להתחסד עם בניו לפני משורת הדין, אפילו אם יש ביניהם עוברי רצונו, אפ"ה הארץ יתן פרי' וא"כ אין להתיירא משום דברים חיצונים, שהרי נהי' כולנו תחת יד השי"ת העושה לנו חסד כל היום. והפסוק מורה אשר מציאותה של ארץ ישראל כך היא, שהברכה מצוי' בה ואין הדבר תלוי בזכות, כי טבעה בכך. ואפשר שזה בא ברמז תיבת הזאת, שעבודת יום הכיפורים נקרא ג"כ בזאת יבא אהרן, והיינו יום הכיפורים שעיצומו של יום מכפר בין עשה תשובה או לא (שבועות י"ג ע"א), והיינו שהברכה של סליחה מחילה וכפרה בא מעצמה והיינו חסד השי"ת שנתן זמן כפרה לכל תולדותם אפילו בלי אתערותא דלתתא. ע"פ הקדמה זו,

עם דעת המקום. וזה אומרים באחיזת ספרי תורה מפני חשיבותו, שהוא יסוד גדול בתפילותינו שאנו מתקשרים כביכול עם השי"ת בלי להתחשב עם דעת הקהל, רק עם דעת המקום.

אנו מתירים להתפלל עם העבריינים

אם מותר דבר זה, אין צריכים להיתר. ואם לאו איך מתירים.

אולי י"ל כי תשובה של יהודי אחד אם הוא מעומק הלב נהיה לסיבה שגם יהודי אחר מתעורר לשוב להשי"ת ולהתקרב לקדושה. וזה מבואר באורך בספה"ק מאור עינים פ' יתרו וכן הרר"ב בספה"ק תורת המגיד ממעזריטש (ח"ב ע' קי"ז) שנפילות האדם לתכלית שיתחזק ויקום ועי"ז גורם שאדם אחר שנפל ג"כ יתעורר וישוב. נמצא שתשובת היחיד יש לה המשכה ונתהווה מזה שאחרים ג"כ ישובו.

היוצא מזה שיש תועלת גדול להתפלל עם העבריינים, שמתוך תפלתו ותשובתו ישפיע עליהם שהם ג"כ יקומו ויעלו מירידתם. גם תפלה הוא לשון חיבור כמו שהביא רש"י עה"פ נפתולי נפתלתי (בראשית ל' ה'). וזה נחת רוח גדולה להשי"ת שמשיבים לו בניו שירדו לבירא עמיקתא ונשפעים לחסות בסתר צל כנפי השי"ת.

בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה אנו מתירים להתפלל עם העבריינים.

באחיזת ספרי תורה יש בית דין למטה, אבל איך אנו אומרים בישיבה של מעלה, האם אנו מופקדים להתיר משהו בישיבה של מעלה. וכן לדייק אם מותר להתפלל עם העבריינים וכל מה שאומרים למותר הוא, ואם לאו איך אנו מתירים.

וכבר הבאתי לפרש הפסוק הנסתרות לה' אלקינו ע"פ עובדא מזקננו הגה"ק בעל התניא זיע"א שהיו מביאים לו מהשטיבעלעך דמי מעמדות עם הרשימות מהנותנים. ובבוא לפני המלך העיר הבעל התניא שחסר שם אחד ברשימה. וסיפרו לו שאיש ההוא נכשל בעבירות חמורות והצרכו לגרשו מהשטיבעל. ענה להם הרבי הזקן שלא טוב עשו, אלא שהיו צריכים לקרבו, ואמר להם שאין אנו משיגים גודל הנחת רוח להשי"ת מפחות עבירה אחת. והנה אם הי' בא להשטיבעל לא הי' עובר שום עבירה באותו זמן. וזה פירוש הנסתרות לה' אלקינו, היינו שרק

כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישראל בכל דור ודור

לצרף כאן דברים שפירשו המפרשים, ישראל רמז לחטא העגל שאמרו אלה אלהיך ישראל, ושבטי ישראל רמז לחטא מכירת יוסף שמכרוהו השבטים. והשי"ת מכפר על הכל. וחשיבות ענינים אלו שאצל מעשה עגל כתיב וביום פקדי ופקדתי, היינו שתמיד יש רושם מחטא העגל. גם מכירת יוסף לא נמחל לגמרי ולמשל שעשרה הרוגי מלכות בא בתור עונש ע"ז. ומדוייק לשון סלחן ומחלן ע"פ הגמ' (בבא מציעא ל"ג א') רובץ ולא רבצן, ופירש"י רבצן הרגיל בכך. היינו שהשי"ת רגיל בכך לסלוח ולמחול. ומובא בשם הרה"ק מרוזין זיע"א דהיינו אף לאדם כזה שדרכו בכך וחוטא ושב וחוטא ושב הרבה פעמים, אעפ"כ הקב"ה סלחן ומחלן, והיינו שבמעשיו מעורר מעשה עגל בחטאים שבין אדם למקום, ומכירת יוסף בחטאים שבין אדם לחבירו, ועל כולם אין לנו מלך מוחל וסולח אלא השי"ת.

מה נאמר לפניך יושב מרום ומה נספר לפניך שוכן שחקים הלא כל הנסתרות והנגלות אתה יודע.

האם מספרים משהו לפני השי"ת שהוא יודע כל הנסתרות, ואם יש איזה סיבה לומר זה, מה הכוונה של מה נאמר ומה נספר, הא די לנו לומר הנסתרות לה' אלקינו שאנו מכירים זה. אך י"ל שאכן אין מן הצורך לומר שום דבר על העבירות לפני השי"ת כי כבר יודע הכל, אלא שנצטוונו להתוודות בדיבור, וע"כ שזה עיקר התשובה שמפרטים החטאים. וא"כ זה שאומרים מכריח שיש תשובה ומחילה. וא"כ יתפרש הנוסח שמודים ומשבחים להשי"ת שהכין לנו אופני תשובה כדי שיכפר לנו, וזה חסד גמור.

הלא כל הנסתרות והנגלות אתה יודע

לכאורה אין זה חידוש כלל. גם ההמשך אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי וכו' שהשי"ת יודע כל מה שבסתר, והדברים באים בכפלות, צ"ל כוונה בזה. לכאורה מי שעובר איזה עבירה יש לו קצת כוונה בזה, בין שהוא שוגג בין במזיד. אבל מעניין שהחטאים אינם באים בהיסח הדעת גמור, שהיצר הרע מנצח בזה שהאדם עושה דבר שהוא נגד רצון השי"ת. אבל בקיום המצות הדבר בהיפך, שבמציאות אפשר להתפלל וללמוד התוה"ק וכן שאר מצות מעשיות בלי לכוון כלל, או שמחשבתו תקועה בהנאות ולא בקיום ציווי ה'. וכל זה מעצת היצר. והנה העבירות הנגלות באים בשותפות עם איזה מחשבה פנימית, וא"כ למותר להזכיר הנסתרות, שהוא דבר

י"ל שהעונש המוזכר הוא יום לשנה יום לשנה, יש בו בחינה של חסד, היינו יום הכיפורים שהוא אחת בשנה שהוא יום סליחה אפילו בלי העבודה שלנו, וזה כי גבר עלינו חסדו, וראוי זה לבוא בשם הוי' שהוא כולו חסד. ובזה מובן ג"כ מה שאומרים בליל יום הכיפורים בתחלת התפלה הפסוקים של ונסלח לכל עדת בני ישראל, וכן סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך (שיש לפרשו שגדול החסד למחול גם לזה שלא עשה תשובה) וגו' ויאמר ה' סלחתי כדברייך, שפסוקים אלו באים מפרשת המרגלים, ומורים על החסדים שעושה השי"ת עמנו אפילו לעוברי רצונו. ואולי עד"ז אפשר לבאר שעבודת יום הכיפורים עיקרה היא הקטורת וזה מה שפירש לנו המהר"ל (דרוש לשבת תשובה) מה שתמצא ביום הכיפורים קטורת מיוחדת שנאמר ומלא חפניו קטורת סמים דקה, מפני שאמרו ז"ל (זבחים פ"ח ע"ב) תנא דבי רבי ישמעאל על מה הקטורת מכפר על לשון הרע, נמצא לדבריו שחטא המרגלים שחטאו בלשון הרע הרי כפרתו בקטורת שהוא עיקר העבודה ביום הכיפורים והיינו החסד גמור שטמון בפרשת המרגלים. וזה סיים השי"ת דיבור זה אני הוי' דברתי, היינו לכפול ענין החסד שטמון כאן.

כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו

פירשו המפרשים, ומדוייק בתרגום יונתן בן עוזיאל שתטהרו הוא ציווי שכתב ואתון קדם ה' תודון סורחנותכון ותידכון, וא"כ אינה מודעה על הכפרה. גם רבינו יונה בשערי תשובה (שער שני י"ד) כתב וז"ל ומצות עשה מן התורה להעיר אדם את רוחו לחזור בתשובה ביום הכיפורים שנאמר מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. נמצא שתחלת הפסוק מודיע שהיום הוא יום מחילה וסליחה, ואח"כ בא התנאי שצריכים לעסוק בווידוי ותשובה. ובמדרש תורת כהנים (אחרי פרשה ח') דרשו כי ביום הזה יכפר עליכם בקרבנות, ומנין שאף על פי שאין קרבנות ואין שעיר היום מכפר ת"ל כי ביום הזה יכפר. הרי שכוונת הפסוק הוא שעיצומו של יום מכפר (שבועות י"ג ע"ב) ואין עבודת הקרבנות מעכבת כשאין ביהמ"ק. אבל התשובה ווידוי הוא תנאי. אבל התוה"ק לימדה שצריכים לתנאי קודם למעשה, וא"כ נשאר מעשה הכפרה בתוקפה אפילו בלי תשובה.

לפני זה אמרנו אתה יודע רזי עולם, ולאחר זה אומרים אין דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך, ולמה השיית צריך לחיפוש ולבחון, הא הכל גלוי לפניו. ואולי י"ל שזה ג"כ ויודוי, שכל אחד מחוייב לעשות חשבון הנפש, וכדברי הבעלי מוסר, בכל יום. אך על פי רוב מתרשלים בזה. והנה החיפוש וההבחנה צריכים אנו לעשות, ועכשיו מתוודים ע"ז שלא עשינו, וכביכול השיית משלים מה שחסרנו. וא"כ אין הכוונה שהשיית צריך לחפש ולבחון, אלא שמשלים מה שאנחנו לא קיימנו החיוב שלנו.

על חטא שחטאנו

בתיבת חטא העיקר אותיות חי"ת טי"ת, אבל אות אל"ף אין בו מבטא. גם עושים חשבונות שחטא בגימטריה י"ז, והוא טעם המובא ברמ"א שלא לאכול אגוז בראש השנה וזה בלי אות אל"ף. ואם אין האות נקרא אמאי נכתב.

מובא בספה"ק דגל מחנה אפרים פ' אמור בשם הבעש"ט שאות אל"ף אינו ניכרת במבטא ומוסתר והוא כנגד אלופו של עולם שאין אף רגע שנפסק השגחת השיית, ובוודאי הוא ית' נמצא שם רק בהעלם ובהסתר מאד. וזה מאמרו חטא אלופו של עולם מוסתר בו. יש לציין המובא בשם הגר"א על המשנה באבות (ג' א') ואתה עתיד ליתן דין וחשבון, הא המשפט בבית דין של מעלה הוא דין ומה כוונת חשבון. וביאר שאף בשעת העבירה היה האדם נצרך להשגחת השיית הנותן לו כח, ובכח ההוא עבר העבירה, וגם ע"ז יש חשבון כמה רגעים ביטל מקיום מצות והשקיע בעבירה גם עצם הכח בא בחשבון.

עפ"ד האל"ף שלא נשמע בביטוי הוא אלופו של עולם. ובתשובה שמזכירים חטא באמירה היינו בביטוי, הרי הכוונה על השיית, ונכנס לחשבון. אך כשמחשבים הגימטריא, אין הכוונה אז לשוב בתשובה, ואין המחשבה על אלופו של עולם. וזה רמז לאיסור אכילת אגוזים בר"ה. וא"כ כותבים באל"ף להורות על התשובה.

על חטא שחטאנו לפניך באונס וברצון

הא כל מה שהאדם עושה הוא ברצון, ולמה להתוודות על זה בכלל. לכאורה יותר נחוץ להתוודות על פרטי החטא, כגון זלזול הורים ומורים, וכדומה. אולי זה קאי על מה שאדם טוען שהוא רוצה ללמוד תורה יותר או להתפלל בכוונה או לעסוק בצדקה וחסד וכו' אך אינו יכול. ובמציאות רצונות אלו אינם לפי האמת כי אם רצה באמת ה' עושה כפי יכלתו. וא"כ רצון הזה הוא רק אמתלא למה

ממילא, שכמעט אי אפשר בלעדו. וא"כ הנסתרות לא קאי על העבירות. ואפשר לומר שהכוונה היא על המצוות שהיצר מנצה לשלוט על המחשבה, וקיום המצוה אינו ע"פ כוונה נכונה ורק כמצות אנשים מלומדה, אבל לבו בל עמו, והאדם עסוק במחשבתו על דברים אחרים. וגם על זה חייב להתוודות, שקיים מצות בלי כוונה הראויה.

אבל אנחנו ואבותינו חטאנו

התמיהה ידועה למה מתוודים על חטאות אבותינו, הא זה בזיון גדול אפילו לדבר מזה, ולרבות איך מתוודים על חטאים של אחרים, הא חיוב ויודוי שייך להם ולא לנו. וי"ל שעבודת השיית בתוך הגלות יקרה היא מאד לפני השיית, בין שמירת המצוות לא תעשה עם הנסיונות, בין קיום מצוות עשה שבאים לנו בקושי גדול. והגלות הולכת וגודלת בכל יום, וכל המצוות שעושים היום הם כמטמונים יקרי ערך כלפי נסיונות הדור. ומה שעוברים עבירות במקום מצוות כ"כ יקרות הוא נורא ואיום. אבל מה שחטאו אבותינו אשר חייהם היו בנסיונות קטנות לפי ערך של היום הם פחותים לפי ערך היום. וע"כ מזכירים ואבותינו חטאנו היינו ויודוי שלנו שחטאותינו הם בגודל וחומר רב כלפי האבות.

שמך מעולם עובר על פשע שועתנו תאזין בעמדנו לפניך בתפילה

נראה פשוט שהקרבת מכפר רק על השוגג. ופשעים הם במזיד ובמרד. אבל אפשר לבוא לידי כפרה ע"י תפילה. וזה אומרים שהשיית הטביע בבריאה מהות התשובה שפועלת אפילו אם הזיד ומרד. ואולי לזה שמה אדם הראשון באמירת שיר, ששאל לקין מה נעשה בדינך וענה עשיתי תשובה ונתפשרתי עם קוני, והא הריגת הבל היה מזיד. אך חטא עץ הדעת לא היה במזיד שבא ע"י ערמה, ופירש האוהחה"ק בכמה מקומות שחטא הדעת היה שוגג. ואם התשובה על המזיד הועילה לקין, אזי התשובה על השוגג לא כ"ש. ולשמחה זו פרץ אדה"ר בשיר. ואולי י"ל שזה מה שאמר הפייטן (זמר המבדיל שאומרים במוצאי שבת) נחנו בידך כחומר סלח נא על קל וחומר, היינו שמאז שנברא האדם היה הסליחה לו מכח קו"ח שקיבל השיית תשובתו על השוגג אחר קבלת תשובה של קין על המזיד כדברינו.

אתה חופש כל חדרי בטן ובוהן כליות ולב

ונמצא שהוידוי הוא רק בפה ולא בלב. וזה חטא לפני השי"ת שהרי חבירו אינו מכיר שהוידוי הוא רק מכוונת הלב, והשי"ת היודע מחשבות מכיר השקר בזה.

על חטא שחטאנו לפניך בזדון ובשגגה

והקשה המגן אברהם (או"ח תר"ז) שזה שלא כסדרן, שקודם יש לו להתוודות על הקל ואח"כ על החמור. וראיתי בילקוט הגרשוני לתרץ ע"פ הגמ' (קידושין מ' ע"א ועוד) דאמר רב הונא כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו הותרה לו סלקא דעתך אלא נעשית לו כהיתר, שפעם הראשון והשני עוד מכוון האדם לעבור על מצות השי"ת אבל אז נעשה לו כהיתר שכבר ניתק מהקדושה ואינו מכיר שעובר עבירה. וא"כ פעם השלישית הוא בשגגה, והוא כסדרן, ודפ"ח.

על חטא שחטאנו לפניך בזדון ובשגגה

רבים מקשים אם מתוודים על הפשעים למה להתוודות על השגגות. בפשטות הוידוי על השגגות אינו על עצם העבירות, שבאמת נעשו שלא בכוונה. אבל על מה שלא שם לב להענין, ולא דקדק על עצמו שלא יבא לידי עבירה, שהוא חסרון באמונה, ע"ז צריך להתוודות, ואין כאן ק"ו. ואפשר שיותר כתוב כאן, כי יש מציאות של יוסף על חטאו פשע (איוב ל"ד ל"ז) ושם פירשו רוב מפרשים שפשע כדיבור. ואולי הביאור הוא שמה שהאדם מתנצל ומצדיק עצמו, או שאומר לא פעלתי אוון, או שנותן אמתלא למה עשה מעשה עבירה ואינו מקבל עליו האחריות רק תולה בסיבה אחרת, דבר זה עושה מדעתו ובכוונה להגן על עצמו. ועל זה צריך להתוודות. וא"כ בזדון ובשגגה קאי על אותם עבירות בשוגג אשר הוא מצדיק עצמו במזיד. וע' בתוס' (סוטה כ"ב ע"ב).

על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע

קושיית העולם הלא כל חטאים הם ביצר הרע, ותירצו הרבה כ"א בדרכו. מובא בשם התפארת שלמה שישנם חטאים שבהם לא האדם לבדו חוטא אלא גם היצר הרע חוטא, וזה בשעה שהבעל דבר בא ובמקום להסית את האדם לעבירה שהוא תפקידו האמיתי, הוא מתחיל להסית אותו לדבר מצוה ונעשה היצה"ר לבעל חטא שהרי תפקידו אינו להיות סרסור למצות. והנה על עבירות כאלה שהם עבירות של מצוה אנו מתוודים על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע היינו בשותפות עם היצר הרע. ואולי אפשר להרחיב קצת ואפשר שכוון היצה"ר לזה ע"פ עובדא בדידי שבא אלי איש אחד להתייעץ שנפל ברשת היצה"ר בענין

אינו מקיים מצות כפי יכלתו. וזה עבירה בידו ועליו להתוודות ע"ז.

על חטא שחטאנו לפניך בגלוי ובסתר

פירש הרב דסלר זצ"ל חטאים שעשינו מתוך שחפצנו להתכבד על ידי אחרים. דבר זה צריך ביאור, שאי אפשר לפרש כפשוטו. הרי האדם עובר עבירה ורוצה שהרבים יראו אותו וישבחוהו ויכבדו אותו. זה רחוק מהשכל. אבל כן רואים אלו שעושים מצות וכוונתם להתכבד. והראי' שאין כוונתם לשמים שאין עושים כן בסתר. ואף אם אינם עבירות, אבל המצות שכן מקיימים אינם בלתי לה' לבדו. ועל ענין זה אומרים בכל יום לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי היינו שניהם שווין, שאם יש איזה חילוק ביניהם מורה שהיראת שמים אינה בשלימות. וא"כ הכוונה נוכל לומר דקאי על המצות ולא על העבירות.

על חטא שחטאנו לפניך בגלוי ובסתר

הרי כל אלו נכללים בשאר הוידוי, והגילוי או ההסתר הוא רק אופן החטא. וי"ל שדברים נסתרים אינו ראוי להם הגילוי, וכן להסתיר דברים נגלים ג"כ אינו ראוי. וזה נוגע בין בדברים שבין אדם למקום ודברים שבין אדם לחבירו. והוא ענין בפני עצמו.

על חטא שחטאנו לפניך בהרהור הלב

אי אפשר לפרש שזה קאי על מחשבות לעבור עבירות, שהרי קי"ל מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה וההיפך אינו מחשבה. וא"כ אף שהרהורים עבירה קשין מעבירה, מה מתודה, הא לא עבר על כלום. ורק להאדם הוא נסיון יותר, אבל בין אדם למקום אין מחשבה זו שוה כלום. ולמה יתודה ע"ז. אך אפשר דקאי על חסרון הרהור על המצוות שמקיימים, שצריכים לעשותם בכוונה לקיים מצות השי"ת ואם יצא ידי חובתו בעשייה ולבו כל עמו, או שהיו לו פניות או שהיה עוסק בדברים אחרים בשעת עשיית המצוה, או שלא שם לב כלל לקיים דבר השי"ת ולדבקה בו, הרי חטא בהרהור הלב.

על חטא שחטאנו לפניך בוידוי פה

פירשו שאמרנו וידוי בלי כוונה לקבלה על העתיד, וא"כ הוידוי למגנא והוא רק משפה ולחוץ. והרב דסלר זצ"ל הוסיף ע"ז לכלול קבלות על העתיד שאינן באות מפנימיות הלב. ואולי יש פה עוד רמז למה שמבקשים מחילה מחבירו ומתוודים לפניו לקבל מחילתו אך לבו כל עמו

על חטא שחטאנו לפניך בעיני רמז

י"ל שבתפלה ההלכה שצריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה, ופירשו המפרשים שזה מורה על שפלות עצמו והכרת גדלות הבורא. אבל כשחסר עיניו למטה ואדרבה מחשיב את עצמו, הרי עבודתו עבודת עצמו ואין הכרתו של גדלות הבורא אמיתית. ואף הביא במשנה ברורה (צ"ה סק"ה) בשם ספר חסידים ואותן המגביהים ראשיהם ועיניהם למעלה כמביטים על הגג המלאכים מלעיגים עליהם.

על חטא שחטאנו לפניך בפלילות

מי שמוכר לאלכוהול או סמים שהתחיל לפרוש מהם צריך להישאר מופרש מהם כל ימי חייו. וא' הנסיונות הוא שאם יש לו חברים שהם שותים או משתמשים בסמים, אפשר להם לפתות אותו שיעשה כמותם, אך זה סכנה גדולה שיפול בבור ההוא ויחזור לסורו. וצריכים ללמד לאדם כזה שלא יענה להם באמתלאות שונות למה שהוא אינו יכול להשתתף עמהם, כי בנקל שהם יתגברו עליו וימצאו לו איזה טעם שכדאי לו לעבור על רצונו להיות נקי מזה. ועליו רק לענות להם לא, עם אל"ף. כן יצרנו הרע הוא מלומד הרבה וגם בקי ברמאות, ויש לו כ"כ הרבה שנים של תחבולות ואם נסכים ליכנס עמו בפלפולים, סכנה גדולה היא לנו. וע"ז יש לנו להתוודות שעשינו פלילים עם יצרנו.

על חטא שחטאנו לפניך בתמהון לבב

עובדא בכ"ק דו"ז אדמו"ר מבאבוב זיע"א שהיו כמה צרות אצל בתו שגרה בא"י, שנפטר עליה בנה בן ח' שנים, ועוד תינוק שנפטר, ואח"כ בתה נשואה שנפטרה ע"י תאונת דרכים ל"ע. ואביה הוא דו"ז ניהם לה ע"י טלפון. ובתוך הדברים אמר לה שמפני הצער מותר לה לבכות גם לצעוק. אבל לשאול שאלות למה עשה ה' לה כל הצרות האלו, זה מן הנמנע וכן לא תעשה. וכן מובא על זקננו הרה"ק מוה"ר שמעון מיערסלוב זיע"א ששאלו לו במה זכה לאריכת ימים. והשיב שמעולם לא שאל שום שאלות, שאם היה שואל היו מביאים אותו למעלה ומראים לו הטעמים והסיבות.

עד"ז יש לפרש תמהון לבב, היינו אם תמה בלבו למה נעשה כך, עבירה בידו, שאין ידיעה זו שייך לו. וע"ז מתוודים שחטאנו לפניך בתמהון לבב, שלא היה לנו לשאול שאלות.

שמירת עינים בטכנולוגיא, וסיפר שנופל לשם מידי פעם בפעם, ובינתיים הוא איש חסידי ירא שמים באמת, ומתפלל בהתלהבות ומשתתף בשיעורי תורה תמידין כסדרן, ואחר זמן מה יש לו גפילה, וכך אירע לו כמה פעמים, וכיון שהוא עכשיו בעלי"א מבקש סעד וסמך שלא יפול עוד. ובין דבריו נראה שהוא מהשבים באמת, אך דאג שמא הוא מאלו שגם מצוותיהם הם מסטרא דטומאה והם מראים לאחרים שהם צדיקים וקדושים אך באמת אינם רק רשעים. והשבתי לו שכנראה אין הוא כמוהם כלל, שהם מצדיקים העבירות על ידי המצוות שעושים בפרהסיא, וא"כ גם זה שיושבים בבית המדרש הוא כדי להכשיר העבירות שמתכוננים לעבור וגם דעתם ומחשבותם מונחים בעבירה. אך הוא אינו כן רק שמתקוטט עם היצר ופעמים שגובר ופעמים גופל. וע"ז כתיב סומך ה' לכל הנפילים. עכ"פ היצר הרע הוא האויב ושנאויו אצלו ואינו שותף. אבל האחרים הם שותפים עם היצר הרע שמניח להם לעסוק במצוות כדי להכשיר העבירות. ואולי זה מה שכוון התפארת שלמה שזה הכוונה על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע, היינו בהשתתפות במצוות כדי להתיר מעשי עבירה ח"ו. אך אם עומד במלחמה עם יצרו, יש להמליץ בעדו ולסייעו כדי שינצח. והוא באמת בעל תשובה.

על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע

ידוע ומובן לכל שהאדם יש לו מוח שהוא מושב החכמה, ולב שהוא מושב להרגשים. גם ידוע למבינים שאפשר לחטוא במוח, והיינו שאינו משים לב למה שעושה, או שמצדיק פעולותיו מאיזה טעם, והוא השוגג והמזיד. וכל זה הוא חטא ביצר הרע. אך ג"כ שייך שהאדם הוא מלא הרגשים לא נעימים, והיינו ע"י כעס או שאר הרגשים. ובימינו רואים הרבה שסבלו התעללות ל"ע, והם חולי רוח. ומהם שנושרים ועושים עבירות, בין חילול שבת או לקיחת סמים, וכדומה. אך מצדינו אין לנו רק לקרב ולחבק אותם עד שיעברו על הטיפולים, ואז יחזרו להיות שומרים מצות כראוי. ומה עם העבירות שעשו כשלא היו בריאים בבריאות הנפש, הרי זה בין אדם למקום, ואין לנו עסק בזה כלל. אבל להחשיב בן אדם זה לבעל עבירה ג"כ אינו נכון, כי אנוס היה, גם אנחנו היינו מחוייבים לסבול כ"ז ולא להרחיקו. וא"כ העבירות הללו לא נעשו ע"י יצר הרע, גם האדם אינו חייב עליהם. עפ"ז אנו מגדירים שאר הווידוי דקאי על אותם עבירות שנעשו ע"י יצר הרע.

ועל חטאים שאנו חייבים עליהם עולה

העולה מכפר על ביטול מצות עשה, אבל קרבן זה אינו חיוב רק נדבה. ואיך אומרים שאנו חייבים עליהם עולה. ונראה שאין הכוונה על חיוב הקרבן כלל. ונדוע שכל העונשים בתורה הם תיקון לנשמת החוטא, וגזירת הכתוב שמלקות או מיתה או קרבן פועל התיקון הנצרך. עד"ז יתפרש ועל חטאים שהתיקון שלהם הוא עולה וכו'.

את הגלויים לנו כבר אמרנו לפניך והודינו לך עליהם

בעיון תפלה פירש והתודינו לפניך עליהם באשמנו ועל חטא ועל החטאים, מלשון ומודה ועוזב ירוחם. והיינו שמפרש והודינו מלשון וידוי. אך אפשר לפרש מלשון הודאה ג"כ. והיינו דקי"ל (יומא פ"ו ע"ב) תשובה מאהבה זדונות נעשו כזכיות, ואם כן יש בו בירור ניצוצות של קדושה. וראיתי משל נאה בשם הצה"ק מוה"ר דוב בער ממעזריטש זיע"א ממלך שהי' בארמונו עם הרבה שרים ועבדים, וגם בן המלך היה שם. ופתאום ראה המלך שאבן יקר חסר מטבעתו ובוודאי נפל ממנו ונאבד שם. ולא בקש מאף אחד מהשרים ועבדים לחפשו, ורק ביקש מבנו למצוא לו אבידתו. והטעם סיפר שיצטרך להכיר טובה למי שימצא האבן היקר ויחזירו לו. ועל כן בחר בבנו כדי שיכיר לו טובה על כך. והנמשל שהשי"ת כביכול אבד ניצוצות של קדושה, והם מפוזרים על כל פני תבל, ולא פקד מאף אחד מאומות העולם להעלות הניצוצות ההם לשרשם רק כלל ישראל שנקראים בני בכורי ישראל. גם ביארו המפרשים שיש בחינת עבירה לשמה, והיינו שיש ניצוצות הנמצאים בתוך העבירות.

לפי זה נוכל לבאר שאפילו בחטא יש ניצוצות של קדושה, אך העלתם היא רק ע"י תשובה מאהבה שהעבירות נעשו זכיות. ואף שמעשה העבירה עצמה אסורה ובוודאי לא טוב שעשאו, אבל מה שפועל בתשובה הוא באמת דבר גדול, ולזכות ייחשב. ועל זה ראוי להודות להשי"ת. ועל זה אומרים והודינו לך עליהם.

הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלמה, יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שלא אחטא עוד.

וראוי לדקדק על סמיכות ב' הענינים, גם התפלה שלא לחטא, הרי ביד האדם הבחירה אם לחטא או לא, ולמה מתפללים. ואם להסייעתא דשמיא של אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, הי' ראוי לפרש ולומר זה. וי"ל הביאור ע"פ מש"כ בספה"ק דרך המלך בדרוש לשבת

תשובה שהביא משל לכן שוטה שחטא לאביו ומיד רוצה שאביו יתן לו משהו ובלי מניעה כל שהוא מבקש, ואפילו אם אביו יוכיח לו על העבירה שעשה, יענה לו בחוצפה. אך הבן החכם אפילו עבר ושנה יבא אצל אביו ויעמוד בריחוק ולא יסתכל עליו ויתן עינו למטה בהכנעה, וכך ימתין עד שאביו יקרא לו לגשת, ואפילו אז לפני שיבקש ממנו איזה דבר, יקדים בקשת מחילה ויקבל על עצמו שלא לחזור לסורו. וזה אפשר לומר שהוא פירוש הנוסח, הרי אני ככלי מלא בושה, היינו שאנחנו בבושת פנים על מעשינו ויראים לגשת אל אבינו, עד שיקרא לנו, ע"ד השיבנו ה' אליך ונשובה, ואז לפני שנבקש משהו, צריכים לקבל על עצמנו שלא ליפול ברשת היצר הרע, ורק אז מקיימים מצות וידוי כדבעי. וזה מה שאומרים יהי רצון מלפניך שלא אחטא עוד, שאין זה תפלה כפשוטה, שהרי זה תלוי בבחירה שלנו, רק קבלה על עצמינו שלא נשוב לכסלה ללכת אחרי פתויי היצר ותאוות לבנו. ויש להוסיף מה דאיתא בגמ' ב"ב ע"ה ע"א זקנים שבדור היו אומרים פני משה כפני החמה, לפני יהושע כפני הלבנה, אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלמה. ופירשו המפרשים כל אחד לפי דרכו. הדיוק בכאן אותה בושה, שבושה זו היא דבר לא טוב, אבל במשמעות שבושה אחרת כן טובה היא. ואין זה חידוש, שהרי במשנה באבות כתיב בושת פנים לגן עדן. ונראה לומר שבושה של ודוי האמורה כאן טובה היא מאד מאד. ולהוסיף מה ששמעתי ממנו"ר הרה"ג ר' יעקב שניידמאן שליט"א ר"מ דישיבת בית משה שהסביר כי ההרגש של אשמה הוא באמת מתנת אלקים, שבגללה אפשר האדם לעסוק בתיקון המיזות ותשובה. ואינה תכלית בפני עצמה, ואדרבה עבירה היא כי זאת רק עצבות, ועבודת ה' מחייבת שמחה של מצוה. אבל אם רגש של בושה נהי' לסיבה להטיב את עצמו ולתקן מעשיו ע"י תשובה ומעשים טובים, הוי ירידה לצורך עליו ולמצוה ייחשב. ועל כן מיד שאומרים מלא בושה וכלימה ממשיכים להתפלל ולבקש שלא יחטא עוד, וא"כ בושה וכלימה הביאו לידי עליה.

יעלה מנוסנו מערב ויבא למענו מבקר ויראה כפורנו עד ערב

הצרה שנמצאים בתוכה ביום הכיפורים היא תרמיל העבירות שבידינו ועומדים בדין, והגאולה היא הכפרה שהשי"ת עשה היום לזמן סליחה ומחילה. ומתפללים שכפרה זו תהי' גאולת עולם. וידוע מש"כ בספה"ק קדושת לוי (פ' בלק עה"פ יאכל גוים צריו) מה שהשי"ת מושיע לישראל שמשפיע להם טובות הוא למען שמו הגדול וכו' זהו יאכל גוים צריו, על ידי שגוים צריו, יאכלו ישראל

אפילו אם אין השכל מחייבם, וזה הכוונה סלח נא זדונות ושגגות שניהם אותה הסליחה שהוא בחינת נדבה כמו גשם נדבות. גם בגמ' (שבת פ"ה ע"ב) דרשו על מתן תורה שיצאה נשמתן והשי"ת החיה אותם בטל תחי' שבו יהי' תחיית המתים, וזה גשם נדבות. והיינו שנדיבת גשמיך הוא חסד גדול למעלה מן הטבע.

שיר היחוד בליל יום הכיפורים

נוהגים לאמרו אחר תפילת ערבית. ידוע אשר המהר"ל קרא תגר על מנהג זה שכתב בס' נתיבות עולם (נתיב העבודה פי"ב) שאסור לספר בשבחו של מקום שקי"ל שזה הוא קושיית רבי חנינא כלום סיימתינהו שבחיה דמרך, ורק בתוך התפלה הותר הדבר שזה מה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה. וכתב שם שאולי יש ללמוד ע"ז היתר שביזה"כ היום קבוע לספר בשבחו של מקום, ואפילו זה טען שראוי לבטל המנהג שאין זה אלא לעבור דברי חכמים. אך מנהג העולם הוא לאמרו וראוי למצוא צד היתר ומצוה. מצאתי בס' אמרות טהורות (פירוש על ספר תהלים מבעל הנועם מגדים) עה"פ תהלה לדוד ארוממך אלוקי המלך ואברכה שמך לעולם ועד (קמ"ה א'), שהקשה על זה שמרבים בשבחו של מקום בר"ה ויוה"כ שלכאורה הוי אסור מצד קושיית רבי חנינא כלום סיימתינהו שבחא דמרך, ותיירץ כי זה אינו אלא שלא בפניו משא"כ בפניו הוי מקצת שבחו, ולזה הותר הדבר, ובר"ה ויוה"כ שישאל שבים בכל לב ונפש לזה מיחשב מקום השראת השכינה והוי כולם בפניו וכל מה שאומרים נחשב למקצת שבחו ואין כאן קושיית רבי חנינא דמ"מ לא מסיימין שבחא. עפ"ז יש להתיר לומר השבחים של שיר היחוד ביוה"כ שאין כאן צד קושיא כלל של סיימתינהו שבחא דמרך.

שחרית

אנא סלח נא, פשע ועון שא נא, וכוחך יגדל נא, קדוש.

לדייק מה שמזכירים פשע ועון ולא חטא. יש לבאר שחטא הוא בשוגג, ועון במזיד, ופשע הוא במרד (יומא ל"ו ע"ב). והוא אמינא שתשובה תועיל בשוגג, אבל במזיד ובמרד אינו מתיישב על השכל שאפשר לתשובה שהרי כוון לעבור עבירה. אך רז"ל גילו לנו (ברכות ל"ב ע"ב) גדולה תפלה יותר מן הקרבנות, וביארו שעל השוגג אפשר להביא קרבן ויתכפר. אבל במזיד ובמרד לא יועיל לו קרבן. אבל תפילה כן מועלת. וזה מה שאמרו רז"ל (סוכה נ"ג ע"א) אמר ר' יהושע בן חנניה כשהיינו שמחים שמחת בית

טובות עולם הזה והשי"ת אין מנכה להם מזכויותיהם כיון שהתשועה למען שמו הגדול, ע"ש. וכאן עצם הכפרה מחייב שלא יפחתו הזכויות בזה שהשי"ת מוחל על החטאים. וא"כ כפורנו הוא גאולת עולם.

דרכך אלוקינו להאריך אפך, לרעים ולטובים והיא תהלתך

למה להאריך אף לטובים הא אין להם חטאים, ואת"ל שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, לכאורה היה צריך לומר ע"ד לא זו אף זו, לטובים ואח"כ ולרעים שהטובים יותר נוח לנהוג בהם במידת הרחמים. ואפשר ע"ד מה שכתב החתם סופר (דרשות ח"א ראש השנה ד"ה כרחק מזרח ממערב) שהשי"ת פעמים שאינו משליך העבירות במצולות ים למקום שלא יזכרו עוד, שאם ישתמרו בבחי' שגגות אפשר שהאדם יעשה תשובה מאהבה ושגגות ההם ייעשו כזכיות, וזה חסד גדול למעלה משכל אנושי. וזה יתפרש דברי הפייט שדרך השי"ת להאריך אפו ולא למחול העבירות לגמרי להרעים, שכישובו מתוך אהבה ויהיו טובים אז יהיו להם זכיות הרבה וזה תהלות ה'.

למענך אלוקינו עשה ולא לנו ראה עמידתנו דלים ורקים

בפשטות מפרשים דלים מן המצות רקים מן המצות. ואפשר לומר ע"ד שפירשתי למעלה (בפתיחה לסליחות לך ה' הצדקה), שקודם יראה עמידתנו דלים, שלא קיימנו המצות מחמת העוני שהעביר אותנו על דעת קונינו (עירובין מ"א ע"ב), ואח"כ רקים שלא קיימנו המצות, שבזה יש התנצלות ממדת הדין.

סלח נא זדונות ושגגות לברואי שמך לעון חטאימו חטא בנדיבת גשמך

יש לבאר שהסליחה על השגגות אינה מתנגד להשכל שהרי לא כוון לעבור על דעת קונו. אבל הזדונות נעשו במרד ובכוונה, ומצד השכל אין כפרה לזדונות. אבל השי"ת קבע יום הכיפורים לסליחה ומחילה, ואף שהזדונות והשגגות הוא מכיר, אבל כשהוא מוחל לנו הוא מחילה ברחמים ולמעלה משכל האנושי.

בתהלים (ס"ח י') כתיב גשם נדבות תניף אלקים נחלתך ונלאה אתה כוננתה. ופירשו הכוונה שהיו צמאים במדבר מקום שאינו יורד שם גשם, והשי"ת הוריד גשם נדבות היינו למעלה מן הרגיל כדי שיהיו להם מים לצמאון. וזה הדמיון שמביא הפייטן, שהשי"ת משפיע טובות וחסדים

וזה אתה נותן יד לפושעים, שהוא רק ע"י תפילה. ולזה תיקנו תפילה נוספת ביוה"כ שאינה כנגד שום קרבן, לא תמיד ולא מוסף ולא מנחה. וא"כ פשוט שתיקנו פזמון זה לאמרו בנעילה.

חי עולמים, צר בי-ה עולמים, אוה בית עולמים, מכון לשבתך עולמים.

יש לבאר שכל עבודתינו הוא להביא שלימות אותיות הוי"ה ב"ה כמובא בספרי קבלה. וכתוב (ישעיהו כ"ו ד') כי בי-ה ה' צור עולמים, ודרשו רז"ל שברא עולם הבא באות יו"ד עולם הזה באות ה"א (מנחות כ"ט ע"ב). גם כתיב כי יד על כס י-ה (שמות י"ז ט"ז) היינו שחסר מתיבת כס"א א' ומתיבת הוי"ה אותיות וא"ו ה"א, היינו או"ה למושב לו (מהרש"א מנחות פ"ז ע"א), שחזרת אותיות אלו תקיים בגאולה השלימה, ועדיין חסר לנו זה מפני שעוד לא נמחה שמו של עמלק היינו היצר הרע שעדיין שולט בנו. ומבואר בפייט שצר העולמים בי-ה, ותאב השי"ת באוה, היינו היינו האותיות או"ה שבאים לשלימות כס"א וגם שם הוי"ה ב"ה בכל האותיות, והיינו מכון לשבתך.

לו יאתה מלוכה שוכן עד ואת דכא, משיב אנוש עד דכא, ואומר שובו ברוח נמוכה.

פירשו מפרשים מה שאומרים אבינו מלכנו, היינו כמו שפירש הגר"א החילוק בין מלך למושל (קול אליהו פ' וישב עה"פ המלך תמלך עלינו המשל תמשל בנו), שהמלך יש לו היכולת למחול על עלבוננו, וזה מכה מלכותו. גם התשובה שבאה מפני היראה או הבושה, שלכאורה אינה תשובה שלימה, הייתי אומר שלא שוה כלום שחושב השב ההוא על עצמו. וא"כ נפרש לו יאתה המלוכה, שאנו מכירים כח מלכותו יתברך שהוא שוכן את דכא, ומשרה שכינתו על מי שהוא בדכדוכה של נפש, היינו בעל עבירה שנפל לבירא עמיקתא, והשי"ת משיב אנוש עד דכא שמחה לו השי"ת לאדם זה וכביכול משיב ידו אליו לתופסו להביאו אליו, ואומר שובו ברוח נמוכה, שגם ברוח נמוכה יכול לשוב ותתקבל תשובתו, וזה ראי' גדולה כי לה' המלוכה.

אשר אומץ תהלתך

פייט זה מדבר על גודל השבח אשר המלאכים שרים להקב"ה ותמיד קדושתו בפיהם. ובאמת המלאכים אינם עסוקים כ"כ. הם עוסקים בעבודת השיר, אך נחלקו רז"ל אם אומרים שירה בכל יום, או פעם אחת בשבוע וכו'. גם יש שנשלחים מהקב"ה לדבר מסוים כמו שמזכר במקרא

השואבה לא ראינו שינה בעינינו כיצד שעה ראשונה תמיד של שחר משם לתפלה משם לקרבן מוסף משם לתפלת המוספין משם לבית המדרש משם לאכילה ושתייה משם לתפלת המנחה משם לתמיד של בין הערבים מכאן ואילך לשמחת בית השואבה, שיש פעולה נחוצה ע"י התפילה שלא יכלו בעבודת הקרבנות, ועל כן היו מתפללים כל התפילות אפילו בזמן שהקריבו קרבנות. ויש להאריך בזה כי עבודת התפילה היא יסודית ודבר שבלב, ופועלת התקרבות להשי"ת יותר מעבודת הקרבנות.

ואולי יש רמז לזה מנעים זמירות ישראל (תהלים נ"א) ששר דוד המע"ה על ענין התשובה. והתפלל כרב רחמיך מחה פשעי, כי פשעי אני אדע. והמשיך איך יגיע לקבלת התשובה ואמר לב טהור ברא לי אלקים ורוח נכון חדש בקרבי, כי יסוד הזדונות הוא פגם בלב ורוח, ובעזר השי"ת יהיה לו לב חדש וטהור. ועל כן אלמדה פשעים דרכיך, היינו שאקרב המזידין ע"י לימוד דרכי השי"ת, שזה עיקר תשובתם. וזה מה שפי' מוה"ר חיים ויטאל זיע"א אלמדה פשעים דרכיך וחטאים אליך ישובו, וז"ל ואמנם אינני צריך ללמד דרכיך רק אל הפושעים במזיד, כי אל החטאים בשוגג אליך ישובו מעצמם, כי יודעים הם כי השגגות נמחלות כרגע ע"י התשובה עכ"ל. וזה המשיך הפסוק כי לא תחפץ זבח ואתנה עולה לא תרצה, זבחי אלקים רוח נשברה וגו', היינו שגדולה תפלה יותר מן הקרבנות ופועלת יותר.

ובאמת ברית כרותה לשפתים שתפילותינו הם חשובים אצל השי"ת. וזה שאומרים א-ל הורית לנו לומר שלש עשרה, והוא כמפורש בגמ' (ראש השנה י"ז ע"ב) א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. וזה חסד גדול שהשי"ת הוא דיין ומוכיח ומגלה לנו איך להצטדק בדיון, והוא ע"י תפילה.

ולהוסיף מדרש (שיר השירים רבה ה' ב') אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא, רבוננו של עולם אני ישנה מן המצוות, ולבי ער לגמילות חסדים. אני ישנה מן הצדקות, ולבי ער לעשותן. אני ישנה מן הקרבנות, ולבי ער לקריאת שמע ותפילה. הרי ייתור התפילה מן הקרבנות, ובין החילוקים שרק תפילה אפשר להביא כפרה על הזדונות.

עד"ז מבואר אנא סלח נא, שזה על השוגג, פשע ועון שא נא, היינו הזדונות ע"י תפילה, ועי"ז יתוודע כח השי"ת.

מאוסה שפוגמת הכל. ומה שהזהיר הרמב"ם (הל' דעות א' ג') על מידות שצריך לעבוד על דרך ממוצע ולא יהיה קיצוני לשום צד, אבל יוצא מן הכלל שחייב אדם להתרחק מן הגאווה, וזה מאד מאד הוי שפל רוח (אבות ד' ד'). עד"ז מבואר הגאווה והגדולה שייכים לחי עולמים ולא לבני אדם.

הדעה והדיבור לחי עולמים

מפרשים ע"פ פשוטות שהאדם צריך לשעבד המחשבה להשי"ת, ושזה מיסודות עבודת השי"ת, שהרי בלי המחשבה לכוון לקיים מצות, הרי כל מה שעושה אינו יותר ממעשה קוף בעלמא. גם מהחילוקים הגדולים בין האדם לשאר נפש חיה הוא כח הדיבור, כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים לרוח ממללא. וגם זה צריך לקדש לעבודת השי"ת, בין למנוע כל מיני דיבור של איסור, בין להשתמש בו לתורה ולתפילה. וא"כ הדעה והדיבור היינו הדעה והדיבור שלנו צריכים להשתמש בהם רק לחי העולמים.

עוד מפרשים דקאי על דעת עליון ודיבור עליון. וביאורו י"ל שהשי"ת בבריאת האדם כלל בו מתנה חשובה והיינו דעה ודיבור לעומת הדעה ודיבור שלו ית'. וא"כ שני הפירושים עולים בקנה אחד כפתור ופרח.

ההוד וההדר לחי עולמים

אין מן הצורך לשבח להשי"ת שאצלו יש הוד והדר. ע"כ נראה לפרש שמה שמכירים מכח השי"ת ופעולותיו זה מבחין לנו מהו הוד ומהו הדר. ואצל בני אדם, שייך שאחד יחשבנו להוד והדר והשני לא כן, כי הרבה תלוי במחשבות בני אדם. אבל זה מפני שאין דעותיהם שוות, גם במקומות אחרים מחשבים באופן אחר. וא"כ הכוונה בכאן י"ל שהוד והדר האמיתיים הוא מה שאצל השי"ת.

לכן הקדמת רפואה ותעלה (שחרית - סילוק)

לכן הקדמת רפואה ותעלה וכו' וקבעת יום זה לסליחה ומחילה לבוא שעריך בתודה ובתהלה. אה"נ קובעים הרבה שירות ותשבחות בתפלת היום, אך הרפואה של סליחה לכאורה באה ע"י תפלות ותחנונים שעומדים לבקש על הסליחה, והוא בחי' נפשי בשאלתי. אך תכלית היום הוא תשובה מאהבה, וזה יכולה לבוא ברגשי הודאה על מה שהשי"ת אוהב אותנו בבחי' ילד שעשועים, היינו אפילו כשאנחנו מלוכלכים בחטא ח"ו אבל האהבה הנדרשת היא ע"פ ההכרה על אהבת ה' אותנו. וזה בתוך חסדי ה' כי לא תמנו שאינו מרשה להס"מ שום שליטה ביוה"כ, ואי אפשר

הרבה פעמים, גם יש אלו המשוטטים בכל הארץ ומעידין לפני השי"ת על מעשי בני אדם, וכו'. אך אינם עסוקים בפרקמטיא, אינם פרים ורבים ומגדלים בנים וכדומה. נמצא כל עסקם הוא בעבודת השי"ת, אומרים שירה ומזכירים קדושת ה' תמיד. ואין להם לא חומר ולא יצר הרע. והשי"ת בחר במין אנושי והאבות הקדושים ובכלל ישראל אשר קרא אותנו בני בכורי ואהבה רבה אהבתנו ונתן לנו תורתו. וכל זה בגוף חמרי וביצר הרע המושך אותנו להתרחק ממנו ית'. ואף אנו אומרים שירות ותשבחות, אך לא בתמידיות כמו מלאכי מעלה. ועל זה אמרו רז"ל חביבין ישראל יותר ממלאכי השרת. וזה תמצית פייט זה, המונה מעלות גדולות של המלאכים ושירתם. גם מה שכלל ישראל הם בשפל המדרגה, קרוצי חומר, עם דאגות והרגשים המושכים אותנו למטה. אבל דיקא זה, רק השיר והשבח הבאים מבריות אלו, שבעי רוגז עגומי נפש, שזה רוצה השי"ת וזה רוצית שבת, והיא כבודך.

האדרת והאמונה לחי עולמים

על אף המובא במ"א (תקס"ה) בשם המהרי"ל שאין לומר שיר זה חוץ מיום הכיפורים, יש לציין שהגר"א היה שר אותו בשמחת תורה. ואולי מה שמשמחים עם התורה מורה על המדרגה שכלל ישראל קיבלו את התורה אפילו שהמלאכים ביקשו תנה הודך על השמים. א"כ אנו עומדים במקום שאפילו מלאכי מרום אינם מגיעים, ואין מה להתירא מלשיר האדרת והאמונה, שהם טפלים לנו.

הגאווה והגדולה לחי עולמים

במציאות אין אדם חוטא אלא במעשה כי השי"ת היודע מחשבות בני אדם אינו מעניש על המחשבה (קידושין ל"ט ע"ב), ואפילו אינו מצטרף המחשבה למעשה אם האדם לבסוף הוציא מחשבתו אל הפועל וחטא. ולא כן מחשבה טובה. אך איסור שהוא גם על המחשבה, אינה הרהור עבירה, אלא חטא בפני עצמו. ועל כן מחשבה על ע"ז נענש עליו, כי המחשבה ג"כ חלק מהאיסור. וכן הוא במידות, שהענוה מצוה היא התלויה במחשבה, ולעומתו האיסור של גאווה. ועל כן חמור הגאווה מאד שהשי"ת אומר אין אני והוא יכולים לדור בעולם אחד. ונמשל הגבה לב כעבודה זרה (סוטה ד' ע"ב) א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עבודת כוכבים כתי' הכא תועבת ה' כל גבה לב וכתוב התם ולא תביא תועבה אל ביתך. והרבה נאמר בדברי רז"ל ומבואר בספרי מוסר על חומר האיסור של גאווה ואיך שהיא דבר

(ראש השנה ל"ב ע"ב) אבל להזכיר חסדי השי"ת שקבע היום למחל בו את כל עוונותינו בוודאי מותר. וזה חון אום שמך מפארים. ומבקשים לשליטת מדת הרחמים לסליחה ומחילה מעיצומו של יום שנקרא יום הכפורים שיש בו כפרה אפילו בלי תשובה, וזה ונקדישך ביום הכיפורים.

משטין בכבל אסור, שמתפללים להשי"ת שיאסור השטן בשלשלאות שלא יוכל להסטין, ותקות אסירי בשר, היינו כלל ישראל האסורים בגלות, המצפים לישועה בין הגאולה מהגלות בין סליחה מחילה וכפרה, וישמיענו סלחתי. ועי"ז שמצטערים בתענית ציבור וכוללים עמנו פושעי ישראל כדברי רז"ל (כריתות ו' ע"ב), והיה לנו לדאוג מקטרוג, מבקשים שהשי"ת יעכב השטן בזכות הצום.

יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שתהא השנה הבאה עלינו ועל כל עמך בית ישראל בכל מקום שהם שנת אורה שנת ברכה וכו'

נראה לומר ע"פ מה שראיתי בספה"ק ילקוט הגרשוני שפירש משארז"ל אוי לי מיצרי אוי לי מיוצרי שיש מלחמה חזקה בין הגוף ובין הנשמה, ומדי יום מתגדלה המלחמה. אמנם פעם אחת בשנה שהוא ביום הכיפורים יום אדיר וקדוש יבא שלום ויעשו כולם אגודה אחת כי בגודל קדושת היום יתן ה' פחדו ומוראו על פני כל אדם, גם הגוף נכנע ומסכים עם הנשמה ונושקים ומתחברים זה עם זה לעבוד את ה' בנעימה קדושה, עד שהשטן בעצמו אומר רבונו של עולם, יש לך עם שהוא כמלאכי השרת וכו' (פרקי דרבי אליעזר מ"ו). אבל מי יתן והיה לבבם זה בכל השנה, הלא בעוונותינו הרבים מיד לאחר יום הכיפורים הכל נשכח. ופירש בספה"ק ישמח משה עה"פ (ירמיהו ל"א ט"ו) מנעי קולך מבכי כי יש שכר לפעולתך ושבו בנים לגבולם כי קשה הלא ישראל עושים תשובה בכל שנה בימים הקדושים, ובכל זאת עובר קציר ואנחנו לא נושענו, מדוע אחרו פעמי רגלי משיחנו, ואמר הטעם ושבו בנים לגבולם, כאשר עברו ימי התשובה שבו לגבולם להרגל הראשון. גם פירשתי מה שהקדוש ברוך הוא אומר (סוכה נ"ה ע"ב) קשה עלי פרידתכם שמיד שילכו לביתם יחזרו למנהגם וזאת קשה עלי הפרידה ממני.

עפ"ד יש דגש גדול שלא רק התשובה צריך להיות בהמשך מימים הנוראים על כל השנה, אלא גם הפעולה של יום הכיפורים שנתאחדו הגוף והנשמה באגודה אחת לעשות רצון השי"ת שלא יתעלמו אותן מדרגות של יום הקדוש.

לעסוק בחטאים. וזה התודה והתהלה, וזה באמת רפואה. וזה ממשיך הפייטן להצמיח צדקה ותהלה, שזדונות נעשו זכיות.

מוסף

נחשב כצג באיתון, דחות בפילולי עקלתון, ונקדישך בשבת שבתון, קדוש.
היום בפתחך ספרים, חון אום שמך מפארים, ונקדישך ביום הכיפורים, קדוש.
משטין בכבל אסור, ותקות אסירי בשר, ונקדישך בצום העשור, קדוש.

מובא בספה"ק בית אהרן להרה"ק מוה"ר אהרן מקרלין זיע"א בשם הרה"ק מוה"ר אהרן מטיטוב זיע"א נכד הבעש"ט שכל העבודות של יום הכיפורים נרמזים בפיוט זה. אולי אפשר לומר קצת כוונה בזה. הנה יש ביום הכיפורים כמה בחינות. הא' שהוא יום טוב שיש בו קדושה יתירה ואיסור מלאכה. ובזה שאנו מקיימים מצוות היום זוכים להתקדש באותה קדושה. הב' הוא יום סליחה ומחילה, ועיצומו של יום מכפר וע"פ הרבה ראשונים היינו אפילו בלא תשובה. הג' שהוא תענית ציבור, והיינו העינויים שאנו מצטערים בהם, והוא מתוך תשובה.

נחשב כצג באיתון, מתפללים שתפלותינו תתקבלו כעבודת הכהן גדול שהיה עומד בשער איתון שבמקדש. ושער זה (ירושלמי עירובין פ"ה ל"ג ע"א) נקרא בשבעה שמות. ושם איתון ע"ש שהוא משמש כניסה ויציאה, והוא מול בית קדש הקדשים, והוא מוזכר בספר יחזקאל (מ' ט"ו), ובו היה הכה"ג נכנס לעבודת היום. ומה שנקרא על שם יציאה אפשר שביוה"כ היה הכה"ג נכנס ויוצא כמה פעמים, וגם יציאתו מבית קוה"ק היה חלק מהעבודה. וכל זה אנו מקיימים ע"ד ונשלמה פרים שפתינו. ואומרים דחות בפילולי עקלתון, היינו שתפלותינו מגרשים להיצר הרע. וכבר גילו רז"ל שאין היצה"ר שולט ביוה"כ (יומא כ' ע"א), ולמה צריכים לגרשו. אך אפשר שמה שאינו שולט הוא מרוב הקדושה שאינו יכול לכנס. ובמה שאנו עוסקים בעבודת היום שלנו מושפעים אנו מקדושת היום, והוא נדחה ממילא. וכ"ז ע"י ונקדישך בשבת שבתון.

היום בפתחך ספרים, הרי בראש השנה נפתחו הספרי חיים והמתים, ומה שעוד פתוחים הספרים היום כלומר ביוה"כ הוא לבינונים שדיניהם תלויים ועוד לא נכתבו לחיים. אך מפני הספרים הפתוחים אין אומרים הלל כדאיתא בגמ'

ואיך נומר שביום הכיפורים הוא סוף למחילה וסליחה. אך אפשר לפרש תיבת קץ לא מלשון סוף אלא מלשון קיצוני, שזה משבחים ואומרים ותתן לנו ה' אלקינו באהבה את יום צום הכיפורים הזה שהוא חסד נפלא שהוא הכי גדול בזה שהוא יום סליחה ומחילה לשבים ולשאינם שבים, ועד יום מתו הוא ית' חפץ בשובו מדרכו וחייה.

וזה רצונו ית' שמי שלא עשה תשובה כראוי עד השתא עדיין אפשר ליכנס להיכתב בספרן של צדיקים ולשכון תחת כנפי השכינה. והרי מי שטובע במים, נותנים לו יד, ולא רק שהטובע אוהו ביד העוזר לו ומושך את עצמו לצאת מהמים, אלא שהעוזר גם כן מושך האדם אליו בכל כוחו כדי להצילו. וזה מה שפי' רש"י (דברים ל' ג') עה"פ ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך, שגדול יום קבוץ גליות, ובקושי, כאילו הוא עצמו צריך להיות אוהו בידיו ממש, איש איש ממקומו, כענין שנאמר (ישעי' כ"ז י"ב) ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל. והיינו שהשי"ת נותן ידו להציל כל אחד ואחד ומושך השב בתשובה אליו וזה אות אהבה שהשי"ת אוהב כל אחד בבחי' בן למקום ורוצה בתשובת רשעים אם ישוב מיד יקבלו.

ובדרך זה יתפרש אתה נותן יד לפושעים כביכול שהשי"ת מראה לנו ידו הפשוטה לקרב אותנו ולקבל אותנו בתשובה אפילו בעת שעדיין עומדים לפניו בבחי' פושעים.

למען נחזל מעשק ידינו

הרבה נדרש על זה שהחטא היחיד שמזכירים בתפילת נעילה הוא גזל, ורוב פירשו שהוא מפני חומר ודקות העבירה שצריך על זה תשובה ותפילה בנפרד. ואולי י"ל באופן אחר שמצות ווידוי שהוא עיקר התשובה באה בפירוש אצל גזילה דכתיב והתודו, ואפשר לומר שכל החטאים הם בבחינת גזילה, שגוזל מהשי"ת הכוחות ושאיפות שניתנו כדי לקיים מצות והוא משתמש בהם לעבירות, וכן מובא בשם החידושי הרי"ם. עפ"ז אפשר לפרש עושק ידינו על הגזילה שהיא בכל העבירות, וא"כ הווידוי של נעילה הוא כללית.

ורוצה אתה בתשובת רשעים

הא כל אדם צריך לתשובה. נראה לומר ע"פ מה שפירש החתם סופר (דרשות ע' שס"ד) בביאור הגמ' (ר"ה ט"ז ע"ב) א"ר כרוספדאי א"ר יוחנן שלשה ספרים נפתחין בר"ה אחד של רשעים גמורין ואחד של צדיקים גמורין ואחד של בינוניים, צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים

עפ"ז מובן מה שמזכירים העבודה של יום הכיפורים של הקטורת לפני ולפנים, שלשה מנים יתרים שמהם מכניס הכהן גדול ביום הכיפורים, לכאורה היה אפשר להתחיל הברייתא של קטורת כמו שאומרים אחר תפלת מוסף פטום הקטורת הצרי וכו' ומה טעם מתחילין בכל הברייתא, שאין בזה בחי' של ונשלמה פרים שפתינו שהרי עכשיו בימות השנה אין זה החיוב. אבל להזכיר עבודת יום הכיפורים בכל יום מתעורר בזה שאפשר להגביר הנשמה על הגוף ויעשו שכם אחד לעבדו ית'.

ועד"ז מבואר הנוסח יה"ר שתהא השנה הבאה עלינו ועל כל עמך בית ישראל בכל מקום שהם שנת אורה שנת ברכה, וכו', שמן הראוי לומר תפלה זו בראש השנה, ולמה מאחרים לאומרה ביום הכיפורים. אבל לדבריו מבואר בטוב טעם, שזוכים לכל הברכות ע"י המדרגה של הסכמת הגוף עם הנשמה ומשם בארה, והכל נובע מקדושת יום הכיפורים.

נעילה

אתה נותן יד לפושעים

ראיתי כמה מפרשים שפירשו שהכוונה שהשי"ת מניח לפושעים לעשות רצון לבם שהבא ליטמא פותחין לו, ואם ישובו אז ימינך פשוטה לקבל שבים. ואינו מבואר למה אומרים זה בתפילת נעילה, הרי צריכים להזכיר ענין קבלת תשובה, ולא להזכיר שהשי"ת הניח להאדם לחטוא. בסידור אוצר התפלות מובא בשם כת"י לאחד הקדמונים שחי בדורו של רש"י שפי' כן בפירוש השני, אבל בפירוש הראשון כתב אתה נותן יד לפושעים לקבל תשובה דכתיב שובו בנים שובבים והם הפושעים, וימינך פשוטה כפל מלה.

ואולי יש להרחיב הביאור קצת, שעומדים בתפילת נעילה בסוף יום הקדוש בבקשתנו שהשי"ת יקבל אותנו בתשובה לפניו, והוא ית' ברוב רחמיו וחסדיו נתן לנו באהבה את יום צום הכיפורים הזה קץ מחילה וסליחה, והיינו שאפילו מה שהוא הרבה לפנינו משורת הדין השי"ת מוחל וסולח. ויש להעיר כי יש בכאן שני נוסחאות. בכמה סידורים כתוב קץ ומחילה וסליחה לכל עוונותינו, וכן הוא בהרבה סידורי האר"י ז"ל. ויתפרש שיום הכיפורים הוא קץ לכל עוונותינו ע"י המחילה וסליחה. אך בהרבה סידורים הנוסח קץ מחילה וסליחה, בלי וא"ו, וצריך לבאר זה, כי אין אנו מפסיקים להתפלל בעד מחילה וסליחה כל השנה,

רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה בינוניים תלויין ועומדין מר"ה ועד יוה"כ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה א"ר אבין מאי קרא (תהלים ס"ט כ"ט) ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו ימחו מספר זה ספרן של רשעים גמורין חיים זה ספרן של צדיקים ועם צדיקים אל יכתבו זה ספרן של בינוניים. מה צורך לספר זה של רשעים, הא אם נכתבו למיתה ימותו מיד ואין צורך לכתוב. וביאר שגם רשעים שנכתבו למיתה בראש השנה אפשר להם לעשות תשובה וימחו מספרן של רשעים וייכתבו וייחתמו בספרן של צדיקים. ע"ש באורך דבריו. לפי זה מדגישים שאפילו רשע שלא זכה בדינו בר"ה אפשר לו לצאת זכאי ביוה"כ. וכל הפסוקים הם מדויקים על תשובה שבאה בסוף. ונראה להעיר שתפלת נעילה היא אחת בשנה, והרי כשהגיע לסוף היום כבר התפלל כל אחד תפלות הרבה, ולא יזה צורך התקינו רבותינו להוסיף עוד תפלה. אבל לדברינו ניחא, שהרי משבחים ואומרים אתה נותן יד לפושעים, ועל מי מדברים, הננו עומדים בסוף ארבעים יום של תפילות ותחנונים חודש אלול ועשי"ת, מי הם הפושעים. וע"כ כוללים אנו מי שלא עשה תשובה עד סוף יוה"כ שגם התשובה של רשע זה שנכתב ונחתם למיתה ואפילו בעצם יום הכיפורים עוד לא התוודה ולא עסק בתשובה, אפילו לאדם זה מצפה השי"ת שישוּב ויתקבל תחת כנפי השכינה. זה תפלת נעילה שהשי"ת רוצה בתשובת רשעים שיעלו למדרגה גבוהה מצדיקים.

בספה"ק ישמח ישראל (מוצאי יום הכיפורים) פירש מה **שמאחלים במוצאי יוה"כ "מען זאל האבן אללעס גוטס אויסגעבעטען"** שאינו מתפלל על העבר, אלא במבקש שיתמלאו כל תפילותינו לטובה היינו כפי ידיעת השי"ת אשר הוא טוב באמת.

בדרך זה פירש הגה"צ מהר"י מבעלזא זיע"א שכל התפילה של שמונה עשרה בנוי על צרכנו אך כולם שווים לטובה. ואם יבוא להעצים ולכוון יותר בברכה אחת, הרי בזה הוא מזלזל בברכות האחרות, ואיך הוא יודע מה שהוא באמת לטובה לו. ולזה תיקנו אנשי כנה"ג נוסח שכולל כל הנצרכים. ובזה ביאר מימרא מהגה"צ מרוזין זיע"א שאמר "דער שאינו יודע לשאול מאכט אויס בעסער", שמכוון הוא על התפילה, שמכוון בכל הברכות כפי יכולתו ואינו מבחין ביניהם לכוון פחות או יותר, כי באמת אינו יודע האדם מה הוא לטובתו היום ומה לא, וסומכים על חסדי ורחמי השי"ת שהוא לטוב לנו כל הימים.